

**Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы**

**Заң институты
Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасы**

БЕКІТЕМІН
Академия бастығының
оқу ісі жөніндегі орынбасары
з.ғ.д., профессор
полиция полковнигі

_____ **З.С.Тоқыбаев**
2016 ж. «_____» _____

5B030300 «құқық қорғау қызметі» мамандығы

**KPKK 1204 «Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы»
пәні бойынша жұмыстық оқу бағдарламасы (SYLLABUS)**

Оқыту нысаны: күндізгі
Курс: 1
Семестр: 2
Кредиттер саны: 2
Дәрістер: 14 сағат
Семинар: 15 сағат
Тәжірибелік сабақтар: 1 сағат
КООЖ 15 сағат
КӨЖ 45 сағат
Емтихан: 2 семестр

Қарағанды 2016

«Қазақстан Республикасы конституциялық құқығы» пәні бойынша мамандық 5B030300– Құқыққорғау қызметі мамандығына арналған жұмыстық оқу бағдарламасы (SYLLABUS).

Құрастырған: мемлекеттік құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы полиция майоры Ермекова Зәуреш Жұмақызы

Кафедра мәжілісінде қарастырылды
«__»_____2015 ж., №__ хаттама

**Мемлекеттік-құқықтық пәндер
кафедрасының бастығы
полиция майоры**

Р.К. Джиембаев

ОӘК мәжілісінде бекітілді
«_____»_____2016 ж., Хаттама №_____.

© Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
2016

3.1. Негізгі ақпарат:

1. Шифр және мамандық атауы	5В030300 құқық қорғау қызметі мамандығы
2. Курс, семестр	1-курс 2-семестр
3. Пән циклі	Таңдауыш бойынша құрауыш
4. Кредиттер саны	2 кредит
5. Сабақ өткізу орны	Оқу аудиториясы
6. Дәріскер (Т.А.Ә., лауазымы, ғылыми дәрежесі, басқа да байланыс ақпараты)	Ермекова Зәуреш Жұмақызы, мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы. (Ермеков көшесі, 124), байлансы телефон – 30-34-16, ішкі.-211, 312
7. Қалған сабақ түрлерін жүргізетін оқытушылар (Т.А.Ә., лауазымы, ғылыми дәрежесі, басқа да байланыс ақпараты)	Ермекова Зәуреш Жұмақызы, мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы (Ермеков көшесі, 124), байлансы телефон – 30-34-16, ішкі.-211, 312

3.2 Пререквизиттер:

Аталған курстың материалдарын игеру алдында зерделеуге қажетті пәндер «Қазақстан Республикасы конституциялық құқығы» курсының мәнін ұғынуын қалыптастыруға, жоғарғы мемлекеттік биліктің ұйымдастырылуы және қызметінің принциптері туралы түсінікті алуға курсанттарға көмек болуы қажет.

3.3 Постреквизиттер:

Курсты зерделеген соң жоғарғы мемлекеттік билік органдарының тәжірибелік қызметімен түпкілікті таныстырған дұрыс.

3.4 Пәнді қысқаша спаттау:

Аталмыш курстың негізгі мақсаттары- курсанттарының құқықтық мемлекет туралы, Қазақстан Республикасы қоғамдық құрылысының негіздері туралы, конституциялық заңдылық талаптары туралы, адам және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етудегі ішкі істер органдары қызметкерлерінің рөлі туралы ғылыми тұрғыдан түсінігін қалыптастыру.

Пәнді зерделеу міндеттері:

«Қазақстан Республикасы конституциялық құқығы» курсының негізгі міндеттері: курсанттардың конституциялық құқықтың категориялары мен ұғымдарын меңгеруі; білім алушыларды әрекеттегі мемлекеттік-құқықтық заңнама мен саяси процестерді дұрыс байыптауға, конституциялық құқық нормаларын түсіну және оларға түсінік бере білуге; тәуелсіз егеменді Қазақстанның құрылу мәнін, заңдылықтары мен себептерін, Республиканың

өтпелі кезеңдегі мемлекеттік-құқықтық даму ерекшеліктерін терең, жан-жақты түсіне білуге үйрету.

3.5 Пән бойынша тапсырмаларды орындау және тапсыру кестесі:

№	Жұмыс түрлері	Мазмұны және мақсаты	Ұсынылған әдебиеттер сілтеме	Бақылау нысаны (рейтинг шкалаға сәйкес)	Балл (рейтинг шкалаға сәйкес)	Есеп беру нысаны	Тапсыру мерзімі
1	семинар	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	ағымдағы	15-30	ауызша	семинар сабағында
2	КОӨЖ	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	ағымдағы		Ауызша, жазбаша	15 аптаға дейін
3	КӨЖ	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	меж. бақылау	15-30	Ауызша, жазбаша тест	жоспар бойынша
4	КӨЖ	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	қорытынды	20-40	тест	кесте бойынша

3.6

Курс саясаты:

Курсанттарға қойылатын талаптар:

- сабаққа қатысу;
- КОӨЖ және КӨЖ, рейтингтер бойынша тапсырмаларды орындау, семинар сабақтарына жүйелі түрдеу дайындалу;
- сабақтарда белсенділік таныту;
- тапсырмаларды уақытында орындау;
- пәнді, курстың жекелеген тақырыптарын зерделеуде бастамашылық таныту.

Жол берілмейді:

- сабақтан кешігу және кетіп қалу;
- сабақ барысында ұялы телефонды қолдану;
- бір-бірінен әдебиет көздерінен әдеби жиендік жасау;
- сабақ барысында оқытушыға және жолдастарына бөтен сұрақтар қойып, әңгімелесіп, алаңдату;
- оқытушыға және жолдастарына дөрекілік, тұрпайылық көрсету;
- тапсырмаларды уақытында тапсырмау.

КОӨЖ және КӨЖ бойынша тапсырмаларды орындау түрі және мерзімі.

КОӨЖ және КӨЖ бойынша тапсырмаларды орындау түрі, мерзімі және кестесі магистранттар үшін оқу-әдістемелік кешенінде көрсетілген.

Баға қою саясаты:

Пәнді оқыту өтілген барлық материалды қамтып, тест түріндегі емтиханмен аяқталады. Емтиханға рұқсатнама алу үшін міндетті талап бағдарламада қарастырылған барлық тапсырмалардың орындалуы болып табылады. Дәріс курсының тақырыптары бойынша жоспарланған: жазба жұмыстары, КОӨЖ аясында құқық қорғау органының ең өзекті мәселелері бойынша пікірталас.

Қорытынды бағаны қою барысында балл қою ағымдағы бақылаудың нәтижелері бойынша есептеледі.

Межелік бақылау №1 (ағымдағы бақылау енеді) – 30 % 7 аптада өтеді.

Межелік бақылау №2 (ағымдағы бақылау енеді) – 30 % 15 аптада өтеді.

Емтихан – 40 %.

Ағымдық және межелік бақылаудың қорытындысы жинау қағидасы бойынша ведомспен ұсынылады және емтиханға рұқсатнамаға негіз болып табылады.

Егер курсанттар межелік бақылауды тапсыру қорытындысы бойынша пән бойынша (60 %) бағаның жартысын ғана алса, емтиханға жіберілмейді.

Пән бойынша емтихан бағасы аралық аттестация және межелік бақылау бойынша үлгерім көрсеткішінің сомасы ретінде анықталады – 40 % және 100 % құрайды.

3.7 Ұсынылатын әдебиеттер тізімі

№№ р/н	Автор, атауы	Жылы, басылым орны
1. Нормативтік құқықтық актілер		
1	Қазақстан Республикасының Конституциясы.	Алматы, 30 тамыз 1995ж.
2.	Адам құқығының жалпы декларациясы	// БҰҰ Бас Ассамблеясы, 10 қазан 1948ж
3.	«Қазақ КСР мемлекеттік егемендігі туралы»	Декларация 25 қазан 1990 ж. // Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы, № 44, 25 қазан 1990 ж.
4.	«Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заң,	16 желтоқсан 1991 жыл // Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы, № 51, 1991 ж.
5.	«Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы»	07.10.98 ж. № 284-I; 21.05.07 ж. № 254-III, 2.02.2011 ж. № 403-IV Қазақстан Республикасының Заңдары.
6.	«Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы, № 2737	29.12.1995 ж.

7.	«Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздері туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы, № 258-III ЗРК.	04.06.2007ж.
8.	«Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы, 08.05.1998 ж., 06.11.1998 ж., 06.04.1999 ж., 28.06.1999 ж.; 14.04.04 ж. № 545-II; 15.04.05 ж. № 44-III; 22.12.06 ж. № 208-III; 19.06.07 ж. № 268-III өзгерістермен.	28.09.95 ж.
9.	Республикалық референдум туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы,	02.10.1995 ж. № 2592 (06.05.99 г. N 376-I; от 24.11.04 г. N 604-II ҚР Конституциялық заңдарымен енгізілген өзгерістермен).
10.	«Қазақстан Республикасының Президенті туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы 06.05.1999 ж. өзгерістермен. Өзгерістер енгізілді: 06.05.99 ж. № 378-1; 11.12.06 ж. № 200-III; 19.06.07 ж. № 265-III. // ҚР Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы, 1995 ж., № 24, 172бап; «Егемен Қазақстан», 28.12.95 ж.; «Қазақстан хабаршысы», 04.01.96 ж.	26.12.1995ж.
11.	«Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы. //	20.07.2000 ж. Егемен Қазақстан, 2000 . 22 шілде
12.	«Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мертебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы, Өзгерістер енгізілді: № 91-1, 11.04.97 ж.; № 348-1, 12.03.99 ж.; 06.05.99 ж. № 377-1; 11.12.06 ж. № 200-III; 19.06.07 ж. № 266-III. // ҚР Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы, 1995 ж., № 21, 124бап;	16.10.1995 ж. «Егемен Қазақстан», 18.10.95 ж.
13.	«Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы. Өзгерістер енгізілді: 24.02.97 ж. № 69-I; 06.05.99 ж. № 379-I; 24.11.04 ж. № 604-II; 19.06.07 ж. № 267-III. //	18.12.1995 ж., ҚР Жоғарғы Кеңесінің
14.	Жаршысы, 1995 ж., № 23, 145бап;	«Егемен Қазақстан», 21.12.95 ж.; «Қазақстан хабаршысы», 23.12.95 ж. № 158 (965).
15.	25.12.2000 ж. «Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы. Өзгерістер енгізілді: 11.12.06г. № 199-III. ҚР Конституциялық заңымен //Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2000 ж., № 23, 410бап	«Егемен Қазақстан», 30.12.2000 ж., № 334-335 (23347-23348); «Заң газеті», 10.01. 2001ж. № 1.
16.	Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі.	Алматы, 1999 ж.

17.	Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. –	Алматы, 03.07.2014 ж. № 226-V.
18.	Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу кодексі	.–Алматы, 1999 ж.
19.	Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі.–	Алматы, 04.07. 2014 ж. № 231– V.
20.	Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық кодексі	Алматы 05.07. 2014 ж. № 235-V
21.	15.05.2007ж. Қазақстан Республикасының еңбек кодексі, № 251-III. Өзгерістер енгізілді: 27.07.07ж. № 315-III; 27.07.07 ж. № 320-III; 19.12.07 ж. № 9-IV //	«Егемен Қазақстан», 22.05. 2007ж. № 76 (25321); //Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, мамыр, 2007 ж., № 9 (2490), 65бап.
22.	«Нормативтік құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, Өзгерістер енгізілді: 17.10.01 ж. № 248-II; 06.03.02 г. № 298-II; 12.03.04 ж. № 536-II; 16.06.04 ж. № 566-II; 21.10.05 ж. № 81-III; 31.01.06 ж. № 125-III (әрекетке енгізілді 01.07.2006 ж.); 29.12.06 ж. № 209-III; 12.01.07 ж. № 222-III (қараңыз: әрекетке енгізілген мерзімдер); 18.06.07 ж. № 262-III; 29.06.07 ж. № 271-III; 27.07.07 ж. № 315-III.	24.03.1998 ж.
23.	. «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 54-III (28.02.2007 ж. өзгерістермен).	30.05. 2005 ж
24	«Қоғамдық бірлестіктер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. Өзгерістер енгізілді: 23.03.2000 ж. № 39-II; 24.12.01 ж. № 276-II; 23.02.05 ж. № 33-III; 08.07.05 ж. № 67-III; 15.05.07 ж. № 253-III.	31.05.1996 ж.
25.	«Саяси партиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 344-II. Өзгерістер енгізілді: 23.02.05 ж. № 33-III; 08.07.05 ж. № 67-III; 15.05.07 ж. № 253-III.	15.07.2002 ж.
26.	«Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 03.10.1995 ж.; 17.05.02 ж. № 322-II; 04.10.04 ж. № 600-II; 20.12.04 ж. № 13-III; 22.05.07 ж. № 255-III өзгерістермен.	20.12.1991 ж.
27.	Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, № 319-III.	27.07.2007 ж.
28.	15.01.1992 ж. «Азаматтардың діни нанымдары мен діни бірлестіктері бостандығы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.Өзгерістер енгізілді: 05.10.95 ж. № 2488; 05.10.95 ж. № 2489; 11.07.97 ж. № 154-1; 20.12.04 ж. № 13-III; 23.02.05 ж. № 33-III; 08.07.05 ж. № 67-III; 15.05.07 ж. № 253-III.	
29.	«Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. Өзгерістер енгізілді: 04.06.01 ж. № 204-II; 11.03.03 ж. № 393-II; 25.09.03 ж. № 484-II; 08.07.05 ж. № 75-III; 15.05.07 ж. № 253-III; 21.07.07 ж. № 308-III; 27.07.07 ж. № 315-III.	23.07.1999 ж.
30.	«Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. Өзгерістер енгізілді: 23.07.99	22.07.1998ж.

	ж. № 454-I; 28.04.2000 ж. № 46-II; 08.06.01 ж. № 206-II; 12.07.01 ж. № 240-II; 09.08.02 ж. № 346-II; 25.09.03 ж. № 484-II; 11.05.04 ж. № 552-II; 21.07.07 ж. № 308-III; 27.07.07 ж. № 315-III.	
31.	«Неке және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. Өзгерістер енгізілді: 24.12.01 ж. № 276-II; 20.12.04 ж. № 13-III; 10.01.06 ж. № 116-III; 15.05.07 ж. № 253-III; 27.07.07 ж. № 320-III.	17.12.1998ж.
32.	«Қазақстан Республикасының көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 204-I. Өзгерістер енгізілді: 01.03.01 ж. № 160-II; 10.11.01 ж. № 255-II; 24.12.01 ж. № 276-II; 27.03.02 ж. № 313-II; 20.12.04 ж. № 13-III; 12.01.07 ж. № 227-III; 06.07.07 ж. № 276-III; 27.07.07 ж. № 320-III.	18.12.1997 ж.
33.	«Бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, тосқауылдар және демонстрациялар ұйымдастыру және өткізу тәртібі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (20.12.2004 ж. өзгерістермен) // ҚР Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы, 1995ж., № 1-2, 19бап; Егемен Қазақстан, 18.03.95ж.	17.03.1995 ж.
34.	«Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 221-III ҚРЗ.	12.01.2007ж.
35.	«Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.	24.04.2014 ж.
36.	«Қазақстан Республикасы Парламентінің комитеттері мен комиссиялары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 19.05.1999ж. өзгерістермен	07.05.1997ж.
37.	«Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 148-II // Егемен Қазақстан, 30.01.2001ж. № 25-26 (23373-23374); «Заң газеті», 07.02.2001 ж. № 6-7; Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2001 ж., № 3; 17бап.	23.01.2001 ж.
38.	«Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заң актілеріне өзгерістер және толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 126-4.	09.02.2009ж.
39.	«Әкімшілік шаралар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. Өзгерістер енгізілді: 12.03.04 ж. № 536-II; 18.06.07 ж. № 262-III; 27.07.07 ж. № 315-III. // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2000 ж., № 20, 379бап; Егемен Қазақстан, 30.11.2000 ж. № 304-305 (23317-23318); «Заң газеті», 06.12.2000 ж. № 52 (371)	27.11.2000 ж.
40.	«Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. Өзгерістер енгізілді: 19.12.95 ж. № 2691; 11.05.04 ж. № 552-II; 20.12.04 ж. № 13-III; 04.11.06 ж. № 184-III.	08.12.1993ж.
41.	«Қазақстан Республикасы астанасының мәртебесі	21.07.2007ж.

	туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 296-III ҚРЗ.	
42.	«Алматы қаласының ерекше мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 258-I (20.12.2004ж. жағдай бойынша өзгерістер және толықтырулармен) // Егемен Қазақстан, 08.07.1998ж.; Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, №14 (2279), 200бап.	01.07.1998ж.
43.	«Қазақстан Республикасының Прокуратурасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 2709. Өзгерістер енгізілген: 19.06.97 ж. № 134-1; 02.07.98 ж. № 266-1; 07.04.99 ж. № 374-1; 23.07.99 ж. № 454-I; 29.03.00 ж. № 42-II; 05.05.00 ж. № 48-II; 10.10.01 ж. № 247-II; 09.08.02 ж. № 346-II; 10.07.03 ж. № 483-II; 20.12.04 ж. № 13-III; 15.05.07 ж. № 253-III; 22.05.07 ж. № 255-III; 27.07.07 ж. № 320-III	21.12.1995ж.
44.	. «Ұлттық қауіпсіздік органдары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (27.07.2007ж. жағдай бойынша өзгерістер және толықтырулармен) // ҚР Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы, 1995 ж., № 24, 157бап; Егемен Қазақстан, 30-31.12.95; Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 1997 ж., № 10, 108бап; № 12, 184бап.	21.12.1995ж
45.	«2010 жылдан 2020 жыл аралығындағы Қазақстан Республикасы құқықтық саясатының Тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы, № 858	24.08.2009ж.
46.	«Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігі туралы Ережелерді бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы, № 805 (21.09.2007ж. жағдай бойынша өзгерістер және толықтырулармен).	11.02.2002ж.
47.	. «Қазақстан Республикасы орталық атқарушы органының жауапты хатшысының өкілеттері және мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы, № 372.	27.07.2007ж
48.	«Мемлекеттік хатшының өкілеттіктері және мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы, № 379.	13.08.2007ж.
49.	«Қазақстан Республикасы Президентінің заң шығару бастамасы құқығын қамтамасыз ету бойынша шаралар және Республика Президентінің кейбір актілерін Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестендіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы	28.11.2007ж. жағдай бойынша толықтырулармен).
50.	Қазақстан Республикасы Парламентінің Регламенті. //	Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы.- 1996-№6-7.
51.	Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің Регламенті.	Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 1996-№3. Өзгерістер енгізілді: 12.10.05ж.

		Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің қаулысымен, № 407-III.
52.	Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының Регламенті.	08.02.1996ж.
53.	«Қазақстан Республикасының ұйымдарын, темір жол станцияларын, әуежайларын, сонымен қатар физико-географиялық объектілерін атау және қайта атау және олардың атауларының транскрипцияларын өзгерту Тәртібін бекіту туралы»	05.03.1996ж.
54.	Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы № 615 ҚР Үкіметінің Қаулыларымен енгізілген өзгерістермен).	03.07.02 ж. № 717; от 22.06.05 ж
55.	«Діни нанымдар еркіндігі және діни бірлестіктер қызметі мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының конституциялылығын тексеру туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесінің қаулысы	04.04.2002ж.
2. Негізгі әдебиеттер		
56.	Назарбаев Н. Ә. Нұрлы жол болашаққа бастар жол. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы,	Астана 2014 ж. 11 қараша.
57.	Назарбаев Н. Ә. Қазақстан-жолы - 2050. Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы /.	2014 ж. 17 қаңтар
58.	Назарбаев Н. Ә. Қазақстан-2030. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы	// Егемен Қазақстан. 1997. 11 қазан.
59.	Назарбаев Н.Ә. Ғасылар тоғысында.	- Алматы, 1996 ж.
60.	Назарбаев Н.Ә. Еркін де еңселі әрі қауіпсіз қоғамға қадам басайық. Ел басының Қазақстан халқына Жолдауы	// Егемен Қазақстан, 25.10.2000ж.
61.	Назарбаев Н.Ә. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» 28.02.2007ж. Ел басының Қазақстан халқына	Жолдауы //Егемен Қазақстан, 01.03.2007
62.	Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру – мемлекет саясатының басты мақсаты» Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы	// Егемен Қазақстан, 2008ж. 6 ақпан
63.	Назарбаев Н.Ә. Дағдарыстан – дамуға. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа Жолдауы. - Астана қ., 2009 жылғы 6 наурыз	// Егемен Қазақстан, 06.03. 2009, № 91 (25488)
64.	Назарбаев Н.Ә. Жаңа онжылдық жаңа экономикалық өрлеу Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері. Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы	// "Егемен Қазақстан" 2010 жылғы 30 қаңтардағы N 33-35 (25881)
65.	Амандықова С.К. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы	Қарағанды, 2001ж.
66.	Баишев Ж.Н. Конституционное право Республики	Алматы,– 2001г.

	Қазақстан	
67.	Джунусова Ж.Х. Республика Қазақстан: Президент. Институты демократии.	Алматы, 1996
68.	Зиманов С. Конституция и Парламент Республики Қазақстан.	Алматы, 1996
69.	Ким В.А. Жасампаз жылдар.	Алматы, 2001
70.	Баймаханов М.Т. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми практикалық түсіндірме	Алматы – 2010.
71.	Қазақстан Республикасы Конституциясының түсіндірме сөздігі. -	Алматы: Жеті Жарғы, 1996 ж.
72.	Қазақстан Республикасы Конституциясы. Түсініктеме.	Алматы: Жеті Жарғы, 1999 ж.
73.	Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы: Нормативтік құқықтық актілер жинағы: 2 томдық /Құраст. Исаева С.Н., Ермакова З.Д.	Қарағанды, 2013 ж.
74.	Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы. Сызбалар альбомы. / Құраст. Ермакова З.Д.	Қарағанды, 2013 ж.
75.	Кубеев Е.К., Амандықова С.К. Конституция РК. Теоретико-правовой анализ.	Алматы – 2008.
76.	Котов А. Суверенный Қазақстан: гражданин, нации, народ. -	Алматы, 1997
77.	Кобабаев О.К., Кобабаева А.О. «Конституционное право Республики Қазақстан» Электронная книга	Алматы, 2006 г.
78.	Литовченко Л.Г. Конституционное право Республики Қазақстан.	Қарағанды, 1997
79.	Матвеевков А.С. Конституционное право Республики Қазақстан. Альбом схем.-	Қарағанды, 2001
80.	Мамонов В.В., Табанов С.А. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Схемалар альбомы. -	Алматы, 1996
81.	Сапарғалиев Ғ.С. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы -	Алматы, 1998 ж.
82.	Сағындықова А.Н. Конституционное право Республики Қазақстан	Алматы: Білім. 1999.
83.	Сәтбаева Қ. Қазақстан Республикасының парламенттік құқығы.	Қарағанды, 2005ж.
84.	Шеретов С.Г. «Конституционное право Республики Қазақстан»	Алматы, 2006 г.
3. Қосымша әдебиеттер		
85.	Абельдинов А.К. Развитие нормотворчества в Қазақстане.	– Алматы, 1998
86.	Черняков А.А. Конституционное право Республики Қазақстан: проблемы теории и практики. –	Алматы 1997
87.	Котов А.К. Конституционализм в Қазақстане. Опыт становления и эффективность становления власти.	– Алматы, 2000
88.	Максименко Н.В. Методические рекомендации к изучению Конституции РК	. - Алматы, 1997
89.	Бабакумаров Е., Булуктаев Ю., Кушербаев К. Қазақстан сегодня мир политический партий.	Алматы 1997

90.	Баймаханов М.Т. Проблемы воплощения принципов правового государства в Конституции Казахстана // Государство и право. № 8	Алматы – 1992.
91.	Кубеев Е.К. Основы конституционного строя в Республике Казахстан.	Алматы 1998
92.	Мухамеджанов Э. Избирательное право Республики Казахстан.	Алматы 2001 г.
93.	Алибаева Г.А. Местные исполнительные органы в системе государственной власти.	Алматы, 1999.
94.	Амандықова С.К. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы.	Қарағанды –2001ж.
95.	Джунусова Ж.Х. Республика Казахстан: Президент. Институты демократии.	Алматы, 1996.
96.	Зиманов С.З. Конституция и Парламент Республики Казахстан.	Алматы, 1996.
97.	Зиновьев А.В. Статус народных депутатов в СССР.	Л., 1987.
98.	Конституция Республики Казахстан и актуальные проблемы права: Сб. науч. тр.	Караганда, 2000.
99.	Малиновский В. В. Президент — глава государства суверенного Казахстана. —	Алматы, 1998.
100.	Нурпеисов Е. К., Котов А. К. Государство Казахстан: от ханской власти к президентской республике.	Алматы, 1995.
101.	Органы внутренних дел Республики Казахстан в механизме государства и проблемы совершенствования их деятельности. —	Караганда, 1995.
102.	Парламент и законодательная власть Казахстана.	Алматы, 1995.
103.	Сәтбаева Қ. Қос палаталы Парламенттің құрылу проблемалары «Актуальные проблемы конституционного права»: Материалы международной юбилейной научно-практической конференции.	Алматы, 2003
104.	Сәтбаева Қ. Қазақстан Республикасының Президенті мен Парламенті арасындағы конституциялық қарым-қатынастар. Вестник Карагандинского юридического института Министерства внутренних дел Республики Казахстан.	Караганда: КарЮИ МВД РК им. Б.Бейсенова, 2005.
105.	Сәтбаева Қ. Республика Парламентінің бюджетке қатысты өкілеттеріндегі өзекті мәселелер. «Қазақстан Республикасында экологиялық қауіпсіздік пен тұрақты дамуды қамтамасыз ету мәселелерін: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары.	Қарағанды, 2007
106.	Сәтбаева Қ. Парламенттік құқықтың кейбір аспектілері. Юридическая наука, образование, практика: состояние, достижения, проблемы, перспективы: Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 40-летию института.	Караганда: КарЮИ МВД РК им.Б.Бейсенова, 2009
107.	Сәтбаева Қ. Парламенттік құқық проблемалары.Наука и ее роль в современном мире: Мат-лы международной научно-практической конференции.	Караганды: «Болашак-Баспа». Т.1, 2010.
108.	Сәтбаева Қ. Аманаттық мандат және	Караганда, 2010

	конституционализм тұжырымдамасы / Хабарши-Вестник КЮИ МВД Республики Казахстан, №1	
109.	Сәтбаева Қ. Қазақстан Парламенті депутаттарының конституциялық-құқықтық мәртебесі. Председательство Казахстана в ОБСЕ. Международные стандарты защиты прав и свобод человека и гражданина. // Материалы международной научно-практической конференции.	Алматы, 2010
110.	Сәтбаева Қ. Парламент палаталары депутаттарының тең құқылығы жөніндегі мәселелер / Қарағанды университетінің хабаршысы. Құқық сериясы № 1	Қарағанды 2000
111.	Сәтбаева Қ. Қазақстан Республикасы парламенті қызметінің негізгі принциптері. Конституция Республики Казахстан: 15 лет: Материалы международной научно-практической конференции.	Қарағанды, 2010
112.	Таранов А. А. Гарантии депутатской деятельности.	Алматы, 1997.
113.	Таранов А. А. Местное самоуправление.	Алматы, 1997.
114.	Таранов А. А. Муниципальное право Республики Казахстан.	Алматы, 1999.
4. Ғаламтор көзі		
115.	www.president.kz	
116.	www.government.kz	
117.	www.parlam.kz	
118.	www.procuror.kz	
119.	www.zakon.kz	
120.	www.finpol.kz	
121.	www.kodeks.ru	
122.	www.garant.ru	

3.8 Пән бойынша сабақ жүргізудің тақырыптық жоспары

№	Тақырыптың атауы	Барлығы	Дәріс	Сем.	Тәжір	БАОӨЖ	БӨЖ
1.	Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы құқық саласы, ғылым және оқу пәні ретінде.	6	1	1	-	1	3
2.	Конституция және оны қорғау механизмі.	6	1	1	-	1	3
3	Қазақстан Республикасының конституциялық құрылыс негіздері.	6	1	1	-	1	3
4.	Қазақстан Республикасының азаматтығы.	6	1	1	-	1	3

5.	Қазақстан Республикасы жеке тұлғаның конституциялық құқықтық мәртебесі.	6	1	1	-	1	3
6.	Қазақстан Республикасының сайлау жүйесі.	6	1	1	-	1	3
7.	Сайлау	6	1	1	-	1	3
8.	Референдум	6	1	1	-	1	3
9.	Қазақстан Республикасы Президентінің конституциялық құқықтық жағдайы.	6	1	1	-	1	3
10.	Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттігі	6	1	1	-	1	3
11.	Қазақстан Республикасы Парламентінің конституциялық құқықтық жағдайы.	6	1	1	-	1	3
12.	Парламент қызметінің ұйымдастырылу түрлері.	7	1	1	1	1	3
13.	Қазақстан Республикасы Үкіметінің конституциялық құқықтық жағдайы.	6	1	1	-	1	3
14.	Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару.	6	1	1	-	1	3
15.	Мемлекет механизміндегі сот органдары мен құқық қорғау органдары.	4	-	1	-	1	3
	Барлығы:	90	14	15	1	15	45

3.9 Сабақ жоспары

1 тақырып.

Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы құқық саласы, ғылым және оқу пәні ретінде.

Дәріс жоспары 1 сағат

1. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы - ұлттық құқықтың маңызды саласы. Конституциялық құқықтың құқық жүйесіндегі орны.

2. Конституциялық құқық ғылымы, зерттеу тақырыбы және әдісі.

3. Конституциялық-құқықтық нормалар: мазмұндарының ерекшелігі, құрылымы.

4. Конституциялық құқықтың қайнар көздері.

Дәріс тезісі

«Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы – бұл барлық құқық нормаларының біріккен түрін көрсетуші, Қазақстан Республикасының құрылысын демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде, яғни конституциялық құрылыс негіздерін бекітуші, сонымен бірге жеке адамның құқықтық жағдайын, қоғам және оның құрылыс негіздерін, мемлекеттік органдар жүйесін бекітуші Қазақстан Республикасының ұлттық құқығының маңызды саласы» - осы берілген анықтама қандай нормалар өз мазмұны бойынша Қазақстан Республикасының конституциялық құқығын құратынын білуге, қай норманың конституциялық құқыққа жататынын анықтауға көмектеседі.

1991 жылғы 16 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заң Республикамыздың мемлекеттік тәуелсіздігін салтанатты түрде жариялады. 1995 жылдың 30 тамызында қабылданған өзіміздің төл Конституциямыз – Ата Заңымыз мемлекеттік тәуелсіздігімізді одан әрі нығайтты. Осы Негізгі Заңда көрсетілгендей «Қазақстан халқы мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы болып табылады». Осыған орай конституциялық құқық міндеті ең алдымен халық билігін қамтамасыз ету.

Конституциялық құқық халық билігінің негіздерін құрайтын қоғамдық қатынастар мен халықтың мемлекеттік билікті жүзеге асыру барысында пайда болған қоғамдық қатынастарды бекітеді және реттейді. Бұл – конституциялық құқықтың құқықтық нормаларды реттеуіш ретіндегі анықтамасы.

Конституциялық құқық – бұл Қазақстан Республикасының құрылысын демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітуші және халыққа тән билікті жүзеге асыру барысында халық билігінің негіздерін құрайтын қатынастарды реттеуші құқықтық нормалар жиынтығынан тұратын құқық саласы.

Конституциялық құқық жүйесі – бұл мазмұнына, өздері реттейтін қоғамдық қатынастардың сипатына және нормалардың манызына қарай топталып, белгілі бір жүйелілікпен орналасқан конституциялық нормалар жиынтығы.

Сонымен конституциялық құқықтың ғылым және құқық саласы ретіндегі ара қатынасын былай тұжырымдауға болады: конституциялық құқық саласы ретінде белгілі бір қоғамдық қатынастарды реттеуші конституциялық нормалар жиынтығы болып табылады, ал конституциялық құқық ғылымы осы нормалар мен қатынастарды зерттейді.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, конституциялық құқық ғылымына толық анықтама беруге болады. Сонымен, конституциялық құқық – бұл Қазақстан Республикасының құрылысын, яғни конституциялық құрылыс негіздерін, азамат, оның органдары мен институттарын бекітуші конституциялық нормаларды және осы нормалармен реттелетін қоғамдық қатынастарды зерттеуші заң ғылымы.

Сонымен қатар, кез келген ғылым белгілі бір әдіске құрылады. Конституциялық құқық ғылымының әдістері:

1. Диалектикалық яғни анықтаушы әдіс – бұл әдіс ғылымда болып жатқан құбылыстарды даму барысында зерттейді.

2. Салыстырмалы әдіс – ғылымдағы құбылыстарды салыстыру арқылы зерттейді.

3. Жүйелік әдіс – жүйедегі зерттеу. Өкілетті билік ішіндегі бөлек элемент – сайлау құқығы.

4. Тарихи әдіс – құқықтың даму тарихын зерттейді. Мысалы, Қазақстанның атам заманғы, қазақ халқы аталғаннан бергі ережелерін, онан берідегі Тәуке ханның бастауымен жеті би шығарған «Жеті жарғысын» яғни әдет-ғұрып құқығын, сонан соңғы 1926, 1936, 1978 жылдары қабылданған Конституцияларын зерттеу.

5. Статистикалық әдіс – жергілікті өкілді және атқару органдарының қызметін зерттеу.

6. Социологиялық зерттеу әдісі және социологиялық эксперимент – қоғамдық пікірді сұрау және есепке алу (1998 жылы атқару органдарына экспериментті түрде Төралқа құрылды, біраз уақыт өткеннен кейін, Төралқаның қажеті жоқ екеніне көзіміз жетті).

Конституциялық–құқықтық нормаларды түрлері бойынша топтау әр-түрлі белгілер бойынша жүргізілуі мүмкін.

Конституциялық–құқықтық нормалар өз мазмұны бойынша бекітуші нормаларға бөлінеді. Мұндай нормалар Қазақстан Республикасы азаматының құқықтық жағдайының негіздерін, конституциялық құрылыс негіздерін, мемлекеттік органдар жүйесін бекітеді.

Конституциялық–құқықтық нормалар өз ұйғарымдарының сипаты бойынша құқық беруші, міндеттеуші, тыйым салушы болып бөлінеді. Құқық беруші нормалар Қазақстан Республикасы азаматтарының негізгі құқықтарын, Республикадағы мемлекет органдарының құзыретін анықтайды. Міндеттеуші нормалар Республика азаматтары мен мемлекеттік органдардың міндетін белгілейді. Мұны Қазақстан Республикасы Конституцияның 34,35,36,37-баптарынан аңғаруға болады. Онда Республика азаматтарының негізгі міндеттері белгіленген. Тыйым салушы нормалар тыйым салу сипаттағы ережелерді қамтиды. Бұл жерде де мысал ретінде Қазақстан Республикасы Конституциясының ережелерін қарауға болады. Конституцияның 5-бабының 3-тармағында «Мақсаты немесе іс-әрекеті Республиканың конституциялық құрылысын күштеп өзгертуге, оның тұтастығын бұзуға, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық араздықты қоздыруға бағытталған қоғамдық бірлестіктер құруға және олардың

қызметіне, сондай-ақ заңдарда көзделмеген әскерилендірілген құрамалар құруға тыйым салынады дейді.

Конституция-құқықтық нормалар өз ұйғарымдарының анықталу деңгейі бойынша императивті және диспозитивті болып бөлінеді. Императивті нормаларға мысал ретінде Парламент немесе жергілікті өкілді органдардың 1 жылда шақыратын сессиялардың санын белгілеуші нормаларды, ал диспозитивті нормаларға осы сессияларды кезектен тыс шақыру ережесін белгілеуші нормаларды жатқызуға болады.

Конституциялық-құқықтық нормалар аймақтық әрекеті бойынша республикалық және жергілікті болып бөлінеді.

Құқықтық актілер конституциялық құқықтың қайнар көздері болып табылады, осылар арқылы конституциялық-құқықтық нормалар қалыптасады және заңдық күшін алады.

Әдебиет:

1, 2, 3 4 5 56-66, 70-75, 78-82, 84.

Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы құқық саласы, ғылым және оқу пәні ретінде.

Семинар 1 сағат

Сұрақтары

1. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы - ұлттық құқықтың маңызды саласы. Конституциялық құқықтың құқық жүйесіндегі орны.

2. Конституциялық құқық ғылымы, зерттеу тақырыбы және әдісі.

3. Конституциялық-құқықтық нормалар: мазмұндарының ерекшелігі, құрылымы.

4. Конституциялық құқықтың қайнар көздері.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Берілген тақырыпты қарастыру барысында білім алушылар конституциялық құқықтың қайнар көздерінің түсінігін зерделеу керек.

Бірінші сұрақ бойынша конституциялық құқықтың қайнар көздерін атауы керек. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығына анықтама беру керек. Сонымен қатар конституциялық құқықтың құқық жүйесіндегі орны қандай екенін көрсету қажет.

Екінші сұрақ бойынша білім алушылар конституциялық құқық ғылымына анықтама беру керек. Конституциялық құқық ғылым әдістерін атап шығу және олардың мазмұнын ашу қажет.

Үшінші сұрақ бойынша білім алушылар конституциялық-құқықтық нормалардың түрлерін анықтау керек. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының Конституциясына сүйеніп мысалдар келтіру керек.

Төртінші сұрақ зерделеген кезде конституциялық құқықта қандай қайнар көздері бар екенін анықтау қажет.

Әдебиет:

1, 2, 3 4 5 56-66, 70-75, 78-82, 84.

Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы құқық саласы, ғылым және оқу пәні ретінде.

Коөж арналған бақылау тапсырмалары: 1 сағат

1. Кесте құру.

№ 1-кесте

№	Конституциялық-құқықтық қатынастардың түрлері	Конституциялық-құқықтық қатынастарға мысалдар	Конституциялық-құқықтық қатынастарды реттеуші Конституция нормалары

2. Кесте құру.

№ 2-кесте

№	Конституциялық-құқықтық нормалардың түрлері	Конституция баптары (нөмері, мазмұны)

КОөЖ өткізу түрі: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып кестені толтыру.

Қазақстан республикасының конституциялық құқығы құқық саласы, ғылым және оқу пәні ретінде.

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар: 3 сағат

1. Кесте құру

№ 1-кесте

№	Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы ғылымының проблемалары	Аталмыш проблемаларды зерттеумен айналысатын отандық және шетелдік ғалымдар

2. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы мен Қазақстан Республикасының өзге құқық салаларының ара қатынасын желілік нысанда анықтау.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

1, 2, 3 4 5 56-66, 70-75, 78-82, 84.

2 тақырып.

Конституция және оны қорғау механизмі.

Дәріс жоспары 1 сағат

1. Конституция ұғымы, мәні, заңдық қасиеттері.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясын қабылдау, өзгерту және толықтыру тәртібі.
3. Конституциялық Кеңес – Конституцияны қорғау органы. Құрылу тәртібі, құрамы және өкілеттіктері.

Дәріс тезісі

Конституциялық құқық саласының қайнар көздерін сипаттау барысында олардың ішіндегі ең негізгі қайнар көз Қазақстан Республикасының Конституциясы болып табылатыны айтылды және оның осы сападағы рөлі анықталды.

Дегенмен біздің де, шет елдің де конституциялық-құқықтық ғылымы конституцияны зерттеудің тек осы аспектісімен ғана шектелмейді.

Конституцияның кез-келген қоғам өміріндегі аса үлкен маңызы, мемлекеттің барлық құқықтық жүйесіндегі ерекше орны конституцияны ғылыми танымның дербес объектісі ретінде жан-жақты зерттеуді қажет етеді.

Әрбір мемлекетте конституциялар өзіндік ерекшелік жолдармен пайда болып, алмасып отырады – бұл құбылыс әрдайым қоғам өміріндегі конституциялық ережелермен бекітілген немесе осы ережелерден туындаған маңызды және көбіне түбірлі өзгерістермен тығыз байланысты. Сондықтан ғылым конституцияның тарихи үдеріс барысына ықпалын аша отырып, тиісті мемлекеттің конституциясының даму тарихына аса үлкен маңыз аударады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы нормативтік құқықтық актілердің дәл осы түрінің табиғатына тән жалпы, түбірлі белгілерді білдіреді. Барлық мемлекеттердің құқықтық жүйесінде Конституция орны ерекше. Конституцияның болуы – билік институттары заңдылығының, құқықтық тәртіптің және тұрақтылықтың алғы шарты.

Сонымен бірге Конституция – құқықтық акт, негізгі заң.

Конституцияның негізгі заң ретіндегі сипаты келесі белгілерден көрініс береді:

1. Негіз болу сипаты. Конституция ең маңызды деп танылатын қоғамдық қатынастарды реттейді, құқықтық қоғам құру жолында негіз болып табылады.

Конституциялық реттеу жалпы жинақтап, қорыту сипатта болады. Оның мақсаты, біріншіден, қоғамдық қатынастардың ең маңыздысын ашып және оларды бекіту; екіншіден, бұл үшін нормаларды барынша аз мөлшерде

қолдану; үшіншіден, осы нормалардың бағыт беруі үшін және ағымды заңдар актілерінде әрі қарай реттелуі үшін таңдап алынған нормаларда қоғамдық қатынастардың мәнін барынша дәл және айқын етіп көрсету.

2. Халықтық сипаты. Негізгі заң халық мүдделеріне қызмет етуі тиіс. Сондықтан да ол халықтың мақсатын кең мөлшерде көрсетіп, оның тірегі болуы керек. Қазақстан Республикасы Конституциясының халықтық сипаты халықтың Негізгі заңды жасауға тікелей қатысуынан да көрінеді.

3. Шынайылық сипаты. Конституцияның шынайылығы – бұл ең алдымен оның өмірдегі болып жатқан қоғамдық қатынастармен сәйкестігі.

4. Тұрақты сипаты. Тұрақтылық – конституциялық нормаларға елеулі өзгерістер енбей, олардың ұзақ әрекет етуі.

Сонымен қатар Конституциялар белгілену тәртібі бойынша октроиленген және октроиленбеген болып бөлінеді. Октроиленген Конституциялар – бұл монархпен сыйға берілген Конституциялар, октроиленбеген Конституциялар – бұл биліктің жоғарғы заң шығарушы органымен немесе референдуммен қабылданған Конституциялар.

Өзгеру тәсілі бойынша: қатал, бейімделгіш болып бөлінеді. Дағдылы тәртіппен қабылданған Конституциялар - бейімделгіш, күрделі тәртіппен қабылданған Конституциялар – қатал.

Саяси биліктің бекітілу нысанына байланысты монархиялық, республикалық болып бөлінеді.

Мемлекетте орнаған саяси режимге байланысты – демократиялық және авторитарлық.

Әрекет ету уақытына байланысты – тұрақты, уақытша. Таиланд Конституциясы 1959 жылғы Конституция қабылданғанға дейін уақытша сипатта болды.

Қазақстан Республикасының Конституциясының нысандық белгілері:

а) заңдық нысаны бойынша – жазылған;

б) өзгеру тәсілі бойынша – қатал;

в) шынайылық дәрежесі бойынша – шынайы;

г) мемлекеттік құрылыс нысаны бойынша – біртұтас.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе Қазақстан Республикасының Конституциясына келесідей анықтама беруге болады:

Қазақстан Республикасының Конституциясы – бұл халыққа тән мемлекеттік билікті жүзеге асыру барысында пайда болған қоғамдық қатынастарды реттейтін, тұрақты және тікелей қолдануға есептелген, өз әрекетінде Қазақстан Республикасының күші мен беделіне сүйенуші, Республика халқымен жалпыға бірдей бүкілхалықтық дауыс беру арқылы референдум жолымен қабылданатын жалпыміндеттілік сипаттағы ең жоғары нормативтік акт.

Қазақстан Республикасының Конституциясы қатал Конституциялар қатарына жатады. Сол себепті оған өзгерістер мен толықтырулар енгізу күрделі жолмен жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 91 бабына сәйкес Республика Конституциясына Президенттің өз бастамасымен, Парламенттің

немесе Үкіметтің ұсынысымен қабылданған шешімі бойынша өткізілетін республикалық референдум өзгерістер мен толықтырулар енгізу мүмкіндігі қарастырылды (91-бап., 1-т.) және осы Конституцияның 44-бабы 10-тармағына сәйкес республикалық референдум өткізу туралы шешім тек Президентпен қабылданады. Осы берілген баптардан Республика Президентінің ғана Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізу бастамашылығын жасай алатынын, заң билігінің Конституцияға енгізілетін өзгерістер мен толықтырулар бойынша бастама көтере алмайтынын, тек осы мәселе бойынша республикалық референдум тағайындау туралы ғана бастамашылық жасау құқығы бары анықталады – бұл, егер Президент Парламенттің айтылған мәселе бойынша референдум тағайындау туралы бастамасын қолдамаса, мұндай мәселелер республикалық референдум талқысы бола алмайды деген ұғымды білдіреді.

Дегенмен, егер Республика Президенті Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Парламент ұсынысын қабылдамай тастаса, онда Парламент Палаталары әрқайсысының депутаттары жалпы санының кемінде бестен төртінші көпшілік даусымен Парламент республикалық референдумға ұсынылған өзгерістер мен толықтыруларды Конституцияға енгізу туралы заң қабылдауға хақылы. Мұндай жағдайда Республика Президенті осы заңға қол қояды немесе оны республикалық референдумға шығарады. Республикалық референдумға қатысу құқығы бар республика азаматтарының жартысынан астамы дауыс беруге қатысып және осы дауыс бергендердің жартысынан астамы референдумға ұсынылған өзгерістер мен толықтыруларды жақтап дауыс берсе, олар қабылданды деп есептеледі (91-бап, 1-тармақ).

Конституцияда белгіленген мемлекеттің біртұтастығын және аумақтық тұтастығын, Республиканы басқару нысанын өзгертуге болмайды.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 62 бабына сәйкес Конституцияға өзгертулер мен толықтырулар әр Палата депутаттары жалпы санының кемінде төрттен үшінші көпшілік даусымен енгізіледі және Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу мәселелері бойынша кемінде екі оқылым өткізу міндетті 62 б.бт.).

Бүгінгі күнге дейін Қазақстан Республикасының әрекеттегі Конституциясына екі мәрте өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Алғаш рет 1998 жылғы 7 қазанда енгізілген өзгерістер тобы (19 өзгерістер мен толықтырулар) Парламенттің өзгерістер мен толықтыруларды республикалық референдумға шығару бастамашылығын көтеруге байланысты енгізілді. Бұл жолы ел Президенті өзінің республикалық референдумға қатысты шешім қабылдау құқығына сәйкес ұсынылған өзгерістер мен толықтырулар тобын Парламенттің өз қарауына беру қажет деп ұйғарып, Конституцияға енгізілетін өзгертулер мен толықтырулар жобасы республикалық референдумға шығарылған жоқ. Осы жағдайда Парламенттің шешімі Конституцияда белгіленген тәртіппен қабылданды, яғни Парламент Палаталарының бірлескен отырысында әр Палата депутаттары жалпы санының төрттен үшінші көпшілік даусымен енгізілді.

1995 жылғы қыркүйек пен 1999 жылғы шілде аралығында қазақстандық парламентаризмнің әрі қарай дамуына мүмкіндік туғызып, оның мәртебесін біршама биіктеткен Парламент туралы заңдарға енгізілген өзгерістер болды. Бұл өзгерістер «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңында (қазан, 1998 ж.), «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы», «Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы», «Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Конституциялық заң күші бар Жарлықтарына өзгерістер мен толықтырулар енгізілуіне сәйкес Конституциялық заңдарда (сәуір-мамыр, 1999 ж.) бекітілді.

Сонымен бірге, осы енгізілген өзгерістерге сәйкес Президент пен Парламенттің өзара қарым-қатынастарына да елеулі ерекшеліктер енді. Енгізілген толықтыруларға дейінгі Конституцияның 91-бабының 1-тармағы бойынша Парламенттің Президентке Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы ұсынысын қою құқығы болып, ал осы ұсынысты қабылдау немесе қабылдамау туралы шешім Президент құзырында болды. Енді, егер Президент ұсынысты қабылдамай тастаса, онда Парламент Палаталарының әрқайсысының депутаттары жалпы санының кемінде бестен төртінші көпшілік даусымен Парламент осы өзгерістер мен толықтыруларды Конституцияға енгізу туралы заң қабылдауға хақылы. Мұндай жағдайда Президент осы заңға қол қояды немесе оны республикалық референдумға шығарады. Президент Парламентпен қабылданған заңға қол қойса — бұл жағдайда заңның бастамашысы да, авторы да Парламент болып табылады. Егер Президент заңға қол қоймаған жағдайда да, осы заңға деген үзілді-кесілді қарсылығын өз шешімімен жүзеге асыра алмайды. Мұндай жағдайда заң жобасы референдумға шығарылып, республикалық референдумға қатысу құқығы бар азаматтардың жартысынан астамы дауыс беруге қатысса және дауыс берген азаматтардың жартысынан астамы ұсынылған өзгерістер мен толықтыруларды жақтап дауыс берсе, олар қабылданды деп есептеледі. Осы әрекеттерге байланысты Парламенттің заң шығарушылық қызметінің аясы ұлғая түседі. Енгізілген өзгерістерде Парламент Мәжілісінің құрылу тәртібіне қатысты жаңа ережелер де қарастырылған. Конституцияның 50-бабының 3-тармағына енгізілген өзгерістерге сәйкес Мәжілістің 67 депутаты (өзгерістерге дейін барлығы 67 депутат) әкімдік-аумақтық бөлініс ескеріле отырып құрылатын, шамамен сайлаушылардың саны тең бір мандатты аумақтық сайлау округтерінен сайланып, ал 10 депутат бара-бар өкілдік жүйесі бойынша біртұтас жалпыұлттық сайлау округінің аумағымен партиялық тізімдер негізінде сайланады. Сонымен бірге Конституцияның 48-бабында белгіленген жағдайларға байланысты Президент қызметінен мерзімінен бұрын босаған ретте, оның өкілеттіктерін қалған мерзімге қабылдаушы тұлғалар Мәжіліс Төрағасымен толықтырылды.

Қазақстан Республикасындағы конституциялық бақылаудың қалыптасуы 1993 жылдан басталды. 1993 жылы 16 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заңда алғаш рет

Конституцияны соттық қорғаудың жоғары органы ретінде Конституциялық Сот органы бекітілді.

1992 жылғы 5 маусымда қабылданған «Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты туралы» және «Қазақстан Республикасындағы конституциялық сот ісін жүргізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңдары конституциялық бақылау институтының одан әрі дамуына себеп болды.

1993 жылы 28 қаңтарда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесімен қабылданған Қазақстан Республикасының алғашқы Конституциясы конституциялық бақылау институтын ең жоғары конституциялық деңгейде бекітті. Бұл Конституция бойынша Конституциялық Сот конституциялық қадағалау органы болып табылды.

Қазіргі уақытта 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституцияға және 1995 жылғы 29 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» Конституциялық заңына сәйкес Конституциялық Кеңес Республикадағы конституциялық бақылау органы болып табылады.

Жоғарыда аталған Конституциялық заңның 1 бабы Конституциялық Кеңес мәртебесін бекіту барысында Конституциялық Кеңестің мемлекеттік орган ретінде Республиканың бүкіл аумағында Қазақстан Республикасы Конституциясының жоғары тұруын қамтамасыз ететіндігін анықтайды.

Сонымен қатар Конституциялық Кеңестің өз өкілеттігін жүзеге асыру кезінде дербестігі және мемлекеттік органдарға, ұйымдарға, лауазымды адамдар мен азаматтарға тәуелсіздігі, Республика Конституциясына ғана бағынатындығы әрі саяси және өзге себептерді негізге ала алмайтындығы анықталады. Осыған сәйкес Конституциялық Кеңестің төрағасы мен мүшелері олар тағайындалғаннан кейін Парламент Палаталарының бірлескен отырысында салтанатты жағдайда Республика Президентіне өздеріне жүктелген міндетті адал атқаруға, әділ болуға және басқа ешкімге, еш нәрсеге емес, тек Қазақстан Республикасының Конституциясына ғана бағынуға етеді.

Конституциялық Кеңес жеті мүшеден, соның ішінде Конституциялық Кеңестің Төрағасынан тұрады. Бұған қоса Республиканың экс-Президенттері құқығы бойынша ғұмыр бойы Конституциялық Кеңестің мүшелері болып табылады. Конституциялық Кеңес құрамы келесі тәртіппен қалыптасады: Конституциялық Кеңестің екі мүшесін Республика Президенті қызметке тағайындайды, Конституциялық Кеңеске екі-екі мүшеден Парламент Палаталары төрағаларының ұсынуы бойынша тиісінше Парламент Сенаты мен Мәжілісі тағайындайды.

Конституциялық Кеңестің өкілеттік мерзімі алты жылмен анықталады. Оның мүшелерінің жартысы әрбір үш жыл сайын жаңартылып отырады. Сонымен қатар конституциялық заңнама Конституциялық Кеңес мүшелігіне кандидаттарға қойылатын талаптар тобын анықтайды. Конституциялық Кеңестің құрамына отыз жасқа толған, Республика аумағында тұратын, жоғары заң білімі, заң мамандығы бойынша кемінде бес жыл жұмыс стажы бар Республика азаматы тағайындала алады.

Конституциялық заңнамаға сәйкес Конституциялық Кеңестің Төрағасы мен мүшесінің қызметі депутаттық мандатпен, оқытушылық, ғылыми немесе өзге шығармашылық қызметтерді қоспағанда, өзге де ақы төленетін жұмысты атқарумен, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырумен, коммерциялық ұйымның басшы органының немесе байқаушы кеңесінің құрамына кірумен сыйыспайды.

Республика Конституциясының 71 бабы 5 тармағына сәйкес Конституциялық Кеңес мүшелері мен төрағасы өздерінің өкілеттік мерзімінде оларға ешкімнің тиіспеу құқығын (иммунитет) пайдаланады.

Конституциялық Кеңестің Төрағасы мен мүшелері өз міндеттерін орындау кезінде тәуелсіз болады және тек Конституция мен Конституциялық заңға ғана бағынады. Олардың конституциялық іс жүргізу мәселелері жөніндегі қызметі есеп беруге жатпайды. Өз өкілеттігін жүзеге асыру мәселелері бойынша олардан есеп талап етуге ешкімнің хақы жоқ. Сонымен қатар Конституциялық Кеңестің мүшелері өкілеттік мерзімі ішінде ауыстырылмайды. Конституциялық Кеңес Төрағасы мен мүшелері мәселелерді дербес қарау мақсатында ешкім тиіспеу құқығын иеленеді: өз өкілеттігі мерзімі ішінде оларды тұтқынға алуға, күштеп әкелуге, оған сот тәртібімен белгіленетін әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыс жасалған реттерді қоспағанда, Парламенттің келісімінсіз қылмыстық жауапқа тартуға болмайды. Конституциялық Кеңес Төрағасы мен мүшелерінің конституциялық іс жүргізу мәселелері жөніндегі қызметі есеп беруге жатпайды. Өз өкілеттігін жүзеге асыру мәселелері бойынша олардан есеп талап етуге ешкімнің хақы жоқ. Конституциялық Кеңестің Төрағасы мен мүшелері Конституциялық Кеңес жүргізіп жатқан мәселелерді қарауда және олар бойынша шешімдер қабылдауда, тең құқықтарға ие болады («Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» Конституциялық заңның 12, 13 баптары.).

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

2 тақырып.

Конституция және оны қорғау механизмі.

Семинар 1 сағат

Сұрақтары

1. Қазақстан Республикасының Конституциясын қабылдау, өзгерту және толықтыру тәртібі, оның заңдық қасиеттері.
2. Қазақстан Республикасының конституциялық даму кезеңдері.
3. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі: құрылуы, құрамы, құзыреті.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Берілген тақырыпты қарастыру барысында курсанттар Конституцияның 1-бөлімін, яғни Жалпы Ережелерді аса зейін қойып зерделеу керек.

Бірінші сұрақ бойынша Қазақстан мемлекетінің басқару нысанына, оның демократиялық, зайырлы, құқықтық, біртұтастық, егемендік сипаттарына жеке-жеке тоқталып осы ұғымдарға толық түрде анықтама беру керек. Сонымен бірге егемендіктің мемлекеттік, халықтық, ұлттық түрлерін зерделегенде, оларды Қазақстандағы тілдер мәртебесінің конституциялық бекітілуімен байланыстыра білу керек.

Мемлекеттік биліктің жүзеге асырылуын қарастырғанда білім алушылар Конституцияда бекітілген билік бөлу принципінің ұғымын, алғаш рет осы принципті кім ашқанына және қай елдің Конституциясында алғаш рет бекітілгеніне тоқталып өту керек. Сонан соң билік бөлу принципінің еліміздің Конституциясында көрінісін, Негізгі Заңға сәйкес қандай түрде жүзеге асырылатынын, мемлекеттік биліктің үш тармағын (заң шығарушы, атқарушы, сот) зерделеу керек. Сонымен қатар мемлекетіміздің Конституциясында бекітілген халық билігіне, оның қандай түрде жүзеге асырылатынына міндетті түрде назар аудару керек.

Үшінші сұрақты зерделегенде білім алушылар білім алушылар Қазақстан Республикасындағы меншік түрлерін, мемлекеттік меншіктің объектілерін анықтау керек. Меншіктің міндет жүктейтіні жөніндегі конституциялық қағиданың мәніне назар аудару керек.

Төртінші сұрақ Қазақстан Республикасындағы идеологиялық және саяси әр алуандылық төңірегіндегі мәселелерге құрылған.

Идеология мен саясаттың әр алуандылығы, көптеген көзқарастар мен сан алуан пікірлерді көздейтіні мәлім. Осы орайда тыңдаушылар мемлекет тарапынан туындайтын шектеулерге көңіл аудару керек. Сонымен бірге саяси жүйенің элементтерін қарастырып, осы жүйедегі мемлекет пен қоғамдық бірлестіктердің орнын анықтау керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

2 тақырып.

Конституция және оны қорғау механизмі.

Көөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

Кесте құру

№ 1-кесте

№	Қазақстанның конституциялық заңнамасының даму кезең-дері	Тиісті кезеңдер бойынша сипаттамалар

КӨӨЖ өткізу түрі: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып кестені толтыру.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

2 тақырып.

Конституция және оны қорғау механизмі.

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі: құрылуы, құрамы, құзыреті.

Мына тақырыптардың біреуіне реферат жазу:

1. Қазақстан Республикасындағы саяси партиялардың конституциялық-құқықтық мәртебесі.
2. 1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясы: негізгі сипаттары және ерекшеліктері.
3. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі: құрылымы, мәртебесі және құзыреті.
4. Қазақстан Республикасы президенттік басқару жүйесіндегі біртұтас мемлекет: түсінігі, белгілері, негізгі сипаттары.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

3 тақырып.

Қазақстан Республикасының конституциялық құрылыс негіздері.

Дәріс жоспары: 1 сағат

1. Конституциялық құрылыс негіздері, олардың мазмұны және құқықтық бекітілуі. Мемлекеттік билікті жүзеге асыру принципі.
2. Қазақстан Республикасы экономикалық жүйесінің конституциялық негіздері.
3. Қоғамның саяси жүйесі және оның элементтері.

Дәріс тезісі

Әрбір мемлекет оның ерекшеліктерін білдіретін нақты белгілермен сипатталады. Ол демократиялық не тоталитарлық, республика не монархия және т.б. болуы мүмкін. Осындай белгілер жиынтығы белгілі бір нысан, мемлекетті ұйымдастырудың белгілі бір тәсілі, немесе мемлекеттік құрылыс туралы айтуға мүмкіндік береді. Мемлекеттің конституциясымен бекітілген осы құрылыс, оның конституциялық құрылысы болып табылады. Сонымен,

конституциялық құрылыс – бұл мемлекеттің конституциясында бекітілген белгілі бір нысан, мемлекетті ұйымдастырудың белгілі бір тәсілі.¹

Дегенмен конституциялық құрылыстың Қазақстан Республикасының Конституциясында орын алған және барлық мемлекеттерге бірдей қатысты емес, тек нысаны, ұйымдастыру тәсілі оны конституциялық мемлекет деп тануға мүмкіндік беретін нақты қатал белгілері бар мемлекетке ғана қатысты өзге де ұғымы бар.

Мемлекетте конституцияның болуы мұндай мемлекетті конституциялық мемлекет қатарына жатқызуды білдірмейді. Конституциялық мемлекет ең алдымен онда мемлекеттің құқыққа бағынуы қамтамасыз етілуімен сипатталады.

Кез-келген мемлекеттің, соның ішінде тоталитарлық мемлекеттің де, белгілі бір деңгейде құқыққа бағынышты екені белгілі. Бірақ, мемлекеттің толық мөлшерде құқыққа бағынуы үшін, тиісті кепілдіктер қажет. Олар өз жиынтығында конституциялық құрылыс деп атауға лайық нысанды, мемлекетті ұйымдастыру тәсілін қамтамасыз етеді.

Сондықтан, конституциялық құрылыс – бұл мемлекеттің құқыққа бағыныштылығын қамтамасыз етуші және оны конституциялық мемлекет ретінде сипаттаушы мемлекетті ұйымдастыру нысаны (не тәсілі).

Қазақстан Республикасы Конституциясына сәйкес (1-бап) Қазақстан Республикасы өзін демократиялық мемлекет ретінде орнықтырады. Демократия, ең алдымен, халық билігінен; биліктің заң шығарушы, атқарушы сот биліктеріне бөлінуінен; саяси әр алуандылықтан; жергілікті өзін-өзі басқарудан көрініс береді.

Конституцияға сәйкес Қазақстан Республикасы өзін құқықтық мемлекет ретінде орнықтырады (1-бап).

Құқықтық мемлекет идеясының көп ғасырлық тарихы бар. Оның түбірі антик қоғамында жатыр. Құқықтық мемлекет теориясының философиялық негізі И.Кантпен қалыптастырылған.

Конституцияға сәйкес Қазақстан Республикасы өзін әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады (1-бап). Әлеуметтік мемлекеттің негізгі мақсаты – құқықпен бекітілген әлеуметтік теңдік, жалпыға ортақ ынтымақтастық және өзара жауаптылық принциптеріне негізделген қоғамдық алға басуға қол жеткізу. Әлеуметтік мемлекет әлсіздерге көмек көрсетуді, адамға лайық өмір сүруді әркімге қамтамасыз ету үшін экономикалық игіліктерді әділеттілік принципіне орай бөлуге ықпал жасауды жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы адам және адамның өмірін, оның құқықтары мен бостандықтарын ең қымбат қазына ретінде анықтайды (1-бап). Бұл мемлекет пен жеке адам қарым-қатынастарында алғы кезекте жеке адамның тұратынын білдіреді. Жеке адамды құрметтеу және оны қорғау конституциялық мемлекеттің ажырамас белгісі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Конституциясында (3-бап) мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық екені көрсетіледі. Бұл Қазақстанда

¹ Е.И.Козлова, О.Е.Кутафин Конституционное право России .- М.: Юристъ, 1998

мемлекеттік билікті халық жүзеге асыратынын, басқаша айтқанда, оның демократиялық мемлекет екенін айқындайды (ежелгі гректен аударғанда демократия – халық билігі деген ұғымды білдіреді).

Шеңберінде тауарлар мен игіліктерді бөлу негізінен нарықтық қатынастар арқылы жүзеге асырылатын әлеуметтік нарықтық шаруашылық Қазақстан Республикасы конституциялық құрылысының негізі болып табылады. Оның қатысушылары өзара бәсекелестегі жеке шаруашылықтар. Қазақстан Республикасы осы бәсекелестікті қолдайды, сондай-ақ монополиялық артықшылықтарды болдырмау шараларын қабылдап, тиісті бақылауды жүзеге асырады.

Осыған байланысты мемлекеттің Негізгі Заңында әркімнің кәсіпкерлік қызмет еркіндігіне, өз мүлкін кез келген заңды кәсіпкерлік қызмет үшін еркін пайдалануға құқығының болуы, монополистік қызмет заңмен реттелетіндігі әрі шектелетіндігі, жосықсыз бәсекеге тыйым салынатындығы бекітілді (26 бап, 4 тармақ).

Қазақстан Республикасының монополияға қарсы заңнамасы Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді және Бәсекелестік туралы Қазақстан Республикасының Заңы мен Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерінен тұрады.²

Бәсекелестік туралы Қазақстан Республикасының Заңында бәсекелестік принциптері бекітілген. Олар:

- 1) жарыспалылық
- 2) адалдық
- 3) заңдылық
- 4) тұтынушылардың құқықтарын сақтау болып табылады.

Сонымен қатар аталмыш Заңға сәйкес мемлекеттің кәсіпкерлік қызметке қатысу принциптері заңдылық шектеулілік; негізділік, жарысқа қатыспаушылық болып табылады.

Бәсекелестік саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын Қазақстан Республикасының Үкіметі әзірлейді және монополияға қарсы орган іске асырады. Орталық және жергілікті атқарушы органдар Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде айқындалған өз құзыреті шегінде бәсекелестік саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруға қатысады.. Мемлекеттік органдар өз құзыреті шегінде бәсекелестіктің дамуына жәрдемдесуге және бәсекелестікке теріс ықпал ететін іс-әрекеттерді жасамауға міндетті.

Қоғамның саяси жүйесі – мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың, еңбек ұжымдарының бірігіп, елдің саяси өміріне араласуы, қоғамды дамытуға, нығайтуға үлес қосуы.

Саяси жүйенің ең күрделі, ең маңызды элементі – мемлекет. Саяси жүйенің қоғамды басқарудағы ең орталық буыны – мемлекет.

² «Бәсекелестік туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 25 желтоқсандағы N 112-IV Заңы // Егемен Қазақстан, 27 желтоқсан 2008 жыл

Біріншіден, ол саяси жүйенің билігін, мүдде – мақсатын іске асыратын ең негізгі аппарат.

Екіншіден, мемлекет саяси жүйенің барлық элементтерін біріктіріп, саяси функция арқылы қоғамның игілікті құндылықтарын әділетті бөлу процесін басқарып отырады.

Мемлекет саяси жүйеге белгілі бір жекелеген органдары арқылы емес, өзіндік бір саяси, аумақтық, құрылымдық бөлік ретінде кіреді. Ол өз функцияларын басқа әлеуметтік институттармен, партиялармен, кәсіптік одақтармен, жергілікті басқару органдарымен бірлесе отырып атқарады. Ол саяси жүйеде жетекші рөлді иеленген, себебі.

а) оның аумақтық шекараларында азаматтық белгісі бойынша біріккен халықтың жалғыз ресми өкілі рөлін атқарады;

ә) егемендіктің жалғыз иесі болып табылады;

б) қоғамды басқаруға бағытталған әлеуметтік аппараты болады;

в) қарулы құрылымдары болады;

г) құқықшығармашылыққа қатысты монополияға ие;

д) материалдық құндылықтардың ерекше жиынтығына (мемлекеттік меншік, бюджет, валюта және т.б.) ие.

Мемлекеттің қоғамдық саясатты орындаудағы ерекшеліктері:

- мемлекет өзінің саяси қызметін жалпы қоғам көлемінде тиісті нормалар арқылы жүргізеді;

- мемлекет барлық қоғамдық қызметтің негізгі бағыттарын анықтап, басқарып отырады;

- мемлекет ішкі-сыртқы істерді атқаруда егеменді тәуелсіз аппаратқа ие.

Мемлекет қоғамның саяси жүйесіне кіретін барлық ұйымдарды, бірлестіктерді, одақтарды, ұжымдарды біріктіріп, оларға көмек көрсетіп отырады. Мемлекеттің бұл бағыттағы жұмыстарының түрлері:

1. Мемлекет Конституция арқылы барлық азаматарға өздерінің бірлестіктерін, ұйымдарын құруға толық мүмкіншілік береді;

2. Мемлекет қоғамдық ұйымдардың құқықтық құзыретінің көлемін, шеңберін анықтайды.

3. Мемлекет қоғамдық ұйымдардың дербес жұмыс жасауына толық мүмкіншілік беріп, оларды қорғап отырады.

Сөйтіп, мемлекет қоғамдағы барлық ұйымдарды, ұжымдарды біріктіріп, олардың қоғамға тиімді саясат түрін дұрыс таңдауына, сол саясатты жүзеге асыруда мүдде-мақсатын дұрыс, қоғамға зиянсыз орындауына, саяси жүйенің жан-жақты нығаюына мүмкіншілік жасайды.

Саяси жүйенің барлық саласы өздерінің қызметін әлеуметтік нормалар, оның ішінде басым түрде құқықтық нормалар арқылы жүргізеді. Мемлекет, барлық саяси партиялар, ұйымдар, ұжымдар заңдылықты, құқықтық тәртіпті қатаң сақтап, қорғайды.

Мемлекет қоғамдық және саяси жүйенің құрамындағы басқарушы, реттеуші, ұйымдастырушы ең маңызды бірлестік. Оның себептері:

1. Мемлекет қоғамдағы қайшылықтарды өршітпей, дамытпай дұрыс келісімге келтірудің төрешісі, әділ қазысы.

2. Мемлекет қоғамдағы сан қырлы қайшылықтарды, ретсіз жағдайларды халықпен, бірлестіктермен, ұйымдармен, одақтармен, саяси ағымдармен, партиялармен, еңбек ұжымдарымен бірлесіп, оларды бір келісімге келтіріп, іске асырушы күш.

3. Мемлекет адамдардың, саяси-әлеуметтік күштердің үздіксіз күрестерінің нәтижесінде қоғамдағы үзіліссіз қайшылықтарды келісімге келтірудің әділ қазысы.

4. Қоғамдағы барлық мәселені шешудегі егемендік, қоғамның дұрыс дамуы, адамдардың бостандығы мен құқықтарының сақталуы, әділеттік пен теңдіктің шын мәнінде қалыптасуы мемлекеттің құзырындағы мәселе. Өйткені қоғамдағы билік мемлекеттің қолында.

5. Қоғамның саяси-экономикалық, әлеуметтік, мәдени жағдайы үзіліссіз даму процесінде болғандықтан, бұл процесті дұрыс, пайдалы басқару тек мемлекеттің қолынан келеді. Өйткені мемлекеттің құзырында барлық материалдық, саяси, әлеуметтік, әскери күштер бар. Мемлекеттік билікті іске асыратын құқықтық механизм бар.

Мемлекет өзінің билігін саяси партияларға, қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктерге, еңбек ұжымдарына, жергілікті өзін-өзі басқару ұйымдарына, азаматтарға сүйене отырып іске асырады. Енді осы байланыстарға қысқаша тоқталып өтейік.

Мемлекет және саяси партиялар – бұл екеуі бірігіп қоғамды басқарудағы ең шешуші күш. Басқарудың сапалы немесе сапасыз болуы осы екі бірлестіктің қызметіне байланысты. Сондықтан олардың іс- әрекеті халықтың, үкіметтің үнемі бақылауында болады.

Мемлекет және қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер. Қазіргі уақытта халықтың мүдде-мақсатын орындайтын тек мемлекет пен саяси партиялар емес. Ол мүдде-мақсаттың басым көпшілігі қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктердің қолында. Сондықтан мемлекет оларға көмек көрсетіп, іс әрекеттерін, қызметтерін бақылап отырады.

Мемлекет және еңбек ұжымдары. Өндірісте, шаруашылықта мәселенің басым көпшілігі еңбек ұжымдарының құзыретінде: шаруашылықтың нәтижелі жұмыс жасауы, тәртіптің жақсы дәрежеде болуы, адамдардың бірлігі, достығы, мәдени, рухани білімі, денсаулығы т.б. Осы бағытта ұжымның атқаратын қызметінің маңызы, құндылығы сөзсіз. Бұл мәселені ұжым мемлекетпен бірігіп іске асырады.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 7, 28, 33, 34, 40, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

3 тақырып.

Қазақстан Республикасының конституциялық құрылыс негіздері.

Семинар 1 сағат

Сұрақтары

1. Қазақстан Республикасы – президенттік басқару нысанындағы демократиялық, зайырлы, құқықтық, әлеуметтік, біртұтас егеменді мемлекет.

2. Экономикалық жүйенің конституциялық негіздері.

3. Қоғамның саяси жүйесі, оның элементтері.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Берілген тақырыпты қарастыру барысында курсанттар Конституцияның 1-бөлімін, яғни Жалпы Ережелерді аса зейін қойып зерделеу керек.

Бірінші сұрақ бойынша Қазақстан мемлекетінің басқару нысанына, оның демократиялық, зайырлы, құқықтық, біртұтастық, егемендік сипаттарына жеке-жеке тоқталып осы ұғымдарға толық түрде анықтама беру керек. Сонымен бірге егемендіктің мемлекеттік, халықтық, ұлттық түрлерін зерделегенде, оларды Қазақстандағы тілдер мәртебесінің конституциялық бекітілуімен байланыстыра білу керек.

Мемлекеттік биліктің жүзеге асырылуын қарастырғанда білім алушылар Конституцияда бекітілген билік бөлу принципіннің ұғымын, алғаш рет осы принципті кім ашқанына және қай елдің Конституциясында алғаш рет бекітілгеніне тоқталып өту керек. Сонан соң билік бөлу принципіннің еліміздің Конституциясында көрінісін, Негізгі Заңға сәйкес қандай түрде жүзеге асырылатынын, мемлекеттік биліктің үш тармағын (заң шығарушы, атқарушы, сот) зерделеу керек. Сонымен қатар мемлекетіміздің Конституциясында бекітілген халық билігіне, оның қандай түрде жүзеге асырылатынына міндетті түрде назар аудару керек.

Екінші сұрақты зерделегенде курсанттар Қазақстан Республикасындағы меншік түрлерін, мемлекеттік меншіктің объектілерін анықтау керек. Меншіктің міндет жүктейтіні жөніндегі конституциялық қағиданың мәніне назар аудару керек.

Үшінші сұрақ Қазақстан Республикасындағы идеологиялық және саяси әр алуандылық төңірегіндегі мәселелерге құрылған.

Идеология мен саясаттың әр алуандылығы, көптеген көзқарастар мен сан алуан пікірлерді көздейтіні мәлім. Осы орайда тыңдаушылар мемлекет тарапынан туындайтын шектеулерге көңіл аудару керек. Сонымен бірге саяси жүйенің элементтерін қарастырып, осы жүйедегі мемлекет пен қоғамдық бірлестіктердің орнын анықтау керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 7, 28, 33, 34, 40, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

3 тақырып.

Қазақстан Республикасының конституциялық құрылыс негіздері.

Коөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

1. Тақырып көлемінде дәрісте қарастырылған сұрақтар бойынша түсініксіз мәселелерді талдау

КОӨЖ өткізу түрі: ауызша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып берілген сұрақтарға дайындалу. Сабаққа дайындалу

барысында авторлардың өзіндік көзқарастарымен ерекшеленетін ырнеше еңбекті қатар қолданған дұрыс.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 7, 28, 33, 34, 40, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Қазақстан мемлекетінің басқару нысанына, оның демократиялық, зайырлы, құқықтық, біртұтастық, егемендік сипаттарына жеке-жеке тоқталып осы ұғымдарға толық түрде анықтама беру керек. Сонымен бірге егеменділіктің мемлекеттік, халықтық, ұлттық түрлерін зерделегенде, оларды Қазақстандағы тілдер мәртебесінің конституциялық бекітілуімен байланыстыра отырып сипаттама беру.

2. «Қазақстан Республикасы президенттік басқару жүйесіндегі біртұтас мемлекет: түсінігі, белгілері, негізгі сипаттары» тақырыбына реферат

3. Келесі нормативтік актілерді конспектілеу:

- «Қоғамдық бірлестіктер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.- 31.05.1996;

- «Саяси партиялар туралы Қазақстан Республикасының Заңы.-15.07.2002
Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 7, 28, 33, 34, 40, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

4 тақырып.

Қазақстан Республикасының азаматтығы.

Дәріс жоспары 1 сағат

1. Азаматтық ұғымы және принциптері.

2. Азаматтықты алу және тоқтату негіздері мен тәртібі. Балалардың азаматтығын өзгерту тәртібі.

3. Көші-қон ұғымы. Қазақстан Республикасындағы қоныс аудару процесі.

Дәріс тезісі

Конституциялық құқық саласының жүйесінде азаматтық институты маңызды орын алады. Азаматтық институты Қазақстан Республикасы Конституциясының 2-бөлімінде бекітілген. Әрекеттегі Конституция азаматтық ұғымына анықтама бермейді. Қазақстан Республикасы азаматтығының ұғымы «Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» 1991-жылы 20-желтоқсанда қабылданған Қазақстан Республикасының Заңында берілген.³ Осы Заңның Преамбуласында «Қазақстан Республикасының азаматтығы адамның

³ «Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 20 желтоқсандағы Заңы // Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы. 1991. № 52

мемлекетпен тұрақты саяси-құқықтық байланысын айқындайды, бұл байланыс олардың өзара құқықтары мен міндеттерінің жиынтығынан көрінеді» делінген.

Қазақстан Республикасы өз органдары мен лауазымды адамдары арқылы Республика азаматтары алдында жауапты, ал Қазақстан Республикасының азаматтары Қазақстан Республикасының алдында жауапты.

Мемлекет өз аумағынан тыс жерлерде де өз азаматтарының мүдделерін қорғауға міндетті. Азамат мемлекеттің егеменді билігін танығандықтан, шет елде жүрсе де, мемлекет алдындағы міндеттерін атқару керек. Мемлекет өз тарапынан оның осы міндеттерді атқаруын талап ете алады. Адам мен мемлекет арасындағы байланыстың құқықтық сипаты, оның заңдық тіркелуінен көрінеді.

Мемлекет азаматтықты алу тәртібі мен негіздерін және оны тоқтату шарттарын заңды түрде бекіте отырып, өз азаматтарының шеңберін өзі анықтайды. Азаматтық заңды түрде сәйкес құжаттармен дәлелденеді (паспорт, жеке басының куәлігі, туу туралы куәлік). Сонымен қатар, мемлекет өз азаматтығының туу және қайтыс болу актісін тіркейді.

Азаматтық мәні оның негізгі принциптерімен сипатталады. Қазақстан Республикасы азаматтығының аса маңызды принципі азамат пен мемлекет арасындағы өз-ара жауаптылықты мойындау принципі. «Азаматтық туралы» Заңның 1-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы өзінің мемлекеттік органдары мен лауазымды адамдары арқылы Республика азаматтары алдында жауапты, ал Қазақстан Республикасының азаматы Қазақстан Республикасы алдында жауапты. Ол Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарын сақтауға, Қазақстан Республикасының мүдделерін, оның территориялық тұтастығын қорғауға, мемлекеттік тіл мен оның территориясында тұратын барлық ұлттардың тілдеріне, әдет-ғұрпына, дәстүрлеріне құрметпен қарауға, Қазақстан Республикасының күш-құдіретін, егемендігін және тәуелсіздігін нығайтуға жәрдемдесуге міндетті.

Тағы бір маңызды принциптердің бірі бірлік пен теңдік болып табылады. Азаматтықтың бірлігі, Қазақстан Республикасындағы әрбір адамның азаматтыққа ие болу құқығынан көрінеді. Заңға сәйкес Қазақстан Республикасының азаматтары тегіне, әлеуметтік және мүліктік жағдайына, нәсілі мен ұлтына, жынысына, біліміне, тіліне, дінге көзқарасына, саяси және өзге де сенімдеріне, кәсібінің түрі мен сипатына, тұрғылықты жеріне және басқа мән-жайларға қарамастан заң алдына тең. Сондай-ақ Қазақстан Республикасының азаматтары Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарында жарияланған, кепілдік берілетін азаматтық, саяси, экономикалық және әлеуметтік құқықтар мен бостандықтарды барынша толық иеленеді.

Азаматтықтың тұрақтылық принципі. Осы принципке сәйкес Республика азаматын ешқандай жағдайда азаматтығынан айыруға немесе оны Қазақстаннан тыс жерлерге аластауға болмайды.

Азаматтықтың маңызды принциптерінің бірі моноазаматтық принципі: Қазақстан Республикасы азаматының басқа мемлекеттің азаматтығында болуы танылмайды.

Тыс жерлерде жүрген азаматтарын қорғау және оларға қамқорлық жасау принципі Қазақстан Республикасы Конституциясының 11-бабында бекітілген.

Осы принципке байланысты Республиканың халықаралық шарттарында өзгеше белгіленбесе, Қазақстан Республикасы азаматын шет мемлекетке беруге болмайды.

Қазақстан Республикасының азаматтығы Қазақстан Республикасының Конституциясымен, «Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» Заңмен және Қазақстан

Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы Қазақстан Республикасының азаматтығын алудың келесі негіздерін белгілейді:

- тууы бойынша;
- Қазақстан Республикасының азаматтығына қабылдау нәтижесінде;
- Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарында көзделген негіздер мен тәртіп бойынша;
- «Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» Заңда көрсетілген өзге де негіздер бойынша.

Қазақстан Республикасының азаматтығын тууы бойынша алу ең басты негіз болып табылады. Азаматтықты тууы бойынша алу екі принциптің: «қан құқығы» және «топырақ құқығы» принциптерінің үйлесіміне негізделеді.

«Қан құқығы» принципі бойынша бала туған кезде ата-анасының екеуі де Қазақстан Республикасының азаматы болса, ол туған жеріне қарамастан Қазақстан Республикасының азаматы болып табылады.

Қазақстандық бірқатар ғалымдар біздің мемлекетте «топырақ құқығы» принципі негізінде азаматтық берілмейді деген пікірді қолдайды. Бұл қате пікір. «Азаматтық туралы» Заңға сәйкес егер ата-анасы белгісіз болса, егер ата-анасы азаматтығы жоқ, бірақ Қазақстан Республикасының тұрғылықты адамдары болса Республика аумағында туған бала Республика азаматы болып табылады – бұл баланың қай жердің топырағында дүниеге келсе, сол мемлекеттің азаматтығында болуын білдіреді. Яғни тууы бойынша азаматтық алу «топырақ құқығы» принципіне де негізделеді. Дегенмен, тууы бойынша азаматтық алудағы басым принцип, әрине, «қан құқығы» принципі.

Қазақстан Республикасының азаматтығына қабылдау басқа мемлекет азаматының немесе азаматтығы жоқ адамдардың өтініштері бойынша жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының азаматтығына қабылдау не қабылдаудан бас тарту шешімін Қазақстан Республикасының Президенті қабылдайды.

1997-жылғы желтоқсанның 13-күні қабылданған Қазақстан Республикасының «Халықтың көші-қоны туралы» Заңына сәйкес көші-қон – бұл жеке адамдардың Қазақстан Республикасынан және Қазақстан Республикасына біржолата, сондай-ақ жеке адамдардың республика ішінде тұратын жері, жұмысы өзгеруіне байланысты қоныс аударуы.

Халықтың көші-қонын реттеудің негізгі принциптері, халықтың көші-қонын реттеу:

- Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген адамның тұратын жерін еркін таңдау құқығын, еңбек бостандығын, қызмет пен кәсіп

түрін еркін таңдауын, кету бостандығын, жүріп-тұру бостандығын қамтамасыз ету;

- шығу тегіне, әлеуметтік, қызмет және мүлік жағдайына, жынысына, тұрғылықты жеріне немесе өзге де кез-келген мән-жайларға қарай қандай да бір кемсітуге жол беруге болмайтындығы;

- Қазақстан Республикасы көші-қон заңдарының республиканың қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайын, оның өткен тарихы мен дәстүрлерін, даму перспективаларын ескере отырып, Көші-қон жөніндегі халықаралық ұйымның халықаралық нормалары мен ұсыныстарына сәйкестігін қамтамасыз ету;

- қазақтардың өз тарихи отанына қайтып оралуына жан-жақты жәрдемдесу, олардың қоныс тебуін ұйымдастыру, жұмыс орындарын құру және байырғы ұлттың қоныс аударушыларына атаулы көмек беруді және оларды әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ететін басқа да шаралар кешенін жүзеге асыру;

- көші-қон процестерін ретке келтіруді ұйымдастыруға тиісті мемлекеттік органдардың қатысуы;

- бастаманы мемлекеттік атаулы қолдау жағдайында көшіп-қонушылардың жаңа қонысқа жайласуға жеке өзінің қатысуы және әрқайсысының, ең алдымен экологиялық және дүлей зілзала аймақтарынан қоныс аударушылардың өз бетінше іс-әрекет етуі;

- халықаралық шарттарда көзделгеннен басқа реттерде босқындарды олардың келген еліне жөнелтуге немесе күштеп қайтаруға тиым салу;

- басқа елдермен, әсіресе келушілерді қабылдаушы елдермен оқып білім алу, кәсіби даярлық, еңбек көші-қоны түрінде жасырын көшіп-қонуды азайту саласында ынтымақтастық жасау принциптеріне негізделеді.

Қазақстан Республикасында халықтың көші-қонымен, көшіп келумен және көшіп-кету эмиграциямен анықталады.

Еңбек көші-қоны – жеке адамдардың жұмысқа жалдану мақсатымен бір елден екінші елге көшіп қонуы. Көшіп-қонушы ретінде заңды түрде рұқсат етілген кез-келген адам еңбек көші-қонының субъектісі бола алады.

Көшіп келушілер репатрианттар (оралмандар), реэмигранттар, мәжбүрлі қоныс аударушылар, босқындар, немесе қоныс аударушылар деп танылады. Оларға саяси баспана берілуі мүмкін.

Репатриант (оралман) – жаппай саяси қуғын-сүргін актілері, заңсыз реквизициялау, күштеп ұжымдастыру, ізгілікке жат өзге де іс-әрекеттер салдарынан тарихи отанынан тысқары жерге қуылған және азаматтығынан айрылған, Қазақстан Республикасында тұрақты тұру мақсатымен ерікті түрде қоныс аударған байырғы ұлт адамы, сондай-ақ оның ұрпақтары.

Реэмигранттар – эмиграцияда болып отанына қайтып оралушы адам; байырғы ұлт адамдарының реэмиграциясы - қазақтардың тарихи отаны - Қазақстан Республикасына қайтып келуі.

Мәжбүрлі қоныс аударушылар – Қазақстан Республикасының азаматы болып табылатын, өздеріне жасалған зорлық-зомбылық немесе өзге де нысандардағы қуғындау, не нәсілі, ұлты, діни нанымы, тілі, саяси сенімі, белгілі бір әлеуметтік топқа тиесілілігі бойынша тек өзіне ғана қатысты емес,

сонымен бірге өзінің отбасы мүшелеріне қатысты қуғынға ұшыраудың нақты қаупі тууы себепті, сондай-ақ егер зорлық-зомбылық жасалудың немесе қуғындалудың арасында байланыс болса не қарулы және ұлтаралық жанжалдарда қуғындауға ұшыраудың нақты қаупіне байланысты өзінің тұрақты тұрғылықты жерін тастап кетуге мәжбүр болған, басқа (шет) мемлекет аумағында тұрып жатқан адам;

Босқындар - Қазақстан Республикасының азаматы болып табылмайтын, өздеріне зорлық-зомбылық жасалуы немесе өзге де нысандарда қуғындалуы не нәсілі немесе ұлты, діни наным, тілі саяси сенімі, белгілі бір әлеуметтік топқа тиесілілігі белгісі бойынша тек өзіне ғана қатысты емес, сонымен бірге өзінің отбасы мүшелеріне де қарсы қуғынға ұшыраудың нақты қаупі тууы, сондай-ақ қарулы және ұлтаралық жанжалдарда қуғынға ұшыраудың нақты қаупі себепті өзінің тұрақты тұрғылықты жерін тастап кетуге мәжбүр болып, басқа (шет) мемлекет аумағында жүрген адам;

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 16 26, 28, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

4 тақырып.

Қазақстан Республикасының азаматтығы.

Семинар 1 сағат

Сұрақтары

1. Қазақстан Республикасының азаматтығы және оның принциптері.
2. Азаматтықты алу және тоқтату тәсілдері. Азаматтық жөніндегі мәселелерді қарайтын органдар.
3. Балалар азаматтығы.
4. Қазақстан Республикасындағы азаматтықты реттейтін заңдар. Көші-қон туралы заң.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсанттар тақырып бойынша берілген әдебиетті мұқият зерделей отырып, келесі сұрақтарға жауап беру керек:

1. Қазақстан Республикасының азаматтығын қалай түсінесіздер?
2. Қазақстан Республикасының азаматтығы қандай принциптерге сүйенеді?
3. Қазақстан Республикасы азаматтығының принципі мен жеке адамның құқықтық жағдайы принциптерінің ара қатысы қалай?
4. Қазақстан Республикасының азаматтығын алу және тоқтату негіздері қалай анықталады?
5. Азаматтықтан айырылу және азаматтықты тоқтату ұғымдарының айырмашылығы неде?
6. Қандай жағдайларда балалардың азаматтығы өзгертіледі?
7. Азаматтық мәселелерін қандай органдар қарайды?
8. Азаматтықты алу мен азаматтықтан шығу үшін қандай құжаттар керек?

9. Қазақстан Республикасының азаматтығы қандай заңдармен реттеледі?

10. «Қазақстан Республикасының көші-қон туралы» Заңы не себепті қабылданды және ондағы баптар қандай мәселелерді реттейді?

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 16 26, 28, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

4 тақырып.

Қазақстан Республикасының азаматтығы.

Көөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

1. Есептер шығару (Есептер жинағы бойынша).

КООЖ өткізу түрі: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып берілген есептерді шығару.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 16 26, 28, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

4 тақырып.

Қазақстан Республикасының азаматтығы.

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Келесі нормативтік актілерді конспектілеу:

- «Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» 20.12.1995ж.

Қазақстан Республикасының Заңы;

- «Қазақстан Республикасының көші-қон туралы» 13.10.97ж. Қазақстан Республикасының Заңы.

2. Семинар сабағының сұрақтарына дайындалу.

3. Есептер шығару үшін нормативтік актілер алып келу.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 16 26, 28, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 90.

5 тақырып.

Қазақстан Республикасы жеке тұлғаның конституциялық құқықтық мәртебесі.

Дәріс жоспары: 1 сағат

1. Адам құқығының теориялық тұжырымдамасы.

2. Адамның және азаматтың конституциялық мәртебесінің ұғымы және принциптері.

3. Адамның және азаматтың конституциялық құқығы мен бостандығының жүйесі және олардың кепілдіктері.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 16,17,18,19, 20, 21, 23, 31, 76, 28, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88.

Дәріс тезісі

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады.

Мемлекет – бұл қоғамның саяси ұйымының нысаны. Жеке адам – бөлік, алғы клетка, оның жиынтығынан қоғам құралады.

Қазақстан Республикасының мемлекеті мен жеке адам арасындағы қатынастарды өзара жауаптылық деген кең ұғыммен сипаттауға болады.

Мұндай өз-ара жауаптылық тек мемлекет өмірінің заңдылық және адамгершілік заңы бәрінің - бірінің игілігіне, бірінің – бәрінің игілігіне қамқоршы болатын қоғамда ғана болады.

Мемлекеттің жеке адам алдындағы және жеке адамның қоғам мен мемлекет алдындағы жауаптылығы Қазақстан Республикасының Конституциясында әр түрлі аспектіден көрініс береді. Кей жағдайларда әлеуметтік, адамгершілік және саяси жауаптылық туралы айтылса, басқа жағдайда заңды жауаптылық туралы айтылады. Өзара жауаптылықты қоғамдық маңызы зор қатынастар деп түсіну керек. Жеке адам мемлекет арасындағы өзара жауаптылық өзара құқықтар мен міндеттерден көрінеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген мемлекет міндеті:

- 1) тікелей түрде;
- 2) Ата Заңымызда жарияланған мемлекет мақсатынан;
- 3) мемлекеттік органдарға жүктелген міндеттер түрінен;
- 4) мемлекетпен белгіленген азаматтардың құқықтары мен бостандықтарынан көрінеді.

«Адам және азамат» деген бөлімімен анықталады. Адамның және азаматтың конституциялық-құқықтық мәртебесінің институты келесі элементтерді кіргізеді:

а) адамның және азаматтың құқықтық мәртебесінің негізін құрайтын конституциялық құқықтар, бостандықтар мен міндеттер;

б) мемлекет пен жеке адамның өз-ара қарым-қатынастар сипатын, сонымен бірге адамның қоғамдағы және конституциялық құқықтың басқа субъектілері арасындағы жағдайын анықтайтын адамның және азаматтың мәртебесінің конституциялық принциптері.

Қазақстан Республикасындағы жеке адам құқықтық мәртебесінің негіздері – бұл конституциялық-құқықтық дәреже (категория).

Қазақстан Республикасы мен жеке адам арасындағы құқықтық байланыс не осы адамның Қазақстан Республикасына саяси құқықтық тиістілігіне қарай, не болмаса Республика аумағында тұруына қарай анықталады. Біздің мемлекетімізде жеке адамның конституциялық-құқықтық жағдайы негіздерінің бірінші элементі – Қазақстан Республикасының азаматтығы, өйткені ол мемлекет пен жеке адам арасындағы қатынасты анықтайды.

«Адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтары – бұл оның тумысынан жазылған (тиісті жағдайларды оның

азаматтығына байланысты), мемлекетпен қорғалатын және жеке адамның құқықтық мәртебесінің негізі болып табылатын, олардан ешкім де айыра алмайтын құқықтары мен бостандықтары.

Негізгі міндеттер – бұл адам мен азаматқа қойылатын және оның қоғам, мемлекет мүдделері мен басқа адамдар мен азаматтардың мүдделерін қамтамасыз етуге қатысу қажеттілігімен байланысты конституциялық бекітілген және құқықтық жауапкершілікпен қорғалатын талаптар.

Қазақстан Республикасының Конституциясы адамның және азаматтың конституциялық міндеттерін де «әркім» және «азамат» деген терминдерді пайдалана отырып бекітеді. Конституциядағы «әркім» ұғымы жалпы адамдарға қатысты болса, «азамат» ұғымы тек Қазақстан Республикасының азаматтарына қатысты.

Қазақстан Республикасының Конституциясы бойынша әркімнің конституциялық міндеттері:

- Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтау;
- басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен қадір-қасиетін құрметтеу;
- Республиканың мемлекеттік рәміздерін құрметтеу;
- заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу;

Қазақстан Республикасының азаматтарына жүктелетін міндеттер:

- Қазақстан Республикасын қорғау және әскери қызмет атқару;
- тарихи және мәдени мұралардың сақталуына қамқорлық жасау;
- тарих пен мәдениет ескерткіштерін қорғау;
- табиғатты сақтау және табиғат байлықтарына ұқыпты қарау.
- Конституциялық құқықтар мен бостандықтар мемлекет пен жеке адамдар арасындағы, сонымен қатар адамдардың өз арасындағы қатынастар сапасына қарай бөлінеді.
- Бұлар жеке құқықтар мен бостандықтар, әлеуметтік-экономикалық құқықтар мен бостандықтар, саяси құқықтар мен бостандықтар.
- Жеке құқықтар мен бостандықтар азаматтыққа байланысты емес. Бұл адамның тумысынан жазылған және мемлекет немесе басқа адам еркімен берілуге жатпайтын құқықтар тобы. Бұл адамның өмірімен, бостандығымен, қадір-қасиетімен және басқа да табиғи құқықтарымен байланысты құқықтар.
- Қазақстан Республикасының Конституциясында адам және азаматтың жеке құқықтары мен бостандықтары кең көлемде анықталған. Оларға келесі құқықтар мен бостандықтарды жатқызуға болады:
- әркімнің құқық субъектісі ретінде танылуына құқығы бар және өзінің құқықтары мен бостандықтарын, қажетті қорғанысты қоса алғанда, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға хақылы (13-бап, 1-тармақ);
- әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар (13-бап, 2-тармақ);

- әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда көзделген реттерде заң көмегі тегін көрсетіледі (13-бап, 3-тармақ);
- заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең құқыққа ие (14-бап, 1-тармақ);
- тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды(14-бап, 2-тармақ);
- - әркімнің өмір сүруге құқығы бар (15-бап, 1-тармақ);
- - ешкімнің өз бетінше адам өмірін қиюға хақысы жоқ. Өлім жазасы адамдардың қаза болуымен байланысты террористік қылмыстар жасағаны үшін, сондай-ақ соғыс уақытында ерекше ауыр қылмыстар жасағаны үшін ең ауыр жаза ретінде заңмен белгіленеді, ондай жазаға кесілген адамның кешірім жасау туралы өтініш ету хақы бар (15-бап, 2-тармақ);
- әркім өзінің жеке басының бостандығына құқығы бар (16-бап, 1-тармақ);
- заңда көзделген реттерде ғана және тек қана соттың санкциясымен тұтқындауға және қамауда ұстауға болады, тұтқындалған адамға шағымдану құқығы беріледі. Соттың санкциясыз адамды жетпіс екі сағаттан аспайтын мерзімге ұстауға болады (16-бап, 2-тармақ);
- - ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам сол ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы (16-бап, 3-тармақ);
- адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды (17-бап, 1-тармақ);
- ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды (17-бап, 2-тармақ);
- әркімнің жеке өміріне қол сұғылмауына, өзінің және отбасының құпиясы болуына, ар-намысы мен абыройлы атының қорғалуына құқығы бар (18-бап, 1-тармақ);
- әркім өзінің жеке салымдары мен жинаған қаражатының, жазысқан хаттарының, телефон арқылы сөйлескен сөздерінің, почта, телеграф арқылы және басқа жолдармен алысқан хабарларының құпиялылығы сақталуына құқығы бар. Бұл құқықты шектеуге заңда тікелей белгіленген реттер мен тәртіп бойынша ғана жол беріледі (18-бап, 2-тармақ);
- - мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер, лауазымды адамдар және бұқаралық ақпарат құралдары әрбір азаматқа өзінің құқықтары мен мүдделеріне қатысты құжаттармен, шешімдермен және ақпарат көздерімен танысу мүмкіндігін қамтамасыз етуге міндетті (18-бап, 3-тармақ);
- - әркім өзінің қай ұлтқа, қай партияға және қай дінге жататынын өзі анықтауға және оны көрсету-көрсетпеуге хақылы (19-бап, 1-тармақ);
- - әркімнің ана тілі мен төл мәдениетін пайдалануға, қарым-қатынас, тәрбие, оқу және шығармашылық тілін еркін таңдап алуға құқығы бар (19-бап, 2-тармақ);

Қазақстан Республикасы аумағында заңды түрде жүрген әрбір адам, заңда көрсетілгеннен басқа реттерде, оның аумағында еркін жүріп-тұруға және тұрғылықты мекенді өз қалауынша таңдап алуға құқығы бар (21-бап, 1-тармақ);

- - әркімнің Республикадан тыс жерлерге кетуіне құқығы бар. Республика азаматтарының Республикаға кедергісіз қайтып оралуына құқығы бар (21-бап, 2-тармақ);
- - әркімнің ар-ождан бостандығына құқығы бар (22-бап, 1-тармақ);
- - ар-ождан бостандығы құқығын жүзеге асыру жалпы адамдық және азаматтық құқықтар мен мемлекет алдындағы міндеттерге байланысты болмауға немесе оларды шектемеуге тиіс (22-бап, 2-тармақ);

Саяси құқықтар мен бостандықтар мемлекеттік билікті жүзеге асыру барысында қоғамдық қатынастар жүйесіндегі азаматтардың құқықтары мен жағдайларын анықтайды. Сонымен бірге саяси құқықтар мен бостандықтардың табиғи сипаты Қазақстан Республикасы халқының Республикадағы биліктің бірден-бір бастауы және егемендік иесі болып табылуынан туындайды.

Белсенді және бәсең сайлау құқықтарынан тұратын азаматтардың сайлау құқықтық-субъектілігі аса маңызды конституциялық құқық болып табылады.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 16,17,18,19, 20, 21, 23, 31, 76, 28, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88.

5 тақырып.

Қазақстан Республикасы жеке тұлғаның конституциялық құқықтық мәртебесі.

1. Жеке адам құқықтық жағдайының **Сұрақтары** **Семинар 1 сағат** принциптері.
2. Конституциялық құқықтар мен бостандықтар жүйесі.
3. Адамның және азаматтың құқықтары, бостандықтары, міндеттері.
4. Конституциялық құқықтар мен бостандықтар кепілдіктері.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақты зерделегенде курсанттар Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген жеке адам құқықтық жағдайының принциптерін, құқық пен бостандықтың нақтылы жүзеге асырылуын, сондай-ақ әрбір адамның жауапкершілігін қамтамасыз ететін құқықтың түбегейлі принципін анықтау керек.

Екінші сұрақ бойынша өздік жұмыс кезінде толтырылған кестені (№3) пайдалана отырып, жеке құқықтар мен бостандықтарды, әлеуметтік-экономикалық құқықтар мен бостандықтарды, саяси құқықтар мен бостандықтарды ажырата білу керек. Соымен қатар білім алушылар «құқық»

ұғымы мен «бостандық» ұғымының айырмашылығын көрсете білу керек және адамның және азаматтың Конституцияда бекітілген негізгі міндеттерін атап өту керек.

Үшінші сұрақты зерделеу барысында білім алушылар өздік жұмыс кезінде толтырылған кестелерді пайдалану керек. Осының нәтижесінде тек Қазақстан Республикасының азаматтарына ғана тән құқықтар, бостандықтар, міндеттерді шет ел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың құқықтық мәртебесінен, яғни құқықтары, бостандықтары, міндеттерінен ажырата білу керек.

Төртінші сұрақ бойынша адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктері заң жүзінде қалай бекітілгенін анықтап, әлеуметтік-экономикалық, саяси және құқықтық кепілдіктерді зейін қойып зерделеу керек. Семинар сабағы барысында әрбір кепілдікке жеке-жеке тоқталып, түсіндіріп өту керек.

Сонымен қатар 2 тыңдаушы берілген әдебиеттерді пайдалана отырып, тақтаға төмендегі кестелерді толтыру керек;

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 16,17,18,19, 20, 21, 23, 31, 76, 28, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88.

5 тақырып.

Қазақстан Республикасы жеке тұлғаның конституциялық құқықтық мәртебесі.

Көөж арналған бақылау тапсырмалары: 1 сағат

1. Есептер шығару (Есептер жинағы бойынша).

2. Қазақстан Республикасының Конституциясын пайдаланып кестелер толтыру керек.

№1-кесте

Жеке құқықтар мен бостандықтар	Әлеуметтік-экономикалық құқықтар мен бостандықтар	Саяси құқықтар мен бостандықтар
--------------------------------	---	---------------------------------

№2-кесте

Адам және азамат құқықтары	Адам және азамат бостандықтары	Адам және азамат міндеттері
----------------------------	--------------------------------	-----------------------------

КООЖ өткізу түрі: жазбаша.

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып берілген кестелерді толтыру және есептерді шығару керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 16,17,18,19, 20, 21, 23, 31, 76, 28, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88.

5 тақырып.

Қазақстан Республикасы жеке тұлғаның конституциялық құқықтық мәртебесі.

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Келесі нормативтік актілерді конспектілеу:
- «Бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер өткізу және тосқауылдарға тұруды ұйымдастыру мен өткізу тәртібі туралы» 17.03.95ж. Қазақстан Республикасының Заңы;

2. Семинар сабағының сұрақтарына дайындалу.

3. Кестелерді толтыру.

Кестелерді толтыру.

№1-кесте

Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтары, бостандықтары, міндеттері	Шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың құқықтары, бостандықтары, міндеттері
---	---

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 16,17,18,19, 20, 21, 23, 31, 76, 28, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

6 тақырып.

Қазақстан Республикасының сайлау жүйесі

Дәріс жоспары: 1 сағат

1. Сайлау, сайлау жүйесі және сайлау құқығының ара қатысы мен ұғымы. Сайлау құқығының принциптері.

2. Сайлау органдарын құру тәртібі мен олардың құзыреті: Орталық сайлау комиссиясы, аумақтық сайлау комиссиялары, округтік сайлау комиссиялары, учаскелік сайлау комиссиялары.

Дәріс тезісі:

Сайлау – әрбір мандатқа екі не одан да көп кандидаттың болуы шартымен мемлекеттік билік органдарын қалыптастыру тәсілі.

Сайлау құқығы конституциялық-құқықтық нормалардың жиынтығы болып табылуына сәйкес Қазақстан Республикасы конституциялық құқығының маңызды құрамдас бөлігін, оның аса маңызды институттарының бірін құрайды.

Президентті, Парламенттің Сенат және Мәжіліс депутаттарын, Мәслихат депутаттары мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлау принциптерін, оны ұйымдастыру мен өткізу тәртібін бекітуші заңдық нормалар жиынтығы Қазақстан Республикасының сайлау құқығы болып табылады. Сайлау және референдум халық билігінің ең жоғарғы нысаны болғандықтан, демократияның ең негізгі элементтері болып есептеледі.

Дегенмен, «сайлау құқығы» термині конституциялық институтты белгілеу үшін ғана қолданбайды, сонымен бірге ол Қазақстан азаматының субъективтік құқығының бірі ретінде қолданылады. Субъективтік сайлау құқығы белсенді және бәсең болып бөлінеді. Белсенді сайлау құқығы Қазақстан Республикасы азаматтарының 18 жастан бастап сайлауда дауыс беру құқығы, ал бәсең сайлау

құқығы – бұл Қазақстан Республикасы азаматтарының Президент болып, сонымен қатар Қазақстан Республикасының өкілді органдарына сайлану құқығы.

Сайлау құқығы Республиканың конституциялық дамуына байланысты үнемі өзгеріп, дамып отырады.

Сайлау заңдарындағы өзгерістер 1993 жылы Қазақстан Республикасының Конституциясында және 2-желтоқсан 1993 жылғы Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Кодексімен бекітілді. 1995 жылғы жаңа Конституция сайлау нормаларын әрі қарай дамытып, өзгерістер енгізді. Тағы бір осындай нормативтік актілердің бірі Қазақстан Республикасының 18 қыркүйек 1995 жылғы «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заңы болып табылады.⁴

Сайлау жүйесі – бұл заңмен белгіленген ережелер мен принциптер жиынтығы, осылар арқылы дауыс беру нәтижесі анықталады. Қазақстан Республикасында Президентті, Парламенттің Сенат және Мәжіліс депутаттарын, Мәслихат депутаттары мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлау тәртібі заңмен белгіленген ережелер мен принциптер арқылы жүзеге асырылады.

Осы ережелер, принциптер жиынтығы сайлау құқығын құрайды. Сондықтан да сайлау құқығы мен сайлау жүйесі тығыз байланысты, бірақ бұларды теңдестіруге болмайды. Сайлау құқығы Қазақстан Республикасы конституциялық құқығының аса маңызды институты және ол сайлау барысында қалыптасқан қоғамдық қатынастарды реттейді.

Президентті, Парламент Сенаты депутаттарын, сондай-ақ Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайтын Парламент Мәжілісі депутаттарын сайлау кезінде дауыс санаудың мынадай жүйесі қолданылады:

- дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың (таңдаушылардың) елу процентінен астамының дауысын алған;

- қайта дауыс беру кезінде басқа кандидатқа қарағанда дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың (таңдаушылардың) дауыс санының көпшілігін алған.

Саяси партиялардан Парламент Мәжілісінің депутаттары біртұтас жалпыұлттық сайлау округі бойынша партиялық тізімдермен сайланады.

Қазақстан Республикасында сайлауды әзірлеу мен өткізуді ұйымдастыратын мемлекеттік сайлау органдары сайлау комиссиялары болып табылады.

Сайлау комиссиясының біртұтас жүйесін құрайтын:

- 1) Республиканың Орталық сайлау комиссиясы;
- 2) аумақтық сайлау комиссиялары;
- 3) округтік сайлау комиссиялары;
- 4) учаскелік сайлау комиссиялары.

⁴ «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 қыркүйектегі N 2464 Конституциялық заңы / Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің Жаршысы, 1995. №№ 17-18.

Сайлау комиссияларының өкілеттік мерзімі 5 жыл.

Орталық сайлау комиссиясы комиссияның Төрағасынан және алты мүшесінен тұрады. Орталық сайлау комиссиясы Төрағасының орынбасары мен хатшысы комиссияның алғашқы отырысында сайланады.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Орталық сайлау комиссиясының Төрағасын және екі мүшесін қызметке Республика Президенті (44-бап), екі мүшесін Республика Парламентінің Сенаты, екі мүшесін Республика Парламентінің Мәжілісі тағайындайды (57-бап).

Аумақтық, округтік және учаскелік сайлау комиссияларын саяси партиялардың ұсыныстары негізінде тиісті мәслихаттар сайлайды. Олардың әрқайсысы жеті мүшеден тұрады.

Әрбір саяси партия тиісті сайлау комиссиясының құрамына бір кандидатура ұсынуға құқылы. Саяси партия сайлау комиссиясының құрамына осы саяси партияның мүшесі болып табылмайтын кандидатура ұсынуға құқылы.

Мәслихат белгілеген, сайлау комиссияларын құру мерзіміне дейін бір айдан кем болмауға тиіс мерзімде саяси партиялардың ұсыныстары болмаған жағдайда, мәслихаттар сайлау комиссиясын өзге қоғамдық бірлестіктердің және жоғары тұрған сайлау комиссияларының ұсынысы бойынша сайлайды.

Сайлау комиссияларының жаңа құрамын құру сайлау комиссияларының өкілеттік мерзімі аяқталардан кемінде екі ай бұрын басталады және өкілеттік мерзімінің бітуіне кемінде үш күн қалғанда аяқталады. Сайлау комиссияларын құратын органдар сайлау комиссияларының өкілеттік мерзімі ішінде олардың құрамына өзгерістер енгізуге құқылы. Сайлау комиссияларын құру туралы шешім, олардың құрамы мен орналасқан жері туралы бұқаралық ақпарат құралдарында хабарланады.

Сайлау комиссияларының өз құзыретінің шегінде қабылдаған шешімдері тиісті аумақтағы барлық мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, сондай-ақ олардың лауазымды адамдарының орындауы үшін міндетті.

Сайлау комиссиялары өз өкілеттіктерін жүзеге асыруы кезінде олардың қызметіне араласуға жол берілмейді. Сайлау комиссиясының қызметі сайлау комиссиясын құратын органның шешімі бойынша немесе жоғары тұрған сайлау комиссиясы өтінішінің негізінде сот шешімімен тоқтатылуы мүмкін.

Сайлау комиссияларының мүшелері мемлекеттік органдардың өкілдері болып табылады және мемлекеттің қорғауында болады. Сайлау комиссиялары мүшелерінің құқықтық жағдайы Қазақстан Республикасының Конституциясымен, «Сайлау туралы» Конституциялық заңмен және өзге де заң актілерімен айқындалады.

Сотталғандығы заңда белгіленген тәртіппен өтелмеген немесе алып тасталмаған адам, сот іс-әрекетке қабілетсіз немесе іс-әрекет қабілеті шектеулі деп таныған адам сайлау комиссиясының мүшесі бола алмайды.

Орталық сайлау комиссиясының төрағасы, мүшелері және оның аппаратының қызметкерлері өз өкілеттіктерін кәсіби тұрақты негізде жүзеге асырады және сайлау өткізу кезеңінде өздерінің келісімінсіз жұмыс берушінің

ұйғарымы бойынша жұмыстан шығарылмайды не басқа жұмысқа ауыстырылмайды. Сайлау комиссиясының төрағасы сотта және басқа да мемлекеттік органдарда комиссияның мүддесін білдіреді, сондай-ақ ол сайлау комиссиясының мүдделерін білдіру жөніндегі өкілеттікті тиісті сенімхат беру арқылы басқа адамдарға беруге құқылы.

Сайлау комиссиясының мүшесі:

1) тиісті сайлау комиссиясының отырыстары туралы, жедел шешім қабылдауды қажет ететін жағдайларды қоспағанда, қырық сегіз сағат бұрын хабардар етіледі;

2) сайлау комиссиясының отырысында сөз сөйлеуге, тиісті сайлау комиссиясының құзыретіне жататын мәселелер бойынша ұсыныстар енгізуге және олар бойынша дауыс берілуін талап етуге құқылы;

3) күн тәртібіне сәйкес отырыстың басқа қатысушыларына сұрақтар қоюға және оларға мәні бойынша жауаптар алуға құқылы;

4) өзі құрамында тұрған сайлау комиссиясының құжаттарымен және материалдарымен танысуға, олардың куәландырылған көшірмелерін алуға;

5) өзі құрамында тұрған сайлау комиссиясы мүшелерінің төрттен үшіннің даусымен расталған уәкілеттігі бойынша төменгі тұрған сайлау комиссиясының қызметін тексеруді жүзеге асыруға құқылы;

б) Қазақстан Республикасы Конституциясының, «Сайлау туралы» Конституциялық заңның және өзге де заңдардың талаптарын, жалпыжұрт таныған әдеп нормаларын сақтауға міндетті;

7) өзіне жүктелген міндеттерді, сайлау комиссиясының және оның төрағасының, жоғары тұрған сайлау комиссиясының шешімдері мен нұсқауларын орындауға міндетті;

8) азаматтардың сайлау құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын және қорғалуын қамтамасыз етуге, шешімдер қабылдау кезінде әділ және тәуелсіз болуға, сондай-ақ кандидаттар мен партиялық тізім ұсынған саяси партиялардың қызметіне жария баға беруден аулақ болуға міндетті;

9) өзі өкілі болып табылатын саяси партияның не өзге де қоғамдық бірлестіктің шешімдерімен байланысты болмайды және олардың мүдделерін қорғауға құқығы жоқ.

Сайлау комиссиясының мүшесі сайлау комиссиясының белгіленген өкілеттік мерзімі аяқталғанда, оның қызметі тоқтатылған кезде, сондай-ақ:

а) міндеттерін атқарудан босату туралы өз еркімен өтініш берген;

ә) Қазақстан Республикасының азаматтығынан айырылған;

б) тиісті сайлау комиссиясы құрылған әкімшілік-аумақтық бірліктің шегінен тыс тұрақты тұрғылықты жерге кеткен;

в) соттың оған қатысты айыптау үкімі заңды күшіне енген;

г) оны іс-әрекетке қабілетсіз, іс-әрекетке қабілеті шектеулі, хабар-ошарсыз кеткен деп тануы немесе оны қайтыс болған деп жариялағаны туралы сот шешімі заңды күшіне енген;

д) қайтыс болған жағдайларда сайлау комиссиясын құрған органның шешімі бойынша өз міндеттерін атқарудан босатылады.

Аумақтық, округтік және учаскелік сайлау комиссиясының мүшесі өзін ұсынған саяси партия қызметін тоқтатқан жағдайда өз міндеттерінен босатылады. Сонымен қатар саяси партияны тарату туралы шешімнің Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен қабылдануы ол ұсынған аумақтық, округтік және учаскелік сайлау комиссиялары мүшесінің міндетінен босатылуына негіз болады. Комиссия мүшесі лауазымдық өкілеттігін немесе «Сайлау туралы» Конституциялық заңның талаптарын бірнеше мәрте бұзған жағдайда сайлау комиссиясын құратын орган оны лауазымын атқарудан босатады. Сайлау комиссиялары құрамдық жағынан келесі талаптарға сай болуы қажет:

а) сайлау комиссиясы бір ұйымның қызметкерлерінен тұрмауға тиіс.

б) сайлау комиссиясының мүшесі тиісті комиссия орналасқан әкімшілік-аумақтық бірлік аумағында тұруға тиіс.

«Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 қыркүйектегі N 2464 Конституциялық заңына сәйкес Орталық сайлау комиссиясы Республика сайлау комиссияларының біртұтас жүйесіне басшылық етеді және тұрақты жұмыс істейтін орган болып табылады. Орталық сайлау комиссиясының өз аппараты болады.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 8, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

6 тақырып.

Қазақстан Республикасының сайлау жүйесі

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Сайлау жүйесі және сайлау құқығы. Сайлау құқығының принциптері.
2. Сайлау органдары: Орталық сайлау комиссиясы, аумақтық сайлау комиссиясы, округтік сайлау комиссиясы, учаскелік сайлау комиссиясы, олардың құзыреті.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша білім алушы берілген әдебиетті мұқият зерделеп, сайлау жүйесі мен сайлау құқығының ара қатынасын ұғыну керек.

Осы орайда сайлау жүйесінің тепе-тең және мажоритарлық түрлеріне көңіл аударып, соның ішінде Қазақстанда қолданылатын мажоритарлық жүйеге басым назар аудару қажет. Осыған сәйкес басым көпшілік жүйесі мен салыстырмалы көпшілік жүйесінің айырмашылықтарын айыра білу керек. Сонымен бірге осы сұрақ бойынша сайлау құқығының басты принциптері аталуы керек.

Екінші сұраққа жауап Республикадағы сайлау органдарының қалыптасу тәртібін зерделеуден басталады. Бұл сұрақ бойынша ОСК-ның қалыптасу тәртібі мен негізгі құзыреті, аумақтық, округтік, учаскелік сайлау комиссияларының құзыреттері аталуы керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 8, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

6 тақырып.

**Қазақстан Республикасының
сайлау жүйесі**

Коөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

1. Тақырып көлемінде дәрісте қарастырылған сұрақтар бойынша түсініксіз мәселелерді талдау.

КОӨЖ өткізу түрі: ауызша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалан отырып берілген сұрақтарға дайындалу. Сабаққа дайындалу барысында авторлардың өзіндік көзқарастарымен ерекшеленетін бірнеше еңбекті қатар қолданған дұрыс.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 8, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

6 тақырып.

**Қазақстан Республикасының
сайлау жүйесі**

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Келесі нормативтік актіні конспектілеу:

- «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» 28.09.1995ж. Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы.

2. Семинар сабақтарының сұрақтарына дайындалу.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 8, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

7 тақырып.

Сайлау

Дәріс жоспары: 1 сағат

1. Кандидаттарды ұсыну және тіркеу тәртібі. Сайлау алдындағы үгіт. Дауыс беру. Сайлауды қаржыландыру.

2. Президент, Парламент және мәслихат депутаттарын, жергілікті өзін-өзі басқару органдарын сайлауды өткізудегі ерекшеліктер.

Дәріс тезісі

Қазақстан Республикасындағы сайлауды өткізу тәртібі Қазақстан республикасының Конституциясымен, «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 қыркүйектегі N 2464 Конституциялық заңымен және өзге де сайлау туралы заң актілерімен реттеледі.

Қазақстан Республикасының сайлау туралы заңнамасына сәйкес Қазақстан Республикасының белсенді сайлау құқығы бар барлық азаматтарының тіркелуі (есепке алынуы) қажет. Нақтылы сайлау учаскесінде азаматты сайлаушылар тізіміне енгізу үшін оның осы сайлау учаскесінің аумағында тұрғылықты жері бойынша тіркелу фактісі негіз болады.

Президентті, Парламент Мәжілісі мен мәслихаттардың депутаттарын, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлаған кезде сайлаушылар тізімі жасалады. Сенат депутаттарын сайлау кезінде таңдаушылардың тізімдері жасалады.

Сайлаушылардың тұрғылықты жері бойынша тізімін тиісті жергілікті атқарушы орган халықты есепке алуды жүзеге асыратын органдар ұсынған мәліметтердің негізінде жасайды.

Әрбір сайлаушы сайлау жарияланған немесе тағайындалған кезден бастап тиісті жергілікті атқарушы органда сайлаушы ретінде тіркелуге құқылы. Егер сайлаушыға сайлаудан кемінде отыз күн бұрын сайлау күні өзінің тіркелген орны бойынша дауыс беруге арналған үй-жайға келу мүмкіндігі болмайтыны белгілі болса, оның өзінің болатын жері бойынша жергілікті атқарушы органға өзін тиісті сайлаушылар тізіміне енгізу жөнінде жазбаша өтініш беруге құқығы бар.

Сайлаушылар тізімдеріне:

1) Республиканың белсенді сайлау құқығы бар азаматтары;
2) тиісті сайлау учаскелері аумағында тұрғылықты жері бойынша тіркелген азаматтар;

3) демалыс үйлерінде, санаторийлерде, тұрақты емдеу-профилактикалық мекемелерінде, шалғайдағы және қатынасу қиын аудандарда орналасқан азаматтар тұратын мекендерде, алыс мал шаруашылығы учаскелерінде, тергеу изоляторлары мен уақытша ұстау изоляторларында, Қазақстан Республикасына қарайтын және дауыс беретін күні жүзуде жүрген кемелерде құрылған сайлау учаскелері бойынша дауыс беруді өткізетін күні аталған мекемелер мен ұйымдарда немесе кеме бортында болған азаматтардың бәрі;

4) әскер бөлімдері бойынша әскер бөлімдерінде тұрған әскери қызметшілердің барлығы, сондай-ақ олардың отбасы мүшелері және әскер бөлімдері орналасқан жерлерде тұратын басқа да сайлаушылар енгізіледі. Әскер бөлімдерінен тыс жерлерде тұратын әскери қызметшілер сайлаушылар тізіміне тұрғылықты жері бойынша жалпы негізде енгізіледі;

5) шет мемлекеттердегі Қазақстан Республикасының өкілдіктері жанындағы сайлау учаскелері бойынша тиісті шет мемлекетте тұратын немесе ұзақ мерзімді шетелдік іссапарда жүрген әрі Республиканың жарамды паспорты бар барлық азаматтар енгізіледі. Шет мемлекетке жеке шақыру бойынша, қызметтік, іскерлік және туристік сапарға келген Республика азаматтары учаскелік сайлау комиссиясына өтініш жасаған жағдайда және олардың Қазақстан Республикасы азаматы деген жарамды паспорты болса, сайлаушылар тізіміне енгізіледі.

Таңдаушылар тізіміне:

- 1) облыс аумағында орналасқан мәслихаттардың;
- 2) тиісінше республикалық маңызы бар қала мен Республика астанасы мәслихатының барлық депутаттары енгізіледі.

Азамат (таңдаушы) сайлаушылардың (таңдаушылардың) бір ғана тізіміне ене алады.

Сайлау алдындағы үгіт - сайлаушылардың белгілі бір кандидатты, саяси партияны жақтап немесе қарсы дауыс беруге қатысуына түрткі болу мақсатындағы қызмет.

Мемлекет азаматтарға, қоғамдық бірлестіктерге Қазақстан Республикасының сайлау туралы заңнамасына сәйкес белгілі бір кандидатты, саяси партияны жақтап не қарсы кедергісіз сайлау алдындағы үгіт жүргізу құқығына кепілдік береді.

Шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың, шетелдік заңды тұлғалардың және халықаралық ұйымдардың кандидаттарды, партиялық тізімдерін ұсынған саяси партияларды ұсынуға және сайлауға, сайлауда белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге кедергі болатын және (немесе) демеп жіберетін қызметті жүзеге асыруына тыйым салынады.

Сайлау алдындағы үгіт кандидаттар тіркелген мерзімі аяқталған кезден басталып, сайлау болатын күннің алдындағы күнгі жергілікті уақыт бойынша нөл сағатта аяқталады. Қайтадан дауыс беруді өткізген кезде сайлау алдындағы үгіт қайтадан дауыс беру күні тағайындалған күннен басталып, сайлау болатын күннің алдындағы күнгі жергілікті уақыт бойынша нөл сағатта аяқталады.

Сайлау алдындағы үгіт:

- 1) бұқаралық ақпарат құралдары арқылы;
- 2) сайлау алдындағы жария іс-шараларды (сайлау алдындағы жиналыстарды және сайлаушылармен (таңдаушылармен) кездесулерді, сайлау алдындағы жария пікір таластар мен пікір алысуларды, митингілерді, шерулерді, демонстрацияларды және заңнамада белгіленген тәртіппен және осы Конституциялық заңда тыйым салынбаған өзге де сайлау алдындағы іс-шараларды), сондай-ақ кандидаттардың және олардың сенім білдірген адамдарының сайлаушылармен (таңдаушылармен) жеке кездесулерін өткізу жолымен;

3) баспа, дыбыс-бейне және өзге де үгіт материалдарын шығару және (немесе) тарату жолымен жүзеге асырылады.

Мемлекеттік органдарға, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына, сондай-ақ қызметтік міндеттерін орындау кезінде олардың лауазымды адамдарына,

Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың әскери қызметшілеріне, ұлттық қауіпсіздік органдарының, құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен судьяларға, сайлау комиссияларының мүшелеріне, діни бірлестіктерге сайлау алдындағы үгітті жүргізуге, кез келген сайлау алдындағы үгіт материалдарын таратуға тыйым салынады.

Кандидаттардың, партиялық тізімдерін ұсынған саяси партиялардың өздеріне сайлау науқанын жүргізуге көмектесетін, сайлау алдындағы үгітті жүргізетін, кандидаттар, саяси партиялар мүдделерін білдіретін сенім білдірілген адамдары болуына құқылы. Кандидаттар, партиялық тізімдерін ұсынған саяси партиялар сенім білдірілген адамдарын өздерінің қалаулары бойынша тиісті сайлау округіндегі әр сайлау учаскесіне үш адамнан аспайтын санда анықтайды және оларды тіркеу үшін тиісті сайлау комиссиясына хабарлайды.

Сенат депутаттығына кандидаттың әрбір ауданда, қалада, қаладағы ауданда бір-бірден сенім білдірілген адамдары болуына құқығы бар.

Сенім білдірілген адам Қазақстан Республикасының азаматы болуға тиіс, ол Сенат депутатын сайлау кезінде мәслихат депутаты, қандай да бір сайлау комиссиясының мүшесі, саяси мемлекеттік қызметші лауазымындағы адам болмауға тиіс.

Сенім білдірілген адамдар Қазақстан Республикасының саяси партиялары, өзге де қоғамдық бірлестіктері, коммерциялық емес ұйымдары байқаушыларының құқықтарын иеленеді, міндеттеріне ие болады және кандидаттың, партиялық тізімін ұсынған саяси партияның өздеріне жазбаша нысанда берген өкілеттігі шегінде әрекет етеді. Олар сайлау науқаны аяқталғаннан кейін, өз ұйғарымымен, кандидаттың және партиялық тізімін ұсынған саяси партияның шешімімен, сондай-ақ кандидатты, партиялық тізімді тіркеудің күші жойылған, «Сайлау туралы» Конституциялық заң бұзылған жағдайларда өз мәртебесінен айырылады.

Сайлау болатын күні және оның қарсаңындағы күні кез келген үгітке тыйым салынады.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 8, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

7 тақырып.

Сайлау

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Сайлау алдындағы үгіт.
2. Қазақстан Республикасындағы сайлауды өткізу тәртібі.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақты зерделеу барысында курсант кандидаттарды (Президенттікке, депутаттыққа) ұсыну құқығы кімдерде болатынын анықтап, кандидаттарды ұсыну қай уақытта басталып, қай уақытта аяқталатынын, кандидаттарды қолдаушылардың қолын жинау шараларының қалай жүргізілетінін, кандидаттардың сенім білдірген адамдары жөнінде, сонымен қатар кандидаттарды тіркеу шараларының жүргізілу тәртібін мұқият зерделеу керек.

Курсанттар сайлау алдындағы үгіттің қашан басталып, қашан аяқталуы қажет екенін, оны кімдер жүргізетінін, үгіттің қандай жолмен жүргізілетінін, оны қандай түрде жүргізуге болатынын, сонымен қатар кімдерге үгіт жүргізуге болмайтынын және үгіттің қандай түрлеріне тыйым салынатынын анықтау қажет. Білім алушылар осы сұрақ бойынша дауыс беру шараларының қалай өтетіні туралы, сайлау бюллетені жөнінде, дауыс беру уақыты мен орны туралы, дауыс беру барысында сайлаушылар дауысының қандай принциптерге негізделетіні жөнінде, дауыс беру қорытындысын анықтау шаралары туралы мәселелерді жете меңгерулері керек. Осы сұрақтағы сайлауды қаржыландыру мәселесін қарастыру барысында, Білім алушылар сайлауды қаржыландырудың мемлекеттік және мемлекеттік емес болып бөлінетінін, яғни республикалық бюджет қаражатынан және кандидаттардың жеке сайлау қорларынан тұратынын анықтап, осы қаржылардың жұмсалуды барысына қандай органдардың бақылау жүргізетінін білу керек.

Екінші сұрақ Президентті, Парламент және мәслихат депутаттарын, жергілікті өзін өзі басқару органдарын сайлауды өткізудегі ерекшеліктер төңірегінде құрылған. Бұл сұрақ бойынша жоғарыда аталған органдарға сайлау барысындағы басты ерекшеліктерді атап өту қажет. Бұл жерде кандидаттарға қойылатын талаптардағы ерекшеліктерді де ескеру керек. Сонымен бірге Президентті сайлау барысында бүкіл Қазақстан Республикасы аумағы сайлау округі болып табылатынын да естен шығармау керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 8, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

7 тақырып.

Сайлау

Көөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

1. Кестені толтыру

Белгілері	ҚР Президенті	Сенат депутаты	Мәжіліс депутаты	Мәслихат депутаты
Принципы				
Сайлау жүйелері				
Сайлау комиссиялары				
Сайлау				

округтері				
Кандидаттарды ұсыну тәртібі				
Кандидаттарды тіркеу тәртібі				
Сайлауды өткізу тәртібі				
Дауыстарды санау тәртібі				
Сайлау нәтижелерін жариялау				

2. Есептер шығару (Есептер жинағы бойынша).

КООЖ өткізу түрі: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып кестені толтыру және есептерді шығару керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 8, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Президентті, Парламент және мәслихат депутаттарын, жергілікті өзін-өзі басқару органдарын сайлауды өткізудегі ерекшеліктер төңірегінде құрылған. Бұл сұрақ бойынша жоғарыда аталған органдарға сайлау барысындағы басты ерекшеліктерді атап өту қажет. Бұл жерде кандидаттарға қойылатын талаптардағы ерекшеліктерді де ескеру керек.
2. «Қазақстан Республикасының Президентін сайлау ерекшеліктері», «Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттарын сайлауды ұйымдастыру және өткізу тәртібі», «Қазақстан Республикасының жергілікті өкілді органдар депутаттарын сайлауды ұйымдастыру және өткізу тәртібі» тақырыптарына реферат жазу.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарына орындау.

Әдебиет: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

**8 тақырып.
Референдум**

Дәріс жоспары: 1 сағат

1. Референдум ұғымы, оның конституциялық негіздері.
2. Республикалық референдум талқысына қойылатын мәселелер.
3. Республиканың референдумның талқысына қойылмайтын мәселелер.

4. Республикалық референдум бойынша шешім қабылдаушы бірден-бір субъект ретіндегі Қазақстан Республикасы Президентінің рөлі. Республикалық референдумға бастамашылық жасау құқығы бар субъектілер.

Дәріс тезісі:

Қазақстан Республикасы Конституциясының 3-бабына сәйкес мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық болып табылатыны, халық билікті тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асыратыны, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға беретіні анықталады.

Қазақстанның демократиялық мемлекет ретіндегі сипаттамасы Қазақстан Республикасы Конституциясының көптеген бөлімдерінің мазмұнынан туындайды. Формальды демократияның да, нақты демократияның да болуы мүмкін. Нақты демократияның болу мүмкіндігі жан-жақты кепілдіктермен қамтамасыз етіледі. Қазақстан мемлекетінің демократиялық сипаты конституциялық принциптермен анықталады. Мемлекет басшысының, Парламенттің, жергілікті өкілді органдар депутаттарының сайланбалылығы мемлекетті ұйымдастырудың негіз боларлық принциптерінің бірі болып табылады. Демократиялық мемлекет қызметінің тағы бір негіз боларлық принциптерінің бірі – мемлекет өміріндегі маңызды мәселелерді демократиялық әдістермен шешу. Бұған, атап айтқанда, референдум өткізу, Парламентте дауыс беру тәртібі жатады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 3-бабының 2-тармағына сәйкес халықтың тікелей билігінің жүзеге асырылуының негізгі нысандарының бірі республикалық референдум болып табылады. Референдум тікелей демократия, яғни халықтың мемлекеттік мәселелерді шешуге тура қатынасу нысандарының бірі болып табылады. Референдумға мемлекеттің сайлау құқығы бар барлық азаматтары қатысады.

Конституциялық құқықта референдумның келесі түрлері ажыратып көрсетіледі: императивтік, консультативтік, конституциялық, заң шығарушылық, міндеттеушілік, факультативтік, мемлекеттік, жергілікті.⁵

Императивтік референдум халықтың тура еркін білдіру жолымен референдум кезінде қабылданған шешімнің міндетті заңдық күші болатындығын білдіреді. Консультативтік референдум кезінде мемлекеттік билік органдары қайсы бір маңызды мәселе бойынша шешім (заң, басқа да нормативтік құқықтық актілер) қабылдаған кезде халықтың пікірі айқындалады. Конституциялық референдум кезінде конституцияның немесе оған енгізілетін өзгерістер мен толықтырулар жобасын бүкіл халықтың дауыс беруімен қабылдау туралы мәселе қозғалады.

Заң шығарушы референдум халықтың дауыс беруімен заң шығаруға байланысты өткізіледі. Міндеттеуші референдум конституцияда қайсы бір мәселені шешу үшін көзделген. Мұндай референдум Конституцияның, өзінде

⁵ Референдум в европейских странах. М.: Изд-во ВНИИСЗ,1991

белгіленген шарттарға сәйкес, құзыретті органға референдумды өткізуді міндеттеуіне байланысты өткізіледі.

Факультативтік референдум құзыретті органның заңда көзделген мәселелер бойынша өз бастамасымен референдум тағайындай алатындығын білдіреді.

Мемлекеттік референдум референдумның мемлекеттің бүкіл аумағында өткізілетіндігін білдірсе, жергілікті референдум референдумның мемлекеттің белгілі бір аумағында өткізілетінін білдіреді

«Республикалық референдум туралы» конституциялық заңның 4-бабы республикалық референдум өткізудің принциптерін бекітеді. Олар:

1) азаматтардың референдумға өз ықтиярымен қатысуы және еркін ашық білдіруі;

2) азаматтардың референдумға жасырын дауыс беру арқылы жалпыға бірдей, тең және төте қатысу құқығы;

3) жариялылық принциптері болып табылады.

Референдумға қатысу құқығы тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрақтылықты жеріне немесе кез-келген өзге жағдаяттарға қарамастан Республиканың 18 жасқа жеткен азаматтарына беріледі. Сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімімен бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтардың референдумға қатысуға құқығы жоқ.

Референдумды ұйымдастыру мен өткізу ашық әрі жариялы жүзеге асырылады. Референдумды өткізу туралы шешім мен оған қойылатын мәселе азаматтардың назарына бұқаралық ақпарат құралдары арқылы жеткізіледі. Референдум комиссиялары референдумды өткізуді ұйымдастыру туралы өздерінің жұмыстары жөнінде азаматтарды хабарландырып отырады.

Референдум өткізу кезінде Республика қоғамдық бірлестіктерінің өкілдері, шет мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың байқаушылары қатыса алады, олардың өкілеттіктері Орталық сайлау комиссиясы белгілеген тәртіппен қуаландырылады. Өкілдер мен байқаушылардың референдум комиссияларының жұмысына араласуына жол берілмейді. Бұқаралық ақпарат құралдары референдумға әзірлік пен оны өткізу барысын жария етіп отырады.

Сонымен қатар Республика азаматтарының, қоғамдық бірлестіктерінің референдумға қойылатын мәселе бойынша жиналыстарда, митингілерде, бұқаралық ақпарат құралдарында өз пікірін білдіру құқығына кепілдік беріледі. Барлық баспа үгіт материалдарында осы материалдарды шығарған ұйымдар, оларды шығаруға жауапты адамдар туралы мәліметтер болуы тиіс. Бұқпантай үгіт материалдарын таратуға тиым салынады. Республиканың конституциялық құрылысын күштеп өзгертуге, тұтастығын бұзуға, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге, соғысқа, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық, рулық астамшылыққа, қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа шақыруды үгіттеуге жол берілмейді.

Осы айтылған мәселелердің барлығы дерлік «Республикалық референдум туралы» Конституциялық заңда қарастырылған. Сонымен қатар республикалық

референдумды реттейтін заңдар қатарына «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заң, Орталық референдум комиссиясының нормативтік сипаты бар актілері жатады.

1995 жылғы 2 қарашада қабылданған «Республикалық референдум туралы» Конституциялық заң референдум талқысына қойылуы мүмкін мәселелер тобын анықтады. Олар жоғарыда айтылған республикалық референдум ұғымында қамтылған мәселелер, яғни республикалық референдум мақсаты:

Республика Конституциясын, конституциялық заңдарын, заңдарын қабылдау, оларға өзгертулер мен толықтырулар енгізу, сонымен қатар Республика мемлекеттік өмірінің өзге де неғұрлым маңызды мәселелеріне арналған шешімдері болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған әрекеттегі Конституциясы референдум жолымен қабылданды. Осы Конституцияның жобасы бойынша тоқтамды сөзін Қазақстан халқының өзі айтты. Жоба бойынша үш миллионнан астам азамат қатысқан 33 мыңдай ұжымдық талқылау өткізіліп, 30 мыңнан астам ұсыныстар мен ескертпелер түсті. Конституция жобасының 55 бабына 1100 түзету мен толықтырулар енгізілді. Еліміздің Президенті Н.Ә.Назарбаевтың идеясы және Қазақстан халықтары Ассамблеясы екінші сессиясының ұсынысы бойынша Конституция референдумда қабылданды, яғни елімізде алғаш рет конституциялық референдум өткізу жүзеге асырылды.

Ал мемлекеттік өмірдің неғұрлым маңызды мәселелерінің шешімдері бойынша өткізілетін референдум туралы айтар болсақ, елімізде мұндай референдум де өткізілді деп есептеуге болады. Себебі, 1995 жылғы сәуір айында өткізілген ел басшысының өкілеттігін ұзарту туралы мәселе - Республика мемлекеттік өмірінің неғұрлым маңызды мәселелерінің бірі болып табылатындығы даусыз.

Қазақстан Республикасының «Республикалық референдум туралы» Конституциялық заңы республикалық референдум талқысына қойылатын мәселелермен қатар, республикалық референдум талқысы бола алмайтын мәселелер тізбесін анықтайды. Бұл тізбеге Конституция принциптері мен идеяларынан туындайтын мәселелер енгізілген, олар:

- адамдар мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуына әкеліп соқтыратын мәселелер;
- мемлекеттің біртұтастығы мен аумақтық тұтастығын, республиканың басқару нысанын өзгерту мәселелері;
- республиканың әкімдік-аумақтық құрылысы мен шекарасын өзгерту мәселелері;
- сот төрелігі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік және қоғамдық тәртіпті сақтау мәселелері;
- бюджет пен салық саясаты;
- рақымшылық пен кешірім жасау мәселелері;
- Республика Президентінің, Парламенті Палаталары мен Үкіметінің қарауына жататын адамдарды лауазымға тағайындау және сайлау, лауазымынан босату мәселелері;

- Республиканың халықаралық шарттарынан туындайтын міндеттемелерін орындау мәселелері.

Аталған мәселелердің республикалық референдумның талқысы бола алмауы тегіннен-тегін емес. Мұндай мәселелерді референдумға енгізу саяси жағдайды тұрақсыздандыруға, әлеуметтік жанжалға, мемлекеттік органдар қызметінің берекесін кетіруге, ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіруге, республиканың халықаралық шарттарын орындауға кедергі келтіруге әкеліп соқтыруы мүмкін.

Қазақстан Республикасының әрекеттегі Конституциясы республикалық референдумға қатысты мәселелерді жаңаша шешті. Республика Конституциясының негізінде қабылданған «Республикалық референдум туралы» Конституциялық заңның 10-бабына сәйкес Республика Президенті республикалық референдум өткізу туралы шешім қабылдауға құқығы бар бірден-бір субъект болып табылады. Сонымен қатар аталмыш заң республикалық референдум тағайындауға бастамашылық жасау құқығы бар субъектілерді де белгілейді. Республикалық референдум туралы Конституциялық заңға сәйкес референдум тағайындау бастамашылығы:

1) Қазақстан Республикасының Президентінде;

2) Қазақстан Республикасының Парламентінде болады, ол референдум тағайындау туралы бастамашылықпен Республика Президентіне тілек білдіреді. Бастамашылық көтеруді Парламент өз Палаталарының бірлескен отырысында әр Палата депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен жүзеге асырады және тиісті қаулымен рәсімдейді;

3) Қазақстан Республикасының Үкіметінде болады, Үкімет те референдум тағайындау туралы бастамашылықпен Республика Президентіне тілек білдіреді. Бастамашылық көтеруді Үкімет өз мәжілісінде мүшелерінің жалпы санының көпшілік даусымен жүзеге асырады және тиісті қаулымен рәсімдейді;

4) сан жағынан Республиканың барлық облыстарын, астанасы мен республикалық маңызы бар қалаларын тең мөлшерде білдіретін республикалық референдумға қатысу құқығы бар екі жүз мыңнан кем емес Республика азаматтарында болады, олар республикалық референдум тағайындау туралы бастамашылықпен Республика Президентіне тілек білдіреді.

Әдебиет: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

8 тақырып. Референдум

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Референдум ұғымы, оның конституциялық негіздері.
2. Республикалық референдум талқысына қойылатын мәселелер.
3. Республиканың референдумның талқысына қойылмайтын мәселелер.
4. Республикалық референдум бойынша шешім қабылдаушы бірден-бір субъект ретіндегі Қазақстан Республикасы Президентінің рөлі. Республикалық референдумға бастамашылық жасау құқығы бар субъектілер

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсанттар республикалық референдум ұғымын жан-жақты зерделеп, жете түсініп, сайлау мен референдум арасындағы айырмашылықтарды ажырата білу қажет. Сонымен бірге тыңдаушылар референдум түрлеріне көңіл аудару керек (императивті, консультативті, конституциялық, факультативті, мемлекеттік, жергілікті т.б.).

Республикалық референдум туралы шешім қабылдаушы бірден-бір тұлға Қазақстан Республикасының Президенті мен референдумға бастамашылық жасау құқығы бар субъектілер төңірегінде құрылған. Бұл сұрақты қарау барысында тыңдаушылар Қазақстан Республикасының Конституциясы мен Референдум туралы Конституциялық Заңды мұқият зерделеу қажет.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

8 тақырып.

Референдум

Коөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

Тақырып көлемінде дәрісте қарастырылған сұрақтар бойынша түсініксіз мәселелерді талдау

КОӨЖ өткізу түрі: ауызша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып берілген сұрақтарға дайындалу. Сабаққа дайындалу барысында авторлардың өзіндік көзқарастарымен ерекшеленетін ырнеше еңбекті қатар қолданған дұрыс.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88

8 тақырып.

Референдум

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Келесі нормативтік актіні конспектілеу:

«Республикалық референдум туралы» Қазақстан Республикасының 2-қараша 1995ж. Конституциялық заңы.

2. Семинар сабағының сұрақтарына дайындалу.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

9 тақырып.

ҚР Президентінің конституциялық құқықтық мәртебесі

Дәріс жоспары: 1 сағат

1. Қазақстандағы Президент институтының даму процесі. Қазақстан Республикасы Президентінің конституциялық-құқықтық мәртебесі.
2. Мемлекеттік билік органдары жүйесіндегі Президент орны.

Дәріс тезісі:

Қазақстандағы президент институты сол кездегі ұлы держава Кеңес Одағының құлауына бірнеше ай қалғанда қалыптаса бастады. 1990 жылғы 24 сәуірде Қазақ КСР-ның Жоғарғы Кеңесі Қазақ КСР Президентінің лауазымын құру және Қазақ КСР Конституциясына тиісті өзгерістер енгізу туралы Заң қабылдады. Аталмыш Заң мемлекеттік биліктің жоғарғы органдар жүйесіндегі Президент орнын және оның өкілеттіктерін анықтады. Дегенмен бұл Заң мемлекеттік билікті бөлу мәселесін қарастырған жоқ, Кеңестердің толық билігі сақталып қалды. Жоғарғы Кеңес, бұрынғысынша, мемлекет өмірінің барлық мәселелерін шешу құқығына иелік етті. Қазақ КСР-ның алғашқы Президентін жасырын дауыс беру тәртібімен Қазақ КСР-ның Жоғарғы Кеңесі сайлады. Қазақ КСР-ның алғашқы Президенті болып Н.Ә.Назарбаев сайланды. Бірінші Президент көптеген мәселелер бойынша республиканың Жоғарғы Кеңесіне тәуелді болды. Оның үстіне ол республика басшысы болып аталғанымен, тәуелсіз мемлекет басшысы болып табылған жоқ. Осыған байланысты Қазақ КСР-ы Президентінің әрекеті мен өкілеттіктері Кеңес Одағы Жоғарғы Кеңесі және Кеңес Одағы Президентінің құзыреттерімен шектелді.

Қазақ КСР Президенті мәртебесінің мұндай жағдайы Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы құлағанға дейін созылды. Бұл бірінші кезенді Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің толық билігі жүзеге асырылған, өзіндік ерекшеліктері бар парламенттік республикаға жатқызуға болады.

1990 жылға 20 қарашадағы «Қазақ КСР-індегі мемлекеттік өкімет пен басқарудың құрылымын жетілдіру және Қазақ КСР Конституциясына (Негізге Заңына) өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң қабылданып, аталмыш Заңда «Қазақ КСР Президенті Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы жоғарғы атқарушы және өкімші өкіметінің басшысы болып табылады деп белгіленсін», - делінді. Сөйтіп, Президенттің мәртебесі бірте-бірте беки бастады. Дегенмен, әлі де болса Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің кез келген мәселені тікелей өзі шешу құқығының күші ол кезде сақталынып қалған болатын. Солай бола тұрса да 1990 жылға 20 қарашадағы Заң бойынша жоғарғы атқарушы өкімет билігінің жүйесі конституциялық деңгейде біріктіріліп, бір

арнаға келтіріле бастады. Президент – ел басшысы, әрі өкімші биліктің басшысы болып заңды түрде жарияланды. Оған Министрлер Кабинетінің қызметін басқару өкілеттігі табыс етілді. Осының салдарынан Үкімет өзінің мәнін жойды. Себебі, біріншіден, Қазақ КСР Министрлер Кеңесі Қазақ КСР Министрлер Кабинеті болып қайта құрылды. Екіншіден, Қазақ КСР Министрлер Советінің президиумы, Қазақ КСР Министрлер Советы председателінің бірінші орынбасарлары мен орынбасарларының қызметі қысқартылды. Үшіншіден, бұдан былай Қазақ КСР Министрлер Кабинетін Қазақ КСР Президенті құратын болды. Төртіншіден, Қазақ КСР Президенті Республика Министрлер Кабинетінің құрамына Қазақ КСР Мемлекеттік Кеңесшілерін, басқа органдар мен ұйымдардың басшылар енгізуге құқылы болды. Бесіншіден, Президенттің ұсынысы бойынша, Премьер-министрді және Қазақ КСР Министрлер Кабинетінің құрамын Жоғарғы Кеңес бекітті. Сөйтіп, Қазақ КСР Президенті мен Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің аппараттары Президенттің біртұтас аппаратына біріктірілді.

Конституциямен құрылатын мемлекеттік органның конституциялық-құқықтық мәртебесі оның мемлекеттік билік органдары жүйесіндегі орнымен анықталады.

Қазақстан Республикасының 1993 жылғы алғашқы Конституциясында Президент құзыретін бекітетін тарау Жоғарғы Кеңес туралы тараудан кейін орналастырылды.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы мемлекеттік билік органдары жүйесіндегі бірінші орынға Президентті қойды. Сөйтіп Қазақстан Республикасында президенттік басқару жүйесінің орнықтырылғаны туралы конституциялық ережені бекітті.

Конституция Президенттің ерекше жағдайын тани келіп, Президенттің мемлекеттік биліктің барлық тармақтарының келісімді түрде жұмыс істеуін және билік органдарының халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз ететіндігін орнықтырды. Бұл конституциялық ереже Президент мемлекеттік биліктің барлық тармақтарынан жоғары тұрады деуге негіз болмайды. Президенттік мәртебені талдау мұндай пікірдің негізсіздігін көрсетеді. Қазақстан Республикасында мемлекеттік билікті заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөлу орнықтырылған. Осы принципке орай биліктің әр тармағына өз қызметтерін орындау үшін қажетті деңгейде жеткілікті түрде өкілеттіктер берілген. Тек Парламент заң шығару өкілеттігін берген жағдайда ғана, оның өзінде шектеулі уақыт ішінде Президент заң қабылдай алады. Сот билігін жүргізуге Президенттің құқығы жоқ. Сондай-ақ атқарушы билікке қатысты да Президент заңда көзделген шараларды ғана қолдана алады. Одан әрі, Қазақстан Республикасы Конституциясында көзделген тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесі президенттік биліктің барлық билік тармақтарынан жоғары тұруына мүмкіндік бермейді. Президентке Парламенттің және сот билігінің қызметін бақылау құқығы берілмеген. Оның үстіне, өз мәртебесі бойынша ол атқарушы билікке жақын. Алайда, Қазақстан Республикасының 1993 жылғы Конституциясында бекітілгендей Президент атқарушы билік жүйесін

басқармайды. Қазақстан Республикасында атқарушы билікті Үкімет жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының Президенті халық пен мемлекеттік билік бірлігінің, Конституцияның мызғымастығының, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі болып табылады. Президенттің халық бірлігінің нышаны болып табылатынының себебі, оны мемлекет басшылығына көпұлтты халық сайлайды. Президент халық еркінің бірлігін білдіреді. Сондықтан Президент халық атынан сөйлеуге құқылы. Президенттің мемлекеттік билік бірлігінің кепілі болып табылатынының себебі, ол билік тармақтарының бірде-біріне жатпай, оның барлық тармақтарының келісімді әрекетін қамтамасыз етуі тиіс.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 95, 99, 104.

9 тақырып.

ҚР Президентінің конституциялық құқықтық мәртебесі

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің құқықтық мәртебесі.
2. Президенттің мемлекеттік билік органдарымен өзара қарым-қатынасы.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсанттар семинар сабағына дайындалу барысында Қазақстан Республикасы Президентінің мемлекеттік биліктің үш тармағына қатысты өкілеттіктерін Қазақстан Республикасының Конституциясын пайдалана отырып, жұмыс дәптерлеріне тізіп шығу керек. Сонымен қатар төмендегі кестені толтыру керек:

Курсанттар, бірінші сұрақты зерделеу барысында, Президенттің құқықтық мәртебесі ерекшелігінің себебін Қазақстандағы басқару нысанымен ұштастыра отырып, анықтау керек. Сонымен қатар Президент құқықтық мәртебесінің ерекшелігін, оның Конституциямен көзделген тек екі жағдайда ғана қызметінен мерзімінен бұрын босатылуымен байланыстырып, осы жағдайларды зерделеу керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 95, 99, 104.

9 тақырып.

ҚР Президентінің конституциялық құқықтық мәртебесі

Коөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

1. Тақырып көлемінде дәрісте қарастырылған сұрақтар бойынша түсініксіз мәселелерді талдау.

КОӨЖ өткізу түрі: ауызша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып берілген сұрақтарға дайындалу. Сабаққа дайындалу барысында авторлардың өзіндік көзқарастарымен ерекшеленетін ырнеше еңбекті қатар қолданған дұрыс.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 95, 99, 104.

9 тақырып.

ҚР Президентінің конституциялық құқықтық мәртебесі

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Келесі нормативтік актілерді конспектілеу:

-26.12.1995 ж. «Қазақстан Республикасының Президенті туралы» ҚР-ның Конституциялық заңы;

-20.07.2000 ж. «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті туралы» ҚР-ның Конституциялық заңы.

2. Семинар сабағының сұрақтарына дайындалу.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 95, 99, 104.

10-тақырып Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттігі

Дәріс жоспраны: 1 сағат

1. Қазақстан Республикасы Президентінің құзыреті. Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігі. Президент жанындағы кеңесші және көмекші органдар.

2. Президент актілері, олардың заңдық күші.

Дәріс тезісі:

Республика Президентінің сыртқы саясаттағы өкілеттігі.

Республика Президенті келіссөздер жүргізеді және Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына қол қояды; келіссөздер жүргізуге және Республиканың мемлекетаралық шарттарына қол қоюға өкілеттік береді; бекіту грамоталарына қол қояды; Республика жасасқан, бекітуге жатпайтын халықаралық шарттардың күшін тоқтата тұру туралы шешім қабылдайды; Парламентке Республика жасасқан халықаралық шарттарды денонсациялау туралы ұсыныс енгізеді; Қазақстан Республикасының

дипломатиялық өкілдіктерінің басшыларын тағайындайды және кері шақырып алады; өзінің жанында тіркелген шет мемлекеттердің дипломатиялық және өзге де өкілдерінің сенім грамоталары мен кері шақырып алу грамоталарын қабылдайды.

Республика Президентінің мемлекеттің қорғаныс қабілетін және қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы өкілеттігі.

Қазақстан Республикасының Президенті Республика Қарулы Күштерінің Жоғарғы Бас Қолбасшысы болып табылады, Қарулы Күштердің жоғары қолбасшылық құрамын қызметке тағайындайды және қызметтен босатады; Республиканың демократиялық институттарына, оның тәуелсіздігі мен аумақтық тұтастығына, саяси тұрақтылығына, азаматтарының қауіпсіздігіне елеулі және тікелей қатер төнген әрі мемлекеттің конституциялық органдарының қалыпты жұмыс істеуі бұзылған ретте, Премьер-Министрмен және Республика Парламенті Палаталарының Төрағаларымен ресми консультациялар алысқаннан кейін, бұл туралы Республика Парламентіне дереу хабарлай отырып, Қазақстанның бүкіл аумағында және оның жекелеген жерлерінде төтенше жағдай енгізуді, Республиканың Қарулы Күштерін қолдануды қоса алғанда, аталған жағдаяттар талап ететін шараларды қолданады; Республикаға қарсы агрессия жасалған не оның қауіпсіздігіне сырттан тікелей қатер төнген ретте Республиканың бүкіл аумағында немесе оның жекелеген жерлерінде әскери жағдай енгізеді, ішінара немесе жалпы мобилизация жариялап, бұл туралы Республика Парламентіне дереу хабарлайды; Парламент Палаталарының бірлескен отырысының қарауына Республика Қарулы Күштерін бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау жөніндегі халықаралық міндеттемелерді орындау үшін пайдалану туралы ұсыныс енгізеді; өзіне бағынысты Республика Президентінің Күзет қызметін және Республикалық ұландыжасақтайды; Қазақстан Республикасының Әскери доктринасын бекітеді; Республика азаматтарын мерзімді әскери қызметке шақыру және мерзімді әскери қызметтің қызметшілерін запасқа шығару туралы шешім қабылдайды; Парламент Сенатының келісімімен Ұлттық қауіпсіздік комитетінің төрағасын қызметке тағайындайды; оны қызметтен босатады.

Республика Президентінің Парламентке қатысты өкілеттігі.

Республика Президенті Парламентке және оның Палатасына кезекті және кезектен тыс сайлау тағайындайды; Конституцияның 51-бабының 4-тармағында белгіленген талаптарды сақтай отырып, Сенатта қоғамның ұлттық-мәдени және өзге де елеулі мүдделерінің білдірілуін қамтамасыз ету қажеттілігі ескеріліп, Сенаттың он бес депутатын тағайындайды. Сенаттың тағайындалатын мүшелері өкілеттіктерінен айырылған немесе олардың өкілеттіктері тоқтатылған жағдайда бір ай мерзімде шығып қалғандардың орнына Сенат депутаттарын тағайындайды; сайлау нәтижелері жариялаған күннен бастап отыз күннен кешіктірмей Парламенттің бірінші сессиясын шақырады; Парламент депутаттарының Қазақстан халқына беретін антты қабылдайды; Парламент Сенатының Төрағасы лауазымына кандидатура ұсынады; Парламент сессияларын ашады; Парламент сессиялары аралығындағы кезеңде өз бастамасымен, палаталар төрағаларының немесе Парламент депутаттары

жалпы санының кемінде үштен бірінің ұсынысымен Парламенттің кезектен тыс сессиясын шақыра алады, онда сессияны шақыруға негіз болған мәселелер ғана қаралады; Парламент Сенаты ұсынған заңға бір ай ішінде қол қояды, заңды халыққа жария етеді не заңды немесе оның жекелеген баптарын қайтадан талқылап, дауысқа салу үшін қайтарады; егер Парламент Конституцияның 54-бабы 2-тармағының 2) тармақшасында белгіленген талаптарды сақтай отырып, бұрын қабылданған шешімді растайтын болса, бір ай ішінде заңға қол қояды; Парламенттің қарауына Конституцияға өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы жоба беруге хақылы; заң шығару бастамасы тәртібімен Парламент Мәжілісінің қарауына заңнамалық актілер жобаларын өзінің арнайы жолдауымен енгізеді; заң жобаларын қараудың басымдығын белгілеуге, сондай-ақ заң жобасын қарауды шұғыл деп жариялауға, яғни Парламенттің осы жобаны оның енгізілген күнінен бастап бір ай ішінде қарауға міндетті екендігін білдіретін ұсыныс енгізуге құқығы бар. Осы талапты Парламент орындамаған жағдайда Республика Президенті Заң күші бар, Конституцияда белгіленген тәртіппен Парламент жаңа Заң қабылданғанға дейін күші болатын жарлық шығаруға хақылы; Парламент Палаталарының кез келген бірлескен отырыстарына немесе оның Палаталарының бөлек отырыстарына қатысуға және сөз сөйлеуге құқығы бар; Үкімет мүшесі заңдарды орындамаған жағдайда Сенат немесе Мәжіліс Конституцияда көзделген тәртіппен қабылдаған Парламент Сенатының немесе Мәжілісінің оны қызметінен босату жайындағы өтінішін қарайды, сондай-ақ Парламенттің тиісті Палатасы Палата депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен Республика Президентіне Үкіметтің осы мүшесін қызметінен босату туралы алғаш өтініш берген күннен бастап алты ай өткен соң ол туралы қайталап мәселе қойса, Үкіметтің ол мүшесін қызметінен босатады; Конституцияда көзделген тәртіппен Парламентті немесе Парламент Мәжілісін тарата алады.

Республика Президентінің Конституциялық Кеңеске қатысты өкілеттігі. Президент Конституциялық Кеңестің Төрағасы мен екі мүшесін қызметке тағайындайды, конституциялық заңға сәйкес оларды мерзімінен бұрын қызметтен босатуға хақылы; Республика Конституциясының 72-бабында көзделген жағдайларда Конституциялық Кеңеске өтініш білдіреді; Конституциялық Кеңестің шешіміне толық немесе оның бір бөлігінде қарсылықтар енгізеді.

Республика Президентінің соттарға және судьяларға қатысты өкілеттігі. Республика Президенті Жоғары Сот Кеңесінің кепілдемесін негізге ала отырып, Республика Жоғарғы Сотының Төрағасын және судьяларын қызметке сайлау және қызметтен босату үшін Парламент Сенатына ұсынады; Жоғары Сот Кеңесінің кепілдемесі бойынша жергілікті және басқа да соттардың төрағалары мен судьяларын қызметке тағайындайды және қызметтен босатады.

Республика Президентінің прокуратура органдарына қатысты өкілеттігі. Президенті Парламент Сенатының келісімімен Республиканың Бас Прокурорын бес жыл мерзімге қызметке тағайындайды; оны қызметтен босатады; Бас Прокурордың ұсынысы бойынша Республика Бас Прокурорының орынбасарларын қызметке тағайындайды және қызметтен босатады; әр

тоқсанда кемінде бір рет Бас Прокурордың елдегі заңдылықтың жай-күйі туралы есебін тыңдайды.

Республика Президентінің Орталық сайлау комиссиясына қатысты өкілеттігі. Республика Президенті Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының Төрағасын және екі мүшесін тағайындайды; Орталық сайлау комиссиясы туралы Ережені бекітеді; Орталық сайлау комиссиясы Төрағасының тағайындалған республикалық референдумға, Парламент, мәслихаттар депутаттарын, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлауға әзірлік барысы туралы және референдум мен сайлау нәтижелері жөніндегі хабарламасын тыңдайды.

Республика Президентінің Ұлттық Банкке қатысты өкілеттігі.

Президент Парламент Сенатының келісімімен Республика Ұлттық Банкінің Төрағасын қызметке тағайындайды; оны қызметтен босатады; Ұлттық Банк Төрағасының ұсынысы бойынша Ұлттық Банк Төрағасының орынбасарларын қызметке тағайындайды және қызметтен босатады; әр тоқсанда кемінде бір рет Ұлттық Банк Төрағасының Республика Ұлттық Банкінің жұмысы туралы есебін тыңдайды.

Республика Президентінің Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетіне қатысты өкілеттігі.

Президент Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің Төрағасын және екі мүшесін бес жыл мерзімге қызметке тағайындайды, оларды қызметінен мерзімінен бұрын босатуға хақылы; Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті туралы Ережені бекітеді; әр тоқсанда кемінде бір рет Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті Төрағасының Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің жұмысы туралы хабарламасын тыңдайды.

Республика Президенті әкімдерге қатысты келесі өкілеттіктерді атқарады:

- облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және Республика астанасының әкімдерін қызметке тиісінше облыс, республикалық маңызы бар қалалар және астана мәслихаттарының келісімімен тағайындайды;

- облыстардың, республикалық маңызы бар қалалар мен астана әкімдері актілерінің күшін жояды не толық немесе ішінара тоқтата тұрады;

- өз құзыретіндегі мәселелер бойынша әкімдерге тапсырмалар береді және олардың орындалуы жөнінде әкімдердің есебін тыңдайды;

- өз қалауы бойынша әкімдерді қызметінен босатуға, сондай-ақ облыстардың, республикалық маңызы бар қалалар мен Республика астанасының әкімдеріне тиісті мәслихаттар өз депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен сенімсіздік білдірген жағдайда, оларды қызметтерінен босатуға хақылы.

- аудандардың, қалалардың (астана мен республикалық маңызы бар қалаларды қоспағанда), қалалардағы аудандардың, ауылдық (селолық) округтердің, ауылдардың, селолардың (поселкелердің) әкімдерін тағайындаудың немесе сайлаудың тәртібін белгілейді.

Президенттің республикалық референдумға қатысты өкілеттігі. Республика Президенті конституциялық заңға сәйкес өз бастамасы бойынша, Парламенттің, Үкіметтің немесе сан жағынан облыстардың, Республика астанасы мен республикалық маңызы бар қалалардың бәрін бірдей дәрежеде білдіретін Республиканың сайлау құқығы бар кем дегенде екі жүз мың азаматының бастамасы бойынша республикалық референдум өткізу туралы шешім қабылдайды.

Республика Президенті Парламенттің, Үкіметтің немесе Республика азаматтарының референдум өткізу туралы бастамасы бойынша келесі шешімдердің бірін қабылдайды:

1) референдум өткізу туралы;

2) референдум өткізбей-ақ, оның мәні ретінде ұсынылып отырған мәселе жөнінде Республика Конституциясына, конституциялық заңына, заңына өзгертулер мен толықтыруларды немесе өзге шешімді қабылдау қажеттігі туралы;

3) референдум өткізу туралы ұсынысты қабылдамай тастау туралы. Егер Республика Президенті Конституцияға өзгерістер мен толықтыруларды республикалық референдумға шығару туралы Парламенттің ұсынысын қабылдамай тастаса, Парламент Палаталарының әрқайсысының депутаттары жалпы санының кемінде бестен төртінші көпшілік дауысымен Парламент Конституцияға осы өзгерістер мен толықтыруларды енгізу туралы заң қабылдауға құқылы. Мұндай жағдайда Республика Президенті бұл заңға қол қояды немесе оны республикалық референдумға шығарады.

Референдум бастамашыларының келісімімен Республика Президенті оны өткізгенге дейін оның бастамашыларының өз еркін неғұрлым анық білдіруі үшін референдумға ұсынылатын мәселенің (мәселелердің) тұжырымын нақтылауға хақылы.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 44-бабы 18-тармағына сәйкес Президент өзіне бағынысты Республика Президентінің Күзет қызметін және Республикалық ұланды жасақтайды.

Қазақстан Республикасы Президентінің күзет қызметі - әскери бөлімше тікелей Президентке бағынатын орган. Президенттің Күзет қызметінің міндеті - қорғалатын адамдардың жеке қауіпсіздігін сақтау; меншікті қорғау, қоғамдық тәртіпті, қорғалатын адамдар қызмет үй – жайларында және басқа жерлерде болған кезде олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қорғалатын адамдар мен қорғау объектілеріне төнген қауіпті болжау және анықтау, алдын-ала ескерту мен қауіпті жою жөнінде жедел шараларды жүзеге асыру болып табылады.

Республикалық ұлан тікелей Президентке бағынатын, Республиканың Қарулы Күштеріне кірмейтін, салтанатты рәсімдерді орындауға ел басшысын, өзге де қорғалатын адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, ерекше маңызды мемлекеттік объектілерді, тізбесін Президент белгілейтін құрылыстарды, ғимараттарды, қызметтік үй-жайларды қорғауды қамтамасыз етуге, мемлекеттік рәміздерді қорғауға, төтенше жағдайдағы шараларды жүзеге асыруға арналған арнайы әскери құрылым болып табылады.

Президент сондай-ақ Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Хатшысын қызметке тағайындайды және қызметтен босатады, оның мәртебесі мен өкілеттігін анықтайды; Республика Президентінің Әкімшілігін құрады; Қауіпсіздік Кеңесін және өзге де консультативтік-кеңесші органдарды, сондай-ақ Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Жоғары Сот Кеңесін құрады;

Мемлекеттік хатшы тікелей Президент басшылығымен жұмыс істейді, Президент алдында есеп беріп, бақылауында болады. Ол Президент үшін әлеуметтік-экономикалық, аймақтық және құқықтық саясаттың негізгі бағыттары бойынша, мемлекеттің биліктің барлық тармақтарының келісіп жұмыс істеуін қамтамасыз ету жөнінде Республиканың сыртқы-саяси стратегиясы және Президенттің халықаралық басшыларын іске асыру жөнінде; сыртқы экономикалық мәселелер бойынша ұсыныстар әзірлейді. Ол Президенттің кадр саясатын әзірлеуге қатысады, оның әртүрлі тапсырмаларын орындайды және т.б. қызметтер атқарады.

Қазақстан Республикасының Президенті өз өкілеттіктерін жүзеге асыру мақсатында норма шығарушылық қызметті жүзеге асырады. Республика онституциясының 45-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының Президенті Конституция мен заңдар негізінде және оларды орындау үшін Республиканың бүкіл аумағында міндетті күші бар жарлықтар мен өкімдер шығарады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қазақстан Республикасы Конституциясының 53-бабы 4-тармағына сәйкес заңдар, сондай-ақ 61-баптың 2-тармағына сәйкес заң күші бар жарлықтар шығара алады. Басқа жағдайларда Президент заңға бағынысты сипаттағы жарлықтар мен өкімдер шығарады. Жарлықтар мен өкімдер Қазақстан Республикасының барлық аумағында орындалу үшін міндетті.

Президент жарлықтары Республиканың Конституциясы және заңдары негізінде және соларды орындау үшін шығарылады.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 95, 99, 104.

10-тақырып Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттігі

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің құзыреті. Президент қызметін қамтамасыз етуші органдар мен консультациялық- кеңесші органдар
2. Президент актілері.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттар дербес жұмыс барысында орындалған тапсырманы пайдалана отырып, Республика Президентінің Парламентке қатысты, Үкіметке қатысты, сот билігіне қатысты, сондай-ақ өзге де мемлекеттік органдарға қатысты өкілеттіктерін анықтау керек.

Келсеі сұрақта Республика Президентінің ел басшысы ретінде атқаратын басты құзыреттерін анықтай білу керек. Сонымен қатар Президент шығаратын актілерді атап, Президенттің заң шығару қызметіндегі рөлін анықтау керек.

Президенттің стратегиялық ұстанымдарын қамтамасыз ететін, оның өзі құрған Әкімшілігі жөнінде.

Курсанттар Президент Әкімшілігін зерделеу барысында Ел басшысына тікелей бағынышты және оның алдына есеп беретін мемлекеттік орган ретінде Президент Әкімшілігінің қарауына жататын мәселелерді, сонымен бірге Әкімшілік құрамын анықтау керек.

Ел басшысының қызметін қамтамасыз етуші жүйеде Қазақстан Республикасы Мемлекеттік хатшысының институты ерекше орында. Тыңдаушылар осы Мемлекеттік хатшының құзырындағы мәселелерді зерделеу керек. Сонымен қатар, осы сұрақ бойынша Президент жанынан құрылатын консультациялық-кеңесші органдар анықталуы керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 95, 99, 104.

10-тақырып Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттігі

Коөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

1. Келесі кестелерді толтыру:
2. кесте

Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 ж. бойынша құзыреті	Қазақстан Республикасы Конституция	Қазақстан Республикасы Президентінің 1993 ж. бойынша құзыреті	Қазақстан Республикасы Конституция
---	------------------------------------	---	------------------------------------

3. кесте

	Конституциялық-құқықтық мәртебе	Құқықтар
Тұңғыш Президенттің		
Экс-Президенттің		

КОӨЖ өткізу түрі: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып берілген кестелерді толтыру.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 95, 99, 104.

10-тақырып Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттігі

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Келесі нормативтік актілерді конспектілеу:

-26.12.1995 ж. «Қазақстан Республикасының Президенті туралы» ҚР-ның Конституциялық заңы;

-20.07.2000 ж. «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті туралы» ҚР-ның Конституциялық заңы.

2. «Қазақстан Республикасы Президентінің конституциялық-құқықтық мәртебесі», «Қазақстан Республикасы Парламентінің құзыреті және оны жүзеге асырудың ұйымдастырылу негіздері» тақырыптарына реферат жазу.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 56-66, 70-75, 78-82, 84, 88, 95, 99, 104.

11 тақырып

Қазақстан Республикасы Парламентінің конституциялық құқықтық жағдайы.

Дәріс жоспары: 1 сағат

1. Қазақстан Республикасының Парламенті заң шығару қызметін жүзеге асырушы ең жоғарғы өкілді орган.

2. Қазақстан Республикасы Парламентінің құрылымы.

3. Қазақстан Республикасы Парламенті мен оның Палаталарының құзыреті.

4. Парламент актілері.

Дәріс тезисі

Парламенттің мемлекет басшысымен, биліктің өзге тармақтарымен өзара әрекеттестігін білу үшін, яғни мемлекеттік органдар жүйесіндегі орнын дәл белгілеу үшін, оның атқаратын қызметінің негізгі бағыттарын анықтау қажет.

Парламент қызметі заңдар шығарудан, мемлекеттік бюджетті қабылдаудан, халықаралық шарттарды бекітуден, конституциялық қадағалау органдарын тағайындаудан тұрады. Осы аталған белгілердің бәрі де біздің Республикамыздың Парламентіне тән белгілер. Сол себепті президенттік басқару үлгісінің Қазақстанға тән ерекшелігімен анықталатын Республика Парламентінің мемлекеттік органдар жүйесіндегі орны да ерекше.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 3-бабы 4-тармағында мемлекеттік биліктің біртұтастығы, оның Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөлінетіні, биліктің үш тармағының тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылатыны бекітілген. Бұл — біртұтас мемлекеттік билікті бірнеше бөлікке бөліп тастау емес, бұл —

біріншіден, әр алуан мемлекеттік органдар билігін шектеуді және, екіншіден, олардың конституциялық шаралар шегінде ұйымдастырылатынын, конституциялық шаралар шегінен тыс ұйымдастырылу қызметінде бір-біріне тәуелсіз екенін, биліктің әр тармағының өз құзіреті бар екендігін және оның шегінен шығуға болмайтындығын білдіреді. Сонымен бірге, ол — билікті шоғырландыруды, бөлуді, монополиясыздандыруды да білдіреді. Билікті бөлу, олардың бірде-біреуі өзгелерінің өкілеттігін шектемей, екіншісін өзіне бағындырмай және әрқайсысы өзара түсіністікпен, өзара ынтымақтастықпен қызмет істеуі тиіс болған жағдайда Конституцияға сәйкес оның үш тармағын өзара теңдестіруді де білдіреді. Қазақстан Республикасының Конституциясы мемлекеттік биліктің жоғарғы сатысында билік бөлу принципін камтамасыз ету үшін билікті бөлуді билік тармақтары арасында іс жүргізуді шектеу принципімен ұштастыра көздейді.

1995-жылғы Конституцияда бұл проблемалар тек Жалпы Ережелер бойынша ғана емес, сондай-ақ Парламенттің — заң шығарушы билік, Үкіметтің — атқарушы билік және Жоғарғы Соттың — сот билігі міндеттерін дәл белгілеп, шек қоятын және біртұтас мемлекеттік биліктің барлық тармақтарының үйлесімді жұмыс істеуін қамтамасыз етудегі Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттігін белгілейтін оның басқа да бөлімдерінің нақтылы нормаларында қисынды шешімін тапты.

Қазақстан Республикасындағы билік бөлу принципіне сәйкес бөлінген біртұтас биліктің жүйесінде Республика Парламенті жүзеге асыратын заң шығару билігінің орны ерекше. Қазақстан Республикасы Конституциясының 49-бабы 1-тармағына сәйкес Парламент Қазақстан Республикасының заң шығару қызметін жүзеге асыратын ең жоғары өкілді орган болып табылады.

Қазақстан Республикасы Парламентінің мемлекеттік органдар жүйесіндегі орнының ерекшелігі Парламент пен мемлекеттік биліктің басқа органдары арасындағы қарым-қатынастар арқылы анықталды.

Жоғарыда айтып кеттік, Қазақстан Республикасының 1995-жылғы Конституциясы Қазақстан Республикасында президенттік басқару жүйесінің құрылғаны туралы конституциялық қағиданы бекітті. 1995-жылғы Республика Конституциясы 1993-жылғы Конституцияға қарағанда, «Парламент — Президент» қатынастарында тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесінің келесі құралдарын қарастырады: Президентті қызметінен кетіру (импичмент) және Парламентті тарату. Еліміздің Негізгі Заңына сәйкес, бірде-бір билік тармағына жатпайтын, мемлекеттік билік құрылымындағы жетекші рөлді атқарушы, мемлекеттік билік бірлігінің кепілі — Қазақстан Республикасының Президенті мен Республика Парламенті арасындағы өзара қарым-қатынастарды қарастыру барысында мемлекеттік органдар жүйесіндегі Парламент орнының ерекшелігі айқындалды. Себебі, ел басшысын қызметінен кетіру «қаупін» тудыратын орган — тек қана Парламент. Қазақстан Республикасы Конституциясының 47-бабы 2-тармағына сәйкес Президент өзінің міндетін атқару кезіндегі іс-әрекеті үшін тек қана мемлекетке опасыздық жасаған жағдайда жауап береді және бұл үшін Парламент оны қызметінен кетіре алады. Айып тағу туралы шешім Мәжіліс депутаттары жалпы санының үштен бірінің бастамасы бойынша

депутаттардың көпшілік даусымен қабылданса, ал тағылған айыпты тексеруді Сенат ұйымдастырады. Президент, өз тарапынан, мына жағдайларда: Парламент Үкіметке сенімсіздік білдіргенде, Парламенттің Палаталары арасындағы немесе Парламент пен мемлекеттік биліктің басқа тармақтары арасындағы еңсерілмейтін келіспеушілік салдарынан саяси дағдарыс болғанда Парламентті тарата алады. Бұл билік бөлу принципіндегі «тежемелік әрі тепе-теңдік» жүйесінің үш билік бірлігінің кепілі Қазақстан Республикасының Президентін де қамтитынын білдіреді.

Ж. М. Башарова, әлемдік тәжірибеден келесі фактіні келтіреді: президенттік республикаларда егер Президент парламентті тарату құқығына ие болатын болса, онда оның бұл құқығы көбіне кіші палатаға қатысты болады. Екінші палата төменгі палатаның таратылу жағдайында заң шығару билігінің келесі сайлауға дейінгі қызметін белгілі бір шамада қамтамасыз етеді.⁶

«Заң шығарушы органды шақыру мен тарату құқығы осы әрекетті жүзеге асырушы субъектінің парламенттен үстем болуын көздемейді, халық қауіпсіздігі мүдделері үшін оған берілетін сенімдік өкілеттігі болып табылады» — деп сонау Дж. Локк айтқан болатын.⁷

Сонымен қатар, Республика Президенті мен Парламентінің мемлекеттік билік органдарын ұйымдастыруда бірлесе атқаратын өкілеттіктерінде де мемлекеттік органдар жүйесіндегі Парламент орнының ерекшелігі айқындалады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 53-бабы 5-тармағына сәйкес, Парламент өз Палаталарының бірлескен отырысында әр Палата депутаттары жалпы санының үштен екісінің даусымен Президенттің бастамасы бойынша, оған бір жылдан аспайтын мерзімге заң шығару өкілеттігін беруді, Республика Президентінің ұсынысы бойынша бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау жөніндегі халықаралық міндеттемелерді орындау үшін Республиканың Қарулы Күштерін пайдалану туралы шешім қабылдауды жүзеге асырады.

Сонымен қатар, Парламент Сенаты Қазақстан Республикасы Президентінің ұсынуымен Республиканың Жоғарғы Сотының Төрағасын және Жоғарғы Сотының судьяларын сайлайды, оларды қызметтен босатады, анттарын қабылдайды және Ұлттық Банкінің Төрағасын, Бас Прокурорды, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Төрағасын тағайындауға Президентке келісім береді, Республиканың Бас Прокурорын, Жоғарғы Сотының Төрағасы мен судьяларын оларға ешкімнің тиіспеуі жөніндегі құқығынан айырады.

Парламент Мәжілісі Палата депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен Республика Президентіне Республика Премьер-Министрін тағайындауға келісім береді.

Өзінің конституциялық өкілеттіктерін жүзеге асыру барысында Сенат Республика Президентімен өзара қарым-қатынастарда болады. Президенттің

⁶ Башарова З. М. Законодательная деятельность Парламента Республики Казахстан: Дис. ... канд. юрид. наук. — Алматы, 1996.

⁷ Локк Дж. Два трактата о правлении // Соч. В трех томах. Т.3. — М.: Мысль, 1988.

Сенатта өз өкілі бар, ол осы өкілі арқылы Палатамен байланысты жүзеге асырады. Ел Президенті Парламентке жолдау жасайды, Сенат пен Мәжілістің заң шығару қызметін бағыттайды, заң жобаларын қарау кезектілігін анықтайды. Республика Президенті Парламентке заң жобаларын енгізу жөнінде тапсырма береді. Президент заңдарға қол қою барысында өз қарсылығын білдіреді, сонымен бірге Президент заңдардың Конституцияға сәйкестігін қарау туралы өтініш жасайды. Президентке заңдарды жариялау жүктеледі. Республика Президенті жеті сенатор тағайындап, Сенат Төрағасына кандидатура ұсынады.

Кейінгі кездері Ұлы Британияда ғұмырлық пэрлердің рөлі өсуіне сәйкес олардың бай тәжірибе мен арнайы білімдер жинауына байланысты екінші палата төменгі палатаның маңызды және пайдалы толықтырушысы болып табылады. Ұлы Британиядағы лордтар палатасы мұралық және ғұмырлық лордтардан тұрады. «Ғұмырлық пэр туралы акті қабылданғаннан кейін палата белсенділігі өсті. Премьер-Министр жұмысқа қатысу және мұралық пэрлермен тең дауыс құқығын алған ғұмырлық пэрлерді Палатаға тағайындау құқығын алды».⁸ Италияда Республикаға ерекше еңбегі сіңгендердің ішінен бірқатар сенаторларды Президент тағайындайды. Осы орайда Ө. Байгелді «Қазақстан Республикасының Президентімен тағайындалатын сенаторлар көп болуы қажет. Францияда, Америкада, Белгияда — әлемнің барлық түкпірінде жоғары палата тәжірибелі мемлекет қайраткерлерінен тұрады, олар Парламентте тұрақтандырушы рөлін атқарады» — дейді.⁹

Сонымен бірге Президент пен Парламент қатынастарында Сенат тежемелік рөлін атқарады. Импичмент процесі күрделенеді.

Өз өкілеттіктерін жүзеге асыру барысында мемлекеттік биліктің екі тармағы — Парламент пен Үкімет жиі қарым-қатынастарда болып отырады. Үкімет – мемлекет өмірінің маңызды салалары – заң шығару қызметінде бастама жасайтын субъектінің бірі болса, ал Парламент заң шығару қызметін жүзеге асырушы орган, сондықтан олардың арасында көзқарас қайшылығы болуы, әбден мүмкін. Мұндай жағдайда жоғарыда айтылған саяси дағдарыс тууы да ықтимал.

Мемлекеттік биліктің екі тармағының арасындағы қайшылықтар, көбінесе, Үкіметтің заң шығару бастамасы құқығын жүзеге асыру барысында туындайды.

Қазақстандық үлгідегі президенттік Республикада Парламент пен Үкімет желісіндегі өзара іс-қимыл айрықша ұтқырлық пен шапшаңдықты қажет етеді. Осы орайда, Парламентті қажетті заңды тездетіп қабылдауға жұмылдыру үшін Конституцияның Үкіметке берген құқығы, Үкімет өзі ұсынған заң жобасын Парламент қабылдамаған жағдайда Премьер-Министрдің бастауымен Парламент Палаталарының бірлескен отырысында Үкіметке деген сенім мәселесін қоюынан нақты көрініс табады. Бұл құқықтың жүзеге асырылуы Парламенттің алдына екіншісі бірі, не Үкіметке сенімсіздік білдіру (сөйтіп, Президенттің бұл Үкіметті отставкаға жіберуін немесе Парламентті таратуы

⁸ Конституции зарубежных государств / Сост. В. В. Маклаков. — М.: Бек, 1996.

⁹ Байгельди О. От противостояния Парламента и Правительства пользы мало, надо делать законы // Казахстанская правда. 1998. 18 сентября

жөніндегі шешімін күту), не мұндай шешім қабылдай алмағандықтан, Үкіметтің заң жобасын дауысқа салусыз-ақ қабылданды деп келісім беру шартын қояды (Конституцияның 61-бабы 7-тармағы, 70-бабы 6-тармағы). Екі жағдай да Парламент үшін тиімсіз.

Біріншіден, Парламент Президент және оған жақын тұрған (құрылу түрі мен бүкіл қызметі бойынша Президент алдында жауап беруі конституциялық нормалармен көзделгендіктен) Үкіметпен «қабақ шытысқысы» келмесе, екіншіден, қабылданбау қаупі туған заң жобасының сипатын конституциялық норма тікелей көрсетпегендіктен, бұл жобаның республикалық бюджет туралы Заңның жобасы болуы да ықтимал, онда мұндай тығырықтан шығар жол — Қазақстан Республикасының «Бюджет жүйесі туралы» Заңы. Заң нормасына сәйкес Республика Парламентінің бірлескен отырысында республикалық бюджеттің келесі қаржылық жылға 15-желтоқсаннан кешіктірілмей бекітілетіні белгіленеді. Егер республикалық бюджет туралы Заң осы белгіленген уақытқа дейін қабылданбаса, Қазақстан Республикасының Президенті «Келесі қаржылық жылдың 1-тоқсанына республикалық қаржы жоспары туралы» Жарлық шығарады, бұл Жарлық Парламент республикалық бюджетті бекіткенге дейін әрекет етеді.

Негізінен парламент шығаратын қаржылық қаулылар өмірде қалай жүзеге асырылып жатқанын бақылау туралы мәселе атқарушы билікті бақылауды жүзеге асыруға қатысты парламенттің жалпы проблемасының маңызды және ерекше аспектісі болып табылады. Оның маңызды болу себебі – мемлекеттік бюджеттің ел өмірінің барлық салаларын қамтуы мен осы салалардағы терең ықпалынан туындаса, ал ерекше болу себебі – бақылау белгілі бір шаралардың арнайы ережелеріне сәйкес жүзеге асырылады.

Парламенттің құқықтары мен міндеттері бюджетті мақұлдау актісімен тәмамдалмау керек. Парламент сонымен бірге өзінің мақұлдаған шараларының жүзеге асырылуын қамтамасыз ету керек. Ол тек осы жағдайда ғана өзінің ұйғарымдарын атқарушы биліктің тиісті түрде орындайтынына сенімді бола алады. Дәл осы себепке байланысты парламент қаржылық циклдің басқы және соңғы сатыларына қатысады.

Парламенттер осы бақылау әрекетінің саласы туралы мәселе бойынша біркелкі пікірде, әйтсе де олар бақылаудың қандай түрде болу керектігіне келгенде әр түрлі пікірлерді ұстанады. Тәжірибеде мұндай бақылаудың әкімдік немесе сот органдарымен жүргізілетін тексерулерден өзгешелігін айыру қиын. Дегенмен, парламент тікелей немесе арнайы органдар берген нұсқаулар арқылы әрекет етуге, оның әрекетінің уақыты бойынша бюджеттік мерзімдермен сәйкес келуіне немесе кейінірек қабылдануына тәуелсіз, ол осы салада белгілі бір түрде атсалысып отырады.

Парламенттік бақылаудың алғашқы түрі, әдетте, парламент құзырындағы бақылауды жүзеге асыру бойынша өкілеттіктерден туындайды, және интерpellация, сұрақтар, тексеру жүргізу тәсілдерімен жүзеге асырылады. Бұл шаралар, ең алдымен, үкіметтің саяси қызмет саласындағы жауапкершілігі туралы мәселе қою үшін қолданылады, сол себепті есеп беруді арнайы тексеруде әрдайым қолайлы бола бермейді.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 12, 36, 49, 50, 51, 52, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 119.

11 тақырып

Қазақстан Республикасы Парламентінің конституциялық құқықтық жағдайы.

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Қазақстан Республикасы Парламентінің құзыреті.
2. Парламенттің мемлекеттік билік тармақтарының арасындағы орны.
3. Республика Парламентінің құрылымы.
4. Парламент актілері.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақты қарастыру барысында курсанттар Республика Парламентінің құзыретін жан-жақты зерделеу қажет. Осы орайда Парламент өкілеттіктерінің ішінде ерекше орынға ие заң шығару қызметіне басым назар аударған жөн. Сонымен қатар тыңдаушылар Сенаттың ерекше құзыретіне жататын өкілеттіктерді, Мәжілістің ерекше құзыретіне жататын өкілеттіктерді, екі Палата бірлесіп шешетін мәселелерді анықтау қажет.

Екінші сұрақ бойынша, Парламенттің мемлекеттік билік тармақтарының арасындағы орнын зерделеу барысында білім алушылар Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген билік бөлу принципін басшылыққа алу қажет. Сонымен қатар биліктің үш тармағына да кірмейтін, ерекше орында тұрған Қазақстан Республикасының Президенті мен Парламент арасындағы қарым-қатынастарды анықтау қажет.

Үшінші сұрақ бойынша Парламент Палаталарының қалай құрылатынын, Палаталардың қандай жұмыс органдары болатынын анықтау қажет.

Төртінші сұрақ Парламент актілеріне арналады. Бұл сұрақ бойынша Парламент шығаратын актілер анықталып, оларға қысқаша түсініктеме берілу керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 12, 36, 49, 50, 51, 52, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 119.

11 тақырып

Қазақстан Республикасы Парламентінің конституциялық құқықтық жағдайы.

Коөж арналған бақылау тапсырмалары 3 сағат

1. Кесте құру.

№1-кесте

Өкілді орган	1978ж. Конституция бойынша мәртебе	1993ж. Конституция бойынша мәртебе	1995ж. Конституция бойынша мәртебе (1998ж. және 2007ж. өзг. дейін және олардан кейін)

КОӨЖ өткізу түрі: жазбаша.

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалан отырып берілген кестені толтыру керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 12, 36, 49, 50, 51, 52, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 119.

11 тақырып

Қазақстан Республикасы Парламентінің конституциялық құқықтық жағдайы.

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Келесі нормативтік актілерді конспектілеу:

- «Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» 16.10.95ж. Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңы.

- «Қазақстан Республикасы Парламентінің комитеттері мен комиссиялары туралы» 7.05.1997 жылғы Қазақстан Республикасының Заңы.

2. Семинар сабағының сұрақтарына дайындалу

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 12, 36, 49, 50, 51, 52, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 119

12 тақырып

Парламент қызметінің ұйымдастырылу түрлері

Дәріс жоспары:

1 сағат

1. Парламент сессиялары: оларды дайындау, шақыру және өткізу тәртібі.
2. Парламент комитеттері мен комиссияларының қызметі.
3. Қазақстан Республикасының Парламентіндегі заң шығару процесі.

Дәріс тезісі:

Қазақстан Республикасының Парламенті өз жұмысын сессия тәртібімен жүзеге асырады. Парламент сессиясы Палаталардың, Палаталар бюроларының, Палаталардың тұрақты комитеттері мен бірлескен комиссияларының бірлескен және бөлек отырыстарын қамтиды.

Жаңадан сайланған Парламенттің бірінші сессиясын Республика Президенті сайлау қорытындылары жарияланып, әрбір палата депутатының кемінде үштен екісі сайланған күннен бастап отыз күннен кешіктірмей шақырады.

Парламенттің жалпы отырысын, егер заңда өзге мерзімдер белгіленбесе, ол өткізілетін күннен жеті күн бұрын Палаталардың депутаттарына хабарлай отырып, Мәжіліс Төрағасы шақырады. Бұл ретте Мәжіліс Төрағасы Парламенттің жалпы отырысын шақыру туралы өкім шығарып, оны Парламент депутаттарына хабарлайды.

Парламент отырысының күн тәртібі мен жұмыс ретін Парламент Мәжілісінің Төрағасы енгізеді және олар Палаталардың бірлескен отырысында әрбір Палата депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен ашық дауыс беру арқылы бекітіледі. Күн тәртібі мен жұмыс реті жөніндегі ұсыныстар мен ескертпелер әр ұсыныс бойынша әрбір Палата депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен ашық дауыс беру арқылы қабылданады.

Парламент отырыстарында баяндамалар үшін - 30 минөт шегінде, қосымша баяндамалар үшін - 20 минөтке дейін, жарыссөзде сөйлеушілер үшін - 10 минөтке дейін, кандидатураларды талқылау кезінде - 3 минөтке дейін, рәсімдік мәселелер бойынша сөз сөйлеу үшін, анықтамалар беру мен сұрақтар қою үшін - 2 минөтке дейін уақыт беріледі. Сұрақтарға жауап қайтару үшін - 1 сағаттан аспайтын, ал жарыссөзге бір жарым сағатқа дейін уақыт бөлінеді. Жарыссөз тоқтатылғаннан кейін баяндамашы мен қосымша баяндамашының 10 минөт шегінде қорытынды сөз сөйлеуге құқығы бар. Парламент депутаттардың жалпы санының көпшілік даусымен өзге де уақыт белгілей алады.

Сөз мінберден немесе отырған орыннан сөйленеді. Сөз беру туралы өтініш отырған орыннан беріледі. Республика Президентіне сөз сөйлеу үшін оның өтініші бойынша кез келген уақытта сөз беріледі.

Сенат Төрағасының, Мәжіліс Төрағасының, олардың орынбасарларының, Президент пен Үкімет өкілдерінің өтініші бойынша оларға талқыланып отырған мәселе бойынша сөйлеу үшін кезектен тыс сөз берілуі мүмкін. Парламенттің отырысында төрағалық етушінің рұқсатынсыз ешкімнің де сөз сөйлеуге құқығы жоқ.

Төрағалық етуші отырыстарда өз бастамасы бойынша немесе Парламенттің қатысып отырған депутаттары саны көпшілігінің ұсынысы бойынша үзілістер жариялайды.

Парламент Палаталарының бірлескен отырыстары кезінде Парламент пен оның Палаталары жұмыс органдарының отырыстары өткізілмейді.

Парламенттің сессиясы Сенат пен Мәжіліс бірлескен отырыстарында ашылып, жабылады. Парламенттің сессиясын – Республика Президенті, ал ол болмаған жағдайда Мәжіліс Төрағасы ашады. Парламенттің кезекті сессияларын Мәжіліс Төрағасы шақырып, ашады және олар жылына бір рет -

қыркүйектің бірінші жұмыс күнінен маусымның соңғы жұмыс күніне дейін өткізіледі.

Парламенттің кезекті сессиясы көрсетілген мерзім ішінде жалғасады және Парламентті тұрақты жұмыс істейтін өкілді орган ретінде сипаттайды. Парламент сессиясының қызметіне:

- Сенаттың жалпы отырысы;
- Мәжілістің жалпы отырысы;
- Парламенттің жалпы отырысы, яғни Парламент Палаталарының бірлескен отырысы;
- Мәжіліс бюросының отырысы;
- Сенат бюросының отырысы;
- Сенат пен Мәжіліс бюросының бірлескен отырысы;
- Сенаттың тұрақты комитеттерінің отырысы;
- Мәжілістің тұрақты комитеттерінің отырысы;
- Палата комитеттерінің бірлескен отырысы;
- Сенат комиссияларының отырысы;
- Мәжіліс комиссияларының отырысы;
- Сенат пен Мәжіліс комиссияларының бірлескен отырысы;
- Бюроға, тұрақты комитеттер мен комиссияларға кірмейтін депутаттардың қызметі;
- Парламенттік тыңдау;
- Үкімет сағаты кіреді.

Парламенттің Регламенттеріне жаңадан сайланған Парламенттің бірінші сессиясы әр Палата депутаттарының үштен екісі сайланса шақырылатыны көрсетілген.

Бұл ереженің мәні мынада: әр Палата депутаттарының жалпы санының үштен екісі сайланса, депутаттардың осындай саны Парламент құзырына жатқызылған біраз мәселелерді шеше алады. Мысалы: конституциялық заңдар қабылдау; Президентке оның бастамасы бойынша бір жылдан аспайтын мерзімге заң шығару өкілеттігін беру; әр Палата депутаттарының жалпы санының үштен екі көпшілік даусымен Республика Президентінің қарсылығын туғызған заңдар немесе заңның баптары бойынша Президент қарсылығын еңсеру және т.б.

Дегенмен, депутаттардың жалпы саны Парламент құзырындағы бірқатар мәселелерді шеше алмайды: айталық, Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізу, Президент импичменті, яғни Президентті қызметтен кетіру. Себебі бұл жағдайларды мәселе әр Палата депутаттарының жалпы санының төрттен үшінші көпшілік даусымен шешіледі.

Парламент сессиялары оның Палаталарының бірлескен және бөлек отырыстары түрінде өткізіледі. Парламенттің бірінші сессиясында Сенат Төрағасы сайланғанға дейін, Сенат отырысына Президент, ал Мәжіліс отырысына ОСК-ның Төрағасы төрағалық етеді.

Парламенттің кезекті сессиялары аралығындағы кезеңде Республика Президенті өз бастамасымен, Палаталар төрағаларының не Парламент депутаттары жалпы санының кемінде үштен бірінің ұсынысымен Палаталардың

кезектен тыс бірлескен отырысын шақыра алады. Мұндай кезектен тыс отырыс кездерінде тек отырысты шақыруға негіз болған мәселелер ғана қаралады.

Палаталардың бірлескен және бөлек отырыстары ашық отырыстар болып табылады, сонымен бірге Регламенттерде көзделген реттерде жабық отырыстар өткізілуі мүмкін. Кез келген ашық және жабық отырыстарға Республика Президентінің, Премьер-Министірінің, Үкімет мүшелерінің, Ұлттық Банк Төрағасының, Республика Бас Прокурорының, Мемлекеттік хатшының, Президент әкімдігі басшысының қатысуға және сөз сөйлеуге құқығы бар.

Парламент немесе оның Палаталары мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдары лауазымды тұлғаларының сессияға қатысу қажеттілігі туралы шешім қабылдауы мүмкін. Бұл реттер осы органдардың лауазымды тұлғалары Парламентке келіп өздерінің құзырындағы мәселелер бойынша қажетті түсініктер беруге міндетті. Парламент Республика Президентіне қатысты мұндай шешім қабылдай алмайды.

Мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының Парламент Палаталарының бірлескен отырысына қатысуы келу сипатында болатын лауазымды адамдарын Палаталардың Төрағалары шақырады.

Мемлекеттік органдардың және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының Парламент Палаталарының бірлескен отырысында өздерінің құзыретіне кіретін мәселелер бойынша қажетті түсіндірме беруге тиісті Үкімет мүшелері емес лауазымды адамдарын Палаталардың басшылары шақырады. Палаталардың бірлескен отырысында өздерінің құзыретіне кіретін мәселелер бойынша қажетті түсіндірме беруге тиісті Үкімет мүшелері Палаталардың Регламенттеріне сәйкес олардың шешімімен шақырылады.

Сенат Аппаратының Басшысы Парламент Палаталарының бірлескен отырысы өткізілерден жеті күн бұрын Мәжіліс Аппаратының Басшысына Парламент Палаталарының бірлескен отырысына шақырылған адамдар туралы тегін, есімін, әкесінің атын, атқаратын қызметін және оның кім ретінде шақырылып отырғанын көрсетіп хабарлайды. Шақырылған адамдардың Парламент қызметіне араласуға құқығы жоқ, олар оның жұмысын мақұлдайтынын немесе мақұлдамайтынын білдіруден ұстануға, белгіленген тәртіпті сақтауға және төрағалық етушінің өкімдеріне бағынуға міндетті. Парламент Палаталарының бірлескен отырысына шақырылған адамдардың келу тәртібін Палаталар Аппараттарының Басшылары белгілейді.

Заң актісі қалыптасушы қоғамдық қатынастарды тиімді реттеуді қамтамасыз ету үшін осы қатынастарға сәйкес болуы керек және әлеуметтік топтардың басым көпшілігінің мүдделерін қамтуы қажет. Қабылдану барысында заң шығару шаралары бұзылған акт белгілі бір мүдделердің бұзылуы қаупін тудыруына байланысты реттелуші қоғамдық қатынастардың тұрақтылығын қамтамасыз ете алмайды.

Заң шығару шаралары тиімділігінің басты шарты — бұл заң шығару процесі сатыларының дұрыс анықталуы. Егер заң шығару процесінің сатылары дұрыс анықталып, қабылданатын заң осы сатыларға сәйкес қаралатын болса, онда заңның тиімді түрде жүзеге асырылуы бойынша туындайтын көп талаптардың бірі орындалатыны айқын.

Қазақстан Республикасындағы барлық заңдар белгілі бір анықталған шаралар нәтижесінде қабылданады, яғни заң шығару процесі арқылы жүзеге асырылады.

Заң шығару процесі – бұл мемлекеттік биліктің жоғары органдарының заң шығару, Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу бойынша қызметін жүзеге асырудағы заңмен анықталған шаралар.

Заң шығару процесінің белгілі кезеңдері болады. Олардың әрқайсысы дербес мақсаттарға бағытталады және тұтастай ақырғы нәтижеге жетуге ықпал етеді.

Д. И. Златопольский заң шығару процесін келесі негізгі сатыларға бөледі:

а) заң шығару бастамасы; б) заң актісі жобасын қарау және қабылдау; в) оның күшіне енуі мен жариялануы.

А. Н. Сағындықова заңды қабылдау шараларының бірқатар сатыларға бөлінетінін, олардың орнын ауыстыруға болмайтынын және олар дәстүрлі түрде төрт сатының жиынтығы ретінде қарастырылатынын мәлімдей отырып, заң шығару процесінің келесі төрт сатысын келтіреді: а) заң шығару бастамасы; б) заң жобасын талқылау; в) заңды бекіту (қабылдау); г) оның жариялануы мен күшіне енуі. Автор «бұл процесті бұдан әрі егжей-тегжейлі қарастыруға болады» — дей отырып, — оның сегіз кезеңін анықтайды. Ал, С. К. Амандықованың пікірінше заң шығару процесі бес сатыдан тұрады, олар: а) заң шығару бастамасы; б) заң жобасын алдын ала қарау; в) заң жобасын Мәжіліс отырысында қарау; г) заң жобасының Сенатпен қаралуы; д) Президенттің қол қоюы мен заңның жариялануы.

Әрине, жоғарыда келтірілген пікірлердің барлығы дерлік заң шығару процесінің сатыларын белгілі бір деңгейде дұрыс анықтайды. Әйтсе де, қазіргі қос палаталы Парламенттегі заң шығару процесінің жүзеге асырылу ерекшеліктерін де ескерген жөн. Осы орайда, біз, С. К. Амандықованың пікіріне қосыламыз. Себебі, заң жобасының Сенатпен қаралмайынша, заң болуы мүмкін емес, сонымен бірге заң жобасының Сенатпен қаралу сатысы жоба Сенат Палатасының қарсылықтарын туғызған жағдайда Мәжілістің Сенат қарсылықтарымен келісуі не келіспеуі барысында жүзеге асырылуы мүмкін шараларды қамтиды. Ал мұндай шаралардың заң шығару процесіндегі маңызы ерекше. Оны Парламент туралы Конституциялық заңның 18-бабы былай анықтайды: «Мәжіліс депутаттары қараған және жалпы санының көпшілік даусымен мақұлданған заң жобасы Сенатқа беріледі. Ол онда жобаны Сенат алған күннен бастап әрі кеткенде алпыс күннің ішінде қаралады». Сенат депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен қабылданған жоба заңға айналады және Президенттің қол қоюына беріледі. Тұтас алғанда Сенат депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен қабылданбаған жоба Мәжіліске қайтарылады. Егер Мәжіліс депутаттары жалпы санының үштен екісінің көпшілік даусымен жобаны қайтадан мақұлдаса, ол Сенатқа қайта

талқылау және дауысқа салу үшін беріледі. Сенат қабылдамаған заң жобасын сол сессия барысында қайтадан енгізуге болмайды».¹⁰

Сонымен, заң шығару процесі негізгі 5 сатыдан тұрады. Заң шығару процесінің дамуы, оның сатыларын анықтау Қазақстан Республикасындағы заң шығару қызметінің қалыптасуы үшін аса маңызды болып табылады.

Заң шығару процесінің ең негізгі, басты сатысы – заң шығару бастамасы.

Қазақстан Республикасының 1993-жылғы Конституциясының 61-бабында заң шығару бастамасы құқығы Жоғарғы Кеңес депутаттарына, Президентке, Жоғарғы Сот және Жоғары Төрелік Сотына берілген болатын, Қазақстан Республикасының әрекеттегі Конституциясы бойынша заң шығару бастамасы құқығы Республика Президентіне, Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттарына, Республика Үкіметіне беріледі және тек қана Мәжілісте жүзеге асырылады.

1995-жылғы Республика Конституциясы 1993-жылғы Конституцияға қарағанда заң шығару бастамасы құқығына ие субъектілер тобын біршама ықшамдады. Әрине, мұндай құқықтың Республика Президентіне (соңғы өзгерістерге сәйкес), Республика Үкіметі мен Парламенті депутаттарына берілу қажеттігі күмән тудырмайтыны ақиқат. Дегенмен, осы субъектілер қатарын Республика Жоғарғы Соты және Бас Прокурорымен толықтыру қажеттілігі айқын.

Республика Конституциясының 4-бабы Республикада қолданылатын құқық Конституцияның, соған сай келетін заңдардың, өзге де нормативтік құқықтық актілердің, халықаралық шарттық және өзге де міндеттемелердің, Конституциялық Кеңес пен Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларының нормалары болып табылатынын бекітеді. Ресей Федерациясы Конституциясының 110-бабына сәйкес Ресей Федерациясының Конституциялық Соты заң шығару бастамасы субъектілерінің бірі болып табылады. Осы Конституцияның 125-бабында Ресей Конституциялық Сотының біздің еліміздің Конституциялық Кеңесінің құзырындағы мәселелерге ұқсас мәселелерді, яғни федерациялық заңдардың, Ресей субъектілерінің Конституциялары мен өзге де нормативтік актілерінің Ресей Федерациясының Конституциясына сәйкестігі туралы мәселелерді шешетіні анықталған.¹¹ Заңдардың Конституцияға сәйкестігін шешетін органға заң шығару бастамасы құқығы берілмеу керек. Себебі, Конституциялық Сот өзі бастамашылық жасаған заңға, оның Конституцияға сәйкестігін өзі тексеру барысында әділ шешім қабылдауы күдік тудыратын мәселе. Тіпте, әділ шешім қабылданғанның өзінде, өзі бастамашылық жасаған заңға, өзінің баға беруі құқықтық жағын айтпағанда, моральдық жағынан дұрыс әрекет болып табылмайды.

¹⁰ «Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы // Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы: Нормативтік құқықтық актілер жинағы. Т.2. Қарағанды, 2009

¹¹ Конституции стран СНГ / Сост. Ю. Булуктаев. — Алматы: «Жеті Жарғы», 1999. 416 б.

Мемлекетіміздің алғашқы Конституциясында сот билігінің тармағына енгізілген Конституциялық сот органы бекітіліп, оның мәртебесі Конституцияны қорғау және Республика заңдарының Конституцияға сәйкестігін қараумен анықталған болатын. 1995-жылғы Конституция Конституциялық Сот органын Конституциялық Кеңес органына айналдырып, оны сот билігі тармағынан шығаруына сәйкес дербес орган ретінде құрды. Алғашқы Конституция да, қазіргі әрекеттегі Конституция да аталған органдарға заң шығару бастамасы құқығын берген жоқ. Бұл Негізгі Заңымыздың елімізді демократиялық, құқықтық мемлекет ретінде орнықтыруды мақсат етудегі артықшылығының айғағы.

Ал, Жоғарғы Сотқа келер болсақ, оның нормативтік актілері нормаларының республикада қолданылатын құқық ретінде танылуымен бірге, ол өзінің конституциялық мәртебесіне сәйкес Республика Конституциясының, заңдарының, өзге де нормативтік құқықтық актілерінің, халықаралық шарттарының орындалуын қамтамасыз етеді.

Республика Жоғарғы Сотының нормативтік актілері нормаларының Қазақстан Республикасындағы қолданылатын құқық қатарына жатқызылуына, сонымен бірге Республикада қолданылатын құқық нормаларының іс жүзінде орындалуын қамтамасыз етуіне сәйкес, Жоғарғы Сотқа заң шығару бастамасы құқығын берген орынды болар еді деп ойлаймыз. Республика Жоғарғы Соты өз қызметіндегі тәжірибесіне сүйене отырып, қоғамға қажетті тың ұсыныстар енгізері даусыз және осы мәселе Конституцияда бекітілген билік бөлу принципінің тепе-теңдік жүйесін де қамтиды.

Әдебиет:

- 1, 2, 3, 4, 5, 12, 36, 49, 50, 51, 52, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 119

12 тақырып

Парламент қызметінің ұйымдастырылу түрлері

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Парламент сессияларын өткізу тәртібі.
2. Парламент комитеттері мен комиссияларының заң шығару қызметіндегі рөлі.
3. Парламенттегі заң шығару процесі.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Семинар сабағы барысында Қазақстан Республикасы Конституциясының 1У – бөлімі мен «Қазақстан Республикасының Парламенті және оның

депуттарының мәртебесі туралы» Конституциялық заңды зерделеу нәтижесінде Парламент сессияларының өткізілу тәртібін, оның комитеттері мен комиссияларының құзыретін, Парламенттегі заң шығару процесінің қандай сатылар арқылы жүзеге асырылатынын анықтау қажет.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 12, 36, 49, 50, 51, 52, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 119

12 тақырып Парламент қызметінің ұйымдастырылу түрлері

Тәжірибелік сабақ 1 сағат

Сабақ іскерлік ойынға арналады. Сабаққа дайындалу барысында әрбір курсант заң жобасы бойынша өз пікірлері мен ұсыныстарының, яғни сабақ барысында сөйлейтін сөздерінің мәтінін жазады.

Баяндама және қосымша баяндама алдын-ала дайындалу керек. Түзетулер мәтіндері алдын-ала дайындалып, Мәжіліс Төрағасына ұсынылады.

СОӨЖ өткізу түрі: ауызша

Әдістемелік ұсыныс:

Іскерлік ойын: «ҚР Парламентіндегі заң шығару процесі».

ІСКЕРЛІК ОЙЫННЫҢ ҮЛГІЛІК ЖОСПАРЫ

Ойындағы рөлдер:

1. Мәжіліс төрағасы (1 білім алушы);
2. Мәжіліс комитеті (2 білім алушы);
3. Үкіметтен баяндамашы (2 білім алушы);
4. Сенат депутаттары (3 білім алушы);
5. Қазақстан Республикасының Президенті (1 білім алушы);
6. Мәжіліс депутаттары (қалған білім алушылар).
7. Түсінік беруші.

Күн тәртібі:

«Ішкі істер органдары туралы» Заң қабылдау.

Сабақты жүргізу әдісі:

1. Заң жобасының бірінші оқылымы:

- жұмыс тобының баяндамасы (10 мин);
- баяндамашының депутаттар сұрағына жауабы;
- Мәжіліс комитетінен қосымша баяндамашы;
- депутат пікірі (30 мин. Әрбір депутат 5 мин);
- бірінші оқылым бойынша дауыс беру (заң жобасын негізге алу және оны өңдеу үшін Комитетке жіберу).

II. Екінші оқылым:

- өңдеуге жіберілген заң бойынша жүргізілген жұмыстар туралы Комитет төрағасының баяндамасы;
- депутаттар пікірі;
- түзетулер бойынша дауыс беру;

- тұтас заң жобасы бойынша дауыс беру.

III. Заң жобасының Сенат арқылы өтуі.

- Сенат өз түзетулерін енгізеді;

- келісу комиссиясы құрылады;

- Президент қарсылығы (ветосы);

- қарсылықты еңсеру бойынша дауыс беру.

IV. Президент қарсылығы.

V. Қарсылықты еңсеру бойынша дауыс беру.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 12, 36, 49, 50, 51, 52, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 119

12 тақырып

Парламент қызметінің ұйымдастырылу түрлері

Коөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

Іскерлік ойынға дайындық. Дайындық барысында төмендегі рөлдерді курсанттар арасында бөлу:

1. Мәжіліс Төрағасы (2 білім алушы).

2. Мәжіліс Комитеті (4 білім алушы).

3. Үкіметтен баяндамашы (2 білім алушы).

4. Сенат депутаттары (3 білім алушы).

5. Қазақстан Республикасының Президенті немесе оның өкілі (2 білім алушы).

6. Мәжіліс депутаттары (қалған білім алушылар).

7. Түсінік беруші (комментатор).

12 тақырып

Парламент қызметінің ұйымдастырылу түрлері

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. ҚР Парламентінің Регламентін конспектілеу.

2. Іскерлік ойынға дайындалу.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 12, 36, 49, 50, 51, 52, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 119

13 тақырып

Қазақстан Республикасы Үкіметінің конституциялық құқықтық жағдайы.

Дәріс доспары: 1 сағат

1. Қазақстан Республикасының Үкіметі: қалыптасу тәртібі, құрамы, өкілеттік мерзімі, жауаптылығы.

2. Қазақстан Республикасы Үкіметі қызметінің негізгі түрлері.

3. Үкімет актілері.

Дәріс тезісі:

Үкімет – мемлекеттің ең жоғары атқарушы органы. Үкіметтің қалыптасу тәртібі, оның өзге жоғары мемлекеттік органдармен өзара қарым-қатынастары мемлекетте әрекет ететін басқару нысанының түйіні болып табылады.

Республиканың басты белгісі – Үкіметтің болуы.

Президенттік басқару жүйесінде (АҚШ, Аргентина, Бразилия, Мексика және басқ.) үкімет саяси және ұйымдастырушылық түрде президенттің қолында шоғырланған атқарушы билік тармағының жүйесіне кіреді, президентпен басқарылады және парламенттің қатысуымен құрылады, өзінің дербес құзыреті жоқ және ұжымдық саяси парламенттік жауаптылықтағы жеке ұжымдық шешім қабылдайтын орган болып табылмайды. Кабинет мүшелері бүкіл халық сайлаған президент алдында дербес жауапты. Үкіметтің шынайы мәні нақты мемлекет басшысының субъективтік пікіріне тікелей бағыныштылықпен сипатталады. Президент пен үкімет арасындағы бұдан да мықты қызметтік-ұйымдастырушылық байланыс саяси және экономикалық нашар дамыған суперпрезиденттік республикаларда кеңінен дамыған. Бұл жерде «Әлсіз Үкімет – күшті президент» формуласы дәл келеді.

Парламенттік басқару жүйесінде (Ұлыбритания, Италия, ГФР, Үнді, Жапон және өзге парламенттік монархия мен парламенттік республикалар) биліктік қызметтер мемлекет басшысы мен үкімет арасында бөлінген (үкімет басшысы – Премьер-Министр, Федералдық канцлер, Министрлер Кеңесінің Төрағасы және басқ.). Мұндай басқару жүйесінде президент тек мемлекет басшысы ретінде ғана танылады. Атқарушы биліктің негізгі көлемін парламенттің төменгі палатасындағы партиялық көпшілік негізінде қалыптасқан және оның алдында ұжымдық жауапкершілікте болатын Үкімет жүзеге асырады. Күшті үкімет – әлсіз президент.

Президенттік басқарудың ерекше жүйесі (Франция, Португалия, Финляндия, бұрынғы социалистік мемлекеттердің көпшілігі), оны «аралас басқару жүйесі» деп те атайды, басқарудың президенттік және парламенттік жүйелерінің негізгі сипаттарымен айқындалады. Мұнда мемлекет басшысы және үкімет басшысының лауазымдары бөлінген. Үкімет парламенттік жолмен қалыптасады, өзінің құзыреті бар және парламент алдында ұжымдық саяси жауаптылықта болады. Халықпен сайланған президенттің жедел басқару өкілеттіктері болмағанмен, атқарушы билік тармағына жетекшілікті жүзеге асыру бойынша, парламент пен үкімет арасындағы қарама-қайшылықтарды шешу бойынша стратегиялық және тактикалық тұтқаны өзінде сақтап қалады. Бұл жағдайды «күшті президент – күшті үкімет» формуласымен анықтауға болады.

Кеңес дәуірінде Министрлер Кеңесі Жоғарғы Кеңеспен құрылатын, осыған байланысты ол Жоғарғы Кеңестің алдында жауапты болатын. 1990 жылы сәуір айынан бастап 1993 жылғы қаңтар айы аралығында Үкіметтің құрылу үрдісі Президенттің қатысуымен өткізіле бастады. 1993 жылғы Конституцияға сәйкес Президент Жоғарғы Кеңестің келісімімен Премьер-Министрді, оның

орынбасарларын, сыртқы істер, қорғаныс, қаржы, ішкі істер министрлерін тағайындауға міндетті болды.

Конституцияның 64-бабы 1-тармақшасында бекітілген Үкіметтің мәртебесі - мемлекеттік иерархиядағы оның жағдайларының әр түрлі нұсқаларын қолданып көрудің нәтижесі болып табылады. Республика Президенті лауазымын бекіткеннен кейін, 1990 жылдың сәуір айынан қараша айына дейін, Үкімет атқарушы билікті толығымен өз қолында шоғырландырған жоғары мемлекеттік орган ретінде қызмет етті. Бұл кезең «кеңестік-парламенттік республика» кезеңі деп аталды. «Кеңестік-президенттік республика» кезеңі жағдайында, яғни 1990 жылдың қарашаның 20-ы мен 1993 жылдың қаңтардың 28-і аралығында Үкімет жан-жаққа шашылған биліктік өкілеттіктер мен жауаптылыққа ие, заңнамадағы ақаулықтарға байланысты нақты «парламенттік» және «президенттік» координаттары жүйесінде нақты бағдары жоқ, өзіндік президенттік құрылым ретінде болды. Атқарушы биліктің мақсаты мен мәнін, оның тік және көлденең құрылысын, тиісінше Үкімет қызметінің ұйымдастырылуы мен рөлін қателеспей дәл табудың ауыр жүгі егеменді Қазақстанның жоғарыда көрсетілген екі жарым жылына тура келді. 1993 жылғы Конституцияның әрекет етуі кезеңіндегі «жартылай президенттік республика» жағдайында Үкімет Жоғарғы Кеңес тарапынан бақылаулық өкілеттіктермен едәуір шектелген, Республика Президентінің «атқарушы қанаты» – атқарушы биліктің біршама дербес органы ретінде әрекет етті.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы Үкіметтің дербестігін жариялай отырып, Республика Президентіне Үкіметті қалыптастырудың негізгі мәселелерін, ал Парламентке – Үкімет қызметіне бақылау жасауды жүктеді. Қазақстан Республикасы Конституциясының 64-бабының 2-тармағына сәйкес Үкімет өзінің бүкіл қызметінде Республика Президентінің алдында жауап береді. Президент Үкіметтің заңнамаға формальды түрде сәйкес келетін, қандай да бір теріс салдарға әкеп соққан, Конституцияға және заңдарға қарсы келетін шешімі үшін жауаптылығы туралы мәселде қоюға құқылы. Бұндай нәтижелерге Үкіметтің әрекетсіздігі және қызметіне салақтықпен қарауы әкеп соғуы мүмкін. Сонымен қатар, Үкімет Президенттің алдынан сенімін жоғалтуы мүмкін. Бұндай жағдайларда Президент Үкіметтің барлық құрамының жұмысын доғаруға құқылы.

1995 жылғы Конституция бойынша қазақстандық мемлекеттілікті құру негізінде президенттік республиканың ерекше жүйесінің үлгісі салынған.

Қазақстан Республикасының Үкіметі – атқарушы билікті жүзеге асыруы ұйғарылған, - атқарушы билік жүйесін басқаратын және олардың қызметіне жетекшілікті жүзеге асырушы мемлекеттік орган. Кеңестік кезеңнің конституциялық тәжірибесімен салыстырғанда әрекеттегі Республика Конституциясының 64-бабы 1-тармағы Үкіметті мемлекеттік биліктің жоғары атқарушы және өкім беруші органы ретінде сипаттамайды. Дегенмен, бұл заңдық акцент емес, саяси-идеологиялық акцент болуы керек. Біртұтас мемлекеттік биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот билігіне бөлінуі принципінә сәйкес жүзеге асырылуы туралы тезис әрекеттегі Конституцияның түйінді ережелерінің бірі болып табылады. Жоғарғы мемлекеттік органдар

арасындағы қарама-қайшылықтардың жағымсыз тәжірибесін ескере отырып, мемлекеттік пирамиданың шыңындағы сепаратизмді болдырмау үшін «жоғарғы» термині қазіргі уақытта тек Республика Президенті мен Парламентіне ғана қатысты қолданылған. Соған қарамастан өзінің саяси-құқықтық деңгейі, жүзеге асыратын қызметтерінің көлемі және басқа белгілер бойынша Үкімет заңды және шынайы түрде жоғары мемлекеттік органдардың бірі болып табылады.

Үкіметтің қалыптасу тәртібі – Үкіметті құрудың конституциялық механизмі – оны бұлжытпай сақтау, Үкіметтің келешектегі әрекетінің заңдылығын қамтамасыз етеді. Оған:

- Үкіметтің құрылымы мен құрамын анықтау;
- нақты кадрлық тағайындауларды жүзеге асыру;
- Үкімет мүшелерінің антын қабылдау кіреді.

Үкіметтің құрылуы тек ұйымдастырушылық-техникалық шаралар тобы ғана емес, олар өз жиынтығында Үкіметтің Қазақстан Республикасы Президенті және Парламентімен өзара әрекеттестіктерін қалыптастыруда маңызды рөлге ие.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Үкімет Қазақстан Республикасының атқарушы билігін жүзеге асырады, атқарушы органдардың жүйесін басқарады және олардың қызметіне басшылық жасайды.

Үкімет алқалы орган болып табылады және өзінің бүкіл қызметінде Республика Президентінің алдында жауапты, ал Конституцияда көзделген жағдайларда Парламент Мәжілісінің және Парламенттің алдында жауапты.

Үкіметтің құрамына Үкімет мүшелері - Республиканың Премьер-Министрі, оның орынбасарлары, министрлер және Республиканың өзге де лауазымды адамдары кіреді. Бұрын оның құрамына мемлекеттік комитеттерінің төрағалары және басқа да лауазымды адамдар кіретін – барлығы 35 адам болатын. Қазіргі уақытта Үкіметтің құрамы біраз қысқартылды).

Әрекеттегі Конституцияға сәйкес Республика Президенті Парламент Мәжілісінде өкілдігі бар саяси партиялар фракцияларымен консультациялардан кейін келісім беру үшін Мәжілістің қарауына Республика Премьер-Министрінің кандидатурасын енгізеді. Парламент Мәжілісінің келісімімен Республиканың Премьер-Министрін қызметке тағайындайды және оны қызметтен босатады; Премьер-Министрдің ұсынуымен Республика Үкіметінің құрылымын айқындайды; Республиканың Үкімет құрамына кірмейтін орталық атқарушы органдарын құрады, таратады және қайта құрады, Республика Үкіметінің мүшелерін қызметке тағайындайды; сыртқы істер, қорғаныс, ішкі істер, әділет министрлерін қызметке тағайындайды; Үкімет мүшелерін қызметтен босатады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы Үкіметтің сандық құрамын анықтамайды, фактілік тұрғыда министрліктерді құру мен тарату, вице-премьерлердің саны туралы мәселелерді шешетін Қазақстан Республикасының Президенті. Сондай-ақ Президент министрліктерді басқармайтын тұлғаларды да министр қызметіне тағайындауға құқылы («портфельсыз министр» деп аталатын Қазақстан Республикасы Үкіметі Кеңесінің бастығын және т.б.).

Қазақстан Республикасының Конституциясы Үкіметтің өкілеттік мерзімін де анықтамайды, бірақ қызметін тоқтатудың екі нысанын көрсетеді. Бұл Үкіметтің өз өкілеттігін доғаруы және отставкаға кетуі.

Республика Үкіметі Президенттің өкілеттік мерзімі біткенше іс-қимыл жасайды және жаңадан сайланған Республика Президенті алдында өзінің өкілеттігін доғарады. Республика Үкіметінің жаңа құрамы бекітілгенге дейін Республика Үкіметі өз міндеттерін атқара береді.

Республиканың жаңадан сайланған Президентінің алдында өкілеттігін доғару Үкіметтің жаңадан сайланған Мемлекет басшысының атына жолданған және Үкімет мүшелері қол қойған жазбаша өтініш беру арқылы жүзеге асырылады. Өкілеттікті доғару туралы өтініш жаңадан сайланған Мемлекет басшысы қызметке ресми кіріскеннен кейін беріледі. Үкіметтің өкілеттігін доғаруы оның мүшелерінің өкілеттігі тоқтатылғанын білдіреді.

Республиканың Премьер-Министрі жаңадан сайланған Парламент Мәжілісінің алдында Үкіметке сенім туралы мәселені Парламент Мәжілісіне жолданатын жазбаша өтініш арқылы қояды. Мәжіліс сенім білдірген жағдайда, егер Республика Президенті өзгеше шешім қабылдамаса, Үкімет өз міндеттерін атқаруды жалғастыра береді.

Барлық қолайлы жағдайларда Үкіметтің өкілеттік мерзімі Президент өкілеттігінің мерзіміне тең болып табылып, Президентпен Үкімет құрамы бекітілген және Үкімет мүшелерінің халық пен Республика Президентіне ант берген сәттен бастап бес жылды құрайды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің мүшесі Қазақстан халқына және Президентіне мынадай мазмұнда ант береді:

«Қазақстан Республикасының халқы мен Президенті алдында өз Отаным - Қазақстан Республикасының экономикалық және рухани даму ісіне барлық күш-жігерім мен білімімді жұмсауға, мемлекеттің Конституциясы мен заңдарын қатаң сақтауға, өзімнің барлық іс-әрекетімде заңдылық пен әділеттік, азаматтық және ұлтаралық татулық принциптерін ұстануға, Қазақстан халқына адал қызмет етуге, өз елімнің мемлекеттілігі мен дүниежүзілік қоғамдастықтағы беделін нығайта беруге салтанатты түрде ант беремін. Ант етемін»

Үкімет мүшелерінің антын Республика Президенті өзі белгілейтін тәртіппен қабылдайды.

Үкімет алқалы орган болып табылады және өзінің бүкіл қызметінде Республика Президентінің алдында жауапты, ал Конституцияда көзделген жағдайларда Парламент Мәжілісінің және Парламенттің алдында жауапты.

Қазақстан Республикасының Үкіметі келесі жағдайларда таратылуы мүмкін:

- Республика Президентінің бастамасы бойынша;
- Парламент Үкіметке сенімсіздік білдіргенде;
- Премьер-Министрдің Парламент палаталарының бірлескен отырысында Үкіметке сенім туралы мәселе қоюына байланысты.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Республика Президенті - халық пен мемлекеттік билік бірлігінің, Конституцияның

мызғымастығының, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі. Өзінің осы конституциялық мәртебесіне орай Президент Үкіметті тарату туралы шешімді келесі жағдайларда қабылдауы мүмкін:

1) Үкіметтің қызметі халық мүддесінен шықпағанда;

2) Қазақстан Республикасының Үкіметі Конституция мен заңдарды бұзған жағдайда;

3) Үкімет азаматтардың бостандықтары мен құқықтарын және заңды мүдделерін сақталуы мен жүзеге асырылуын қамтамасыз ете алмаған жағдайда.

Үкіметтің таратылу процедурасы күрделінбеген. Белгілі уақытпен негізделмеген және нақты шектелмеген. Мысалы, Франция Конституциясына сай босату тәртібі қосымша ешқандай процедуралық нормамен шектелмеген. Бұл жерде үкімет басшысы өз еркімен орнынан кету туралы шешім қабылдағанда, бұл әрекет конституциялық жауапкершілік қатарына жатпайды.¹²

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 13, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

13 тақырып

Қазақстан Республикасы Үкіметінің конституциялық құқықтық жағдайы.

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрылу тәртібі, құрылымы, жауаптылығы, өкілеттік мерзімі.

2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің құзыреті. Үкімет Аппараты.

3. Үкімет актілері, оларды қабылдау, жою және жариялау тәртібі.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант бірінші сұрақ бойынша Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрылу тәртібіне, оның құрылымына, кімнің алдында жауап беретіндігіне назар аударып, сонымен қатар Үкіметтің қандай жағдайларда өз өкілеттігін тоқтататынын анықтау керек.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің құзыретін (2 сұрақ) зерделеу барысында білім алушы мемлекет өмірінің барлық салаларын қамтитын атқарушы билік жоғары органының кең шеңберлі өкілеттігін айқындау керек.

¹² Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: Учебник. -2-е изд., перераб. И доп. –М: «Юристъ», 1998

Үкімет құзіретін айқындау барысында, оның мемлекеттік биліктің басқа органдарымен (Президент, Парламент), жергілікті атқарушы органдармен өзара қарым-қатынастарын зерделеу керек. Сонымен қатар, осы сұрақ бойынша, Үкімет Аппаратының қандай қызметті жүзеге асыру үшін құрылатыны, Аппарат жетекшісін қызметке кім тағайындайтыны анықталу керек, Үкімет Төралқасына да назар аудару керек.

Курсант үшінші сұрақты зерделеу барысында Үкімет шығаратын актілерді, олардың қабылдану, жойылу, жариялану тәртіптерін анықтау керек.

Әдебиет: 1, 2, 3, 4, 5, 13, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

13 тақырып

Қазақстан Республикасы Үкіметінің конституциялық құқықтық жағдайы.

Коөж арналған бақылау тапсырмалары 3 сағат

1. Тақырып көлемінде дәрісте қарастырылған сұрақтар бойынша түсініксіз мәселелерді талдау

КОөЖ өткізу түрі: ауызша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып берілген сұрақтарға дайындалу. Сабаққа дайындалу барысында авторлардың өзіндік көзқарастарымен ерекшеленетін бірнеше еңбекті қатар қолданған дұрыс.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 13, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

13 тақырып

Қазақстан Республикасының Үкіметі

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Келесі нормативтік актіні конспектілеу:

- «Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы» Қазақстан Республикасының 18.12.1995ж. Конституциялық заңы.

2. Семинар сабағына дайын болу.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 13, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

14 тақырып

Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару

Дәріс жоспары: 1 сағат

1. Жергілікті өкілді органдардың жүйесі, құрылымы, құзыреті, актілері.
2. Жергілікті атқарушы органдар: құрылу тәртібі, жүйесі, құзыреті, жауаптылығы, актілері.

Дәріс тезісі:

Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару жергілікті өкілді органдар мен жергілікті атқарушы органдардан тұрады. Ол мемлекеттің құрамдас бір бөлігі болып табылады және Республика үшін біртұтас мемлекеттік қызмет принциптерін басшылыққа алады. Демек, жергілікті мемлекеттік басқару мемлекеттік биліктің туындысы. Бұл жергілікті мемлекеттік басқару жалпы жергілікті ерекшеліктерді есепке алмайды және жергілікті проблемаларды шешпейді дегенді білдірмейді. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару мемлекет тетігінің ерекше бөлшегі болып табылады және белгілі бір дербестікке ие болады. Бірақ дербестік жергілікті өкілді органдар мен жергілікті атқарушы органдарда ұйымдық және құзыреттілік тұрғысынан өзіндік ерекшелікпен көрінеді.

Жергілікті өкілді органдар – мәслихаттар – Республиканың өкілді органдар жүйесінің бір бөлігі болып табылмайды. Қазақстан Республикасының Парламенті жергілікті өкілді органдар – мәслихаттармен ұйымдық тұрғыдан да, құзыреттілік тұрғысынан да байланыспаған. Тек Конституция көздеген бір жағдайда ғана мәслихаттар мен Парламент өзара байланысқа кіреді: мәслихаттар сенаторларды сайлайды. Сондықтан өкілді органдар ретінде мәслихаттар Республика Парламентінен тәуелсіз.

Жергілікті атқарушы органдар – әкімдіктер, керісінше, біртұтас атқарушы органдар жүйесінің құрамдас бір бөлігі болып табылады және олардың ұйымдығы мен қызметі жоғары тұрған атқарушы органдармен, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Президентімен байланысты және оларға тәуелді. Бұл, бірақ, жергілікті атқарушы органдардың белгілі бір дербестігін жокқа шығармайды. Қазақстан Республикасының Конституциясында керсетілгендей, жергілікті атқарушы органдар тиісті аумақтың мүдделері мен даму қажеттіліктеріне тіркестікте атқарушы үкіметтің жалпы мемлекеттік саясатын жүргізуді камтамасыз етеді. Жергілікті өкілді органдардың тағы бір ерекшелігі, олардың Конституцияға және заңдарға сәйкестікте жұмыс істеуі болып табылады. Ал жергілікті атқарушы органдар өзінің қызметін тек Конституция мен заңдардың негізінде ғана емес, сонымен қатар Президенттің, Үкіметтің және жоғары тұрған атқарушы органдардың актілерін орындау бойынша жүзеге асырады. Барлық жергілікті мемлекеттік басқару органдары үшін ортақ тағы бір ерекшелікті атап өткен жөн: олар өз-өздеріне құзырет белгілей алмайды. Конституцияда бекітілгендей, «Мәслихаттардың құзыреті, ұйымдастырылуы мен қызмет тәртібі, олардың депутаттарының құқықтық жағдайы заңмен

белгіленеді». «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заң 2001 жылы 23 қаңтарда қабылданды.¹³

Жергілікті мемлекеттік басқару мен өзін-өзі басқару ұғымдарының арақатынасына байланысты мәселеге келсек, түрлі елдердің тәжірибесінде бірнеше жергілікті басқару үлгілері бар.¹⁴

Қазақстан Республикасында мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқаруды ажыратуға негізделген өзіндік жергілікті басқару үлгісі пайда болды. 1993 жылға дейін Қазақстанда билікті бөлу принципін жоққа шығарған және тиісті аумақтағы өкілді органдардың (кеңестердің) толық билігіне негізделген кеңестік үлгі орын алды. Жергілікті Кеңестер біртұтас КСРО Кеңестер жүйесінің бір бөлігі болып табылатын. Кеңестер төменнен жоғарыға дейін кеңестер алдында есеп беретін және жауап беретін өзінің атқарушы органдарын құрды. Атқарушы органдар қос бағыныштылық: тиісті кеңеске (аудандық, қалалық, облыстық, республикалық, одақтық) және жоғары тұрған басқару органына (аудандық, қалалық, облыстық атқару комитеттері, республика үкіметі, одақтық үкімет) бағыныштылық принципі бойынша әрекет етті. Халық депутаттары кеңесі сөз жүзінде ғана жергілікті органдар мен орталықтағы толық билікті мемлекеттік органдар болып саналды. Олар өздерінің сессияларына жылына бірнеше мәрте жиналатын, бірнеше күн жұмыс істеп, атқарушы органдар коммунистік партия ұйымдарының басшылығымен дайындаған мәселелерге дайын шешімдер шығаратын. Партия ұйымдарының, аудандық деңгейден бастап тура кеңес атқарушы органдарындай құрылымы болды, және олар мемлекеттік органдарға тұрақты басшылық етті. Осындай жағдайларда мемлекеттік органдардың дербес қызметі жөнінде айту қиын болды.

Қазақстан Республикасының 1993 жылғы 10 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасындағы жергілікті өкілді және атқарушы органдар туралы» Заң жергілікті мемлекеттік басқару органдарының атауына және құрылымына елеулі өзгерістер енгізді.

Біріншіден, ауылдық, кенттік, селолық, аудандық, қалалық және облыстық деңгейлерде Халық депутаттары кеңестері мен атқарушы комитет атаулары жойылды. Бұл атаулар тарихқа енді, бірақ Кеңестердің жоғары буыны – Жоғарғы Кеңес – әлі де болса қалған еді.

Екіншіден, жергілікті өкілді органдар мәслихаттар, ал жергілікті атқарушы органдар әкім бастаған жергілікті әкімдік деп атала бастады.

Үшіншіден, мәслихаттар мен әкімдік «жергілікті мемлекеттік басқару органдары» деген жалпы атаумен біріктірілді. Бұл кеңестік теория мен тәжірибеден бас тартуды білдірді: Кеңес мемлекетінде кеңестер, өкілді органдар ретінде мемлекеттік билік органдары болып саналатын.

¹³ «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы N 148 Заңы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2001 ж., N 3

¹⁴ Сравнительное конституционное право. - М., 1996

Төртіншіден, мәслихаттар мен жергілікті әкімдікті «жергілікті мемлекеттік басқару органдары» деген жалпы атаумен біріктіру мүлдем оның екеуі де мемлекеттік басқарудың бірдей мәселелерімен айналысады дегенді білдірмейді.

Бесіншіден, мәслихаттар мен жергілікті әкімдік ұйымдық тұрғыдан бір-бірінен бөлінген.

Алтыншыдан, мәслихаттар жергілікті өзін-өзі басқару органдары емес, өкілді органдар болып саналса да, таза мемлекеттік органдар болып табылады.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы жергілікті мемлекет органдарының аталған үлгісін қабыл алды. Конституцияның осы органдарға арналған бөлімі «Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару» деп аталады.

2001 жылғы 23 қаңтардағы «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзі-өзі басқару туралы» Заң¹⁵ жергілікті мемлекеттік басқару саласындағы қоғамдық катынастарды реттейді, жергілікті өкілді және атқарушы органдардың құзыретін, қызметінің ұйымдастырылуың тәртібін, сондай-ақ мәслихаттар депутаттарының құқықтық жағдайын белгілейді. Жергілікті мемлекеттік басқару жергілікті өкілді және атқарушы органдар тиісті аумақта мемлекеттік саясатты жүргізу, оны аталған заң мен басқа да заңдық актілер белгілеген құзыреттер шегінде дамыту мақсатында жүзеге асыратын қызмет болып табылады.

Заңда жергілікті мемлекеттік басқару туралы заңдар Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді және осы Заң мен Қазақстан Республикасының өзге нормативтік құқықтық актілерінен тұрады делінеді. Шын мәнінде аталмыш Заң Конституцияға негізделеді және сәйкестендіріледі. Сонымен бірге Заң жергілікті мемлекеттік басқару туралы негізгі арнайы заң болып табылады. Арнайы болып табылатын себебі, ол жергілікті мемлекеттік басқаруға арнайы шығарылған, басқа мұндай заң жоқ. Бірақ бұл осы заңды өзгертіп, толықтыратын басқа заңдар қабылданбайды дегенді білдірмейді. Ерте ме, кеш пе, тиісті заңдар қабылданады. Осындай заңдар қарастырылатын заңның құрамдас бір бөлігі болады. Сонымен қатар Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқарудың жекелеген бағыттары мен қамтамасыз ету тетіктерін реттейтін нормативтік құқықтық актілер де қабылдануы мүмкін. Олар заңдар және қосалқы заңдық актілер: Президент жарлықтары, Үкімет қаулылары болуы мүмкін. Осындай нормативтік құқықтық актілер үшін «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзі-өзі

¹⁵ «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы N 148 Заңы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2001 ж., N 3

басқару туралы» Заңның қағидалары негіз болып табылады,¹⁶ яғни, қосалқы заңдық актілер аталмыш заңның негізінде және нақтылауымен қабылданады. Жиынтығында олардың барлығы жергілікті мемлекеттік басқару туралы заңнаманы құрайды. Бұл заңдар Қазақстан Республикасындағы барлық жергілікті мемлекеттік басқару органдарына қолданылады. Ұлттық заңдардың (ал жергілікті мемлекеттік басқару туралы заңдар — олардың бір бөлігі) құрамында қоғамдық қатынастардың басқа салаларын реттейтін және жергілікті мемлекеттік басқаруға қатысты нормалары бар нормативтік құқықтық актілер болуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Осындай құқықтық нормалар жергілікті мемлекеттік басқару туралы заңдардың құрамдас бір бөлігі болып табылады. Бұл заңдарда арнайы нормативтік құқықтық актілер болуы мүмкін. Атап айтқанда, оған Алматы қаласының ерекше мәртебесі туралы заң жатады.¹⁷ Алматы қаласының аумағында «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзі-өзі басқару туралы» Заң Қазақстан Республикасының оның ерекше мәртебесі туралы заңдарына қайшы келмейтін бөлігінде қолданылады. Аталмыш Заңда мәслихаттарға да, сондай-ақ әкімдіктерге де қатысты қағидалар бар. Мәселен, жергілікті мемлекеттік басқару органдары мәслихаттар мен әкімдіктердің қызметінің экономикалық және қаржылық негізін:

жергілікті бюджет;

коммуналдық заңды тұлғаларға берілген мүлік;

Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес коммуналдық меншіктегі өзге мүлік құрайды.

Әкімдіктердің төмендегі буындары құрылады:

1) облыстық (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық);

2) аудандық (облыстық маңызы бар қалалық) әкімдіктер.

Облыстық (Алматының, астананың), аудандық (облыстық маңызы бар қалалардың) әкімдіктері Қазақстан Республикасының біртұтас атқарушы органдар жүйесіне кіреді. Республикалық маңызы бар қаладағы (астанадағы) аудандық, аудандық маңызы бар қалалық, кенттік, ауылдық (селолық), ауылдық (селолық) округтік әкімдіктер түзілмейтін болғандықтан, олар тиісті атқарушы органдардың бір бөлігі болып саналады.

Облыстық (Алматының, астананың), аудандық (облыстық маңызы бар қалалардың) әкімдіктерінің ортақ бір міндеті бар: тиісті аумақтың мүдделері мен даму қажеттіліктеріне сәйкес атқарушы үкіметтің жалпы мемлекеттік саясатын жүргізуді қамтамасыз ету. Әрине, әкімдіктердің аталған буындарының әрқайсысы бұл міндетті өз құзыретінің шеңберінде шешеді.

Екі деңгей әкімдіктерінің түзілу және құзырет мәселелерін жеке қарастырайық.

¹⁶ «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы N 148 Заңы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2001 ж., N 3

¹⁷ «Алматы қаласының ерекше мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, № 258-І (20.12.2004ж. жағдай бойынша өзгерістер және толықтырулармен) // Егемен Қазақстан, 08.07.1998ж.; Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, №14 (2279)

Облыстық (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық) әкімдікті облыстың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) әкімі басқарады.

Облыс (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) әкімі өзінің орынбасарларынан, әкім аппараты жетекшісінен, атқарушы органдардың бірінші басшыларынан әкімдік қалыптастырады. Облыс (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) әкімдігінің дербес құрамы тиісті шешім қабылдайтын облыстық (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) мәслихаттың сессиясымен келісіледі. Облыс (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) әкімдігінің отырыстарын әзірлеу мен өткізу, сондай-ақ олардың шешім қабылдау тәртібі әкімдіктің регламентінде белгіленеді. Үлгі регламентті Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітеді. Облыс (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) әкімдігі алқалы орган болып табылады. Алқалық сипатына орай заң облыс (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) әкімдігінің құзыретін белгілейді. Облыс (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) әкімдігінің құзыретінің төмендегідей бағыттары бар:

- 1) ұйымдық-шаруашылық;
- 2) басқарушылық;
- 3) реттеушілік;
- 4) үйлестірушілік;
- 5) консультативтік.

Ұйымдық-шаруашылыққа, атап айтқанда, келесі өкілеттіктер жатады: облысты (республикалық маңызы бар қаланы, астананы), облыстық (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) бюджетті дамыту жоспарларын, экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларын әзірлеу, облыс (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) аумағында кәсіпкерлік қызметті инвестициялық ахуалды дамыту үшін жағдайлар жасау, облыс (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) аумағында су құбырларының, тазартқыш құрылыстары, электр беру желістерінің, басқа да инфрақұрылым объектілерінің құрылысын ұйымдастыру, қоғамдық тәртіп қорғау және қауіпсіздік сақтауды қамтамасыз етуді ұйымдастыру және т.б.

Басқарушылыққа келесі өкілеттіктерді жатқызуға болады: аграрлық сектордың ұтымды және тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету, облыстық (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық) маңызы бар жолдарды ұтымды іске пайдалану мен күтіп ұстауды қамтамасыз ету, мемлекеттік стандарттарды сақтауды қамтамасыз ету, азаматтардың кепілдік берілген медициналық қызметке құқығын іске асыруын қамтамасыз ету, азаматтардың тегін білім алу құқығын іске асыруын қамтамасыз ету, облыстық (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық) коммуналдық меншікті басқару, оны қорғау бойынша шараларды жүзеге асыру, мемлекеттік кәсіпорындар мен мекемелер құру.

Заң бойынша облыстық, (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық) әкімдік заңды тұлға болып табылмайды. Бұл, алайда, әкімдік шаруашылық жүргізуші субъектілермен мүліктік, шаруашылық қатынастарға кірмейді дегенді білдірмейді. Заңның 27-бабының 6-тармақшасында облыстық (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық) әкімдік облыстық (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық,) коммуналдық меншік объектілері мен әлеуметтік-мәдени

мақсаттағы объектілер құрылысы бойынша тапсырысшы болады деп жазылған. Демек, облыстық (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық) әкімдік белгілі бір жағдайларда шаруашылық істермен шұғылданады, шаруашылық қатынастар субъектісі, яғни заңды тұлға ретінде көрінеді.

Реттеушілікке заңдарға сәйкес жер қатынастарын реттеуді жүзеге асыру жатады: әкімдік нормативтік қаулылар қабылдайды.

Облыстық (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық) әкімдік аудандық әкімдіктердің құзыретіне кіретін мәселелер бойынша олардың жұмысын үйлестіреді, халықтың әлеуметтік осал топтарына қайырымдылық және әлеуметтік көмек көрсету бойынша жұмысты үйлестіреді.

Облыстық (республикалық маңызы бар қалалық, астаналық) әкімдік консультативтік жұмысты жүзеге асырады, ол үшін ведомство аралық сипаттағы мәселелер бойынша консультативтік-кеңестік органдар түзейді.

Облыстың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) әкімдігі мәслихаттың органы болып табылмағанымен, оған едәуір дәрежеде тәуелді. Бұл туралы айтылғанда қосымша заңның келесі ережесін атап өту керек. Облыстың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) әкімдігі облыстық (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) мәслихаттың алдында оған жүктелген функцияларды іске асыру үшін жауапкершілік көтереді. Заңның бұл ережесі өте демократиялық болып табылады: алқалы атқарушы орган өкілді органның алдында тек жоспарларды, бағдарламаларды орындамағаны үшін ғана емес, өзінің құзыретіне сәйкес бүкіл қызметі үшін де жауапкершілік көтереді.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың әкімдерін қызметке тиісінше облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың мәслихаттарының келісімімен Республика Президенті тағайындайды.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 13, 38, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

14 тақырып

Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Жергілікті өкілді органдардың құрылу тәртібі, құзыреті және олардың негізгі қызметі.
2. Жергілікті атқарушы органдардың қалыптасу тәртібі, құзыреті, жауаптылығы; есеп беруі.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсанттар семинар сабағының бірінші сұрағы бойынша Қазақстан Республикасының Конституциясын, сонымен қатар «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» 23.01.2001ж. Қазақстан Республикасының Заңын мұқият зерделеп, жергілікті органдар жүйесін, олардағы лауазымды адамдардың (төраға, хатшы), тұрақты және өзге де комиссиялардың өкілеттіктерін, мәслихаттың ішкі ұйымдастыру қызметін қамтамасыз ету бойынша, нормативтік шешімдер қабылдау бойынша, жоғары мемлекеттік органдарға жасайтын үндеулеріне байланысты, бақылау функциясын жүзеге асыруы бойынша өкілеттіктерін анықтау керек.

Екінші сұрақты зерделеу барысында да жоғарыда көрсетілген нормативтік актілерді пайдалана отырып, жергілікті атқарушы органдардың қандай тәртіппен құрылатынын, ондағы әкімдердің құзыретін анықтап, жергілікті атқарушы органдардың Қазақстан Республикасы атқарушы органдарының бірыңғай жүйесіне кіретініне және атқарушы биліктің жалпы мемлекеттік саясатты жүргізуді қамтамасыз ететініне ерекше назар аудару керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 13, 38, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

14 тақырып

Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару

Коөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

1. Тақырып көлемінде дәрісте қарастырылған сұрақтар бойынша түсініксіз мәселелерді талдау.

2. Кестені толтыру.

№ 1- кесте

Жергілікті өкілді органдар құзыреті	Жергілікті атқарушы органдар құзыреті
-------------------------------------	---------------------------------------

КОӨЖ өткізу түрі: ауызша-жазбаша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып берілген сұрақтарға дайындалу және кестені толтыру.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 13, 38, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

14 тақырып

Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 1 сағат

1. Келесі нормативтік актіні конспектілеу:

2. «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтарда қабылданған Заңы (21.05.2002ж. өзгерістермен)

3. Семинар сабағына дайын болу.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет: 1, 2, 3, 4, 5, 13, 38, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

15 тақырып

Мемлекет механизміндегі сот органдары мен құқық қорғау органдары

Семинар 1 сағат

Сұрақтары:

1. Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі және оның қызметі мен ұйымдастырылуының конституциялық принциптері.

2. Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры; тағайындалу тәртібі, өкілеттіктері.

3. Мемлекеттік органдар жүйесіндегі ішкі істер органдары. Заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудегі ішкі істер органдарының рөлі.

Тапсырмалар:

Семинар сұрақтары бойынша дәріс материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Білім алушылар бірінші сұрақ бойынша сот жүйесін анықтау барысында Қазақстан Республикасы Конституциясының 75-бабы 3-тармағында бекітілген «Заңмен құрылғын Республиканың Жоғарғы Соты, жергілікті соттары және басқа да соттар Республиканың соттары болып табылады» деген қағидасына ерекше назар аудару керек. Сонымен қатар соттардың ұйымдастырылуы мен қызметінің негізгі конституциялық принциптерін зерделеу барысында «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңының 4-бабына назар аудару керек. Осы сұрақ бойынша Республикадағы біртұтас биліктің бір тармағы болып табылатын соттардың құқықтық мәртебесі анықталады. Оны анықтау барысында жоғарыда көрсетілген Жарлықты зерделей отырып, сот төрелігі мемлекеттік қызметтің негізгі бағытының бірі болып табылатынын, сот төрелігін жүзеге асыру барысында азаматтардың әлеуметтік, экономикалық, саяси және жеке құқықтары мен бостандықтарына, кәсіпорындардың, ұйымдар мен мекемелердің құқықтары мен заңды мүдделеріне қатысты өмірлік маңызы зор мәселелерді іске асыру бойынша шешімдер қабылданатынын, сол себепті соттардың мемлекеттік органдар арасында өте жауапты, басты орындардың бірінде тұрғанына ерекше назар аударылу керек. Сонымен бірге, судья сот төрелігін іске асыру кезінде қандай құқықтар мен міндеттерге иелік ететінін анықтау керек.

Білім алушылар екінші сұрақ бойынша Қазақстан Республикасындағы прокуратура органдарының құрылу тәртібіне, бірыңғай орталықтандырылған, яғни төменгі прокурорларды жоғары тұрған прокурорларға және Республика Бас Прокурорына бағындырушы жүйесіне, олардың құзыретіне кіретін мәселелерге назар аудару керек. Осы орайда Республика Бас Прокурорының құқықтық мәртебесін анықтап, Республика Прокуратурасының тек Республика Президентінің алдында ғана есеп беру себебін білу керек.

Үшінші сұрақ ішкі істер органдарына арналады. Бұл сұрақ бойынша ішкі істер органдарының жүйесі, кімнің алдында есеп беретіндігі және олардың атқаратын қызметтері анықталу керек.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 15, 30, 43, 38, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

15 тақырып

**Мемлекет механизміндегі сот органдары
мен құқық қорғау органдары**

Көөж арналған бақылау тапсырмалары 1 сағат

1. Тақырып көлемінде семинарда қарастыратын сұрақтар бойынша түсініксіз мәселелерді талдау.

КООЖ өткізу түрі: ауызша

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып берілген сұрақтарға дайындалу.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 15, 30, 43, 38, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

15 тақырып

**Мемлекет механизміндегі сот органдары
мен құқық қорғау органдары**

Өздік жұмыс үшін тапсырмалар 3 сағат

1. Келесі нормативтік актілерді конспектілеу:

- «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» 25.12.2000ж. Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңы;

- «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» 21.12.95 жылғы Қазақстан Республикасының Заңы;

- «Қазақстан Республикасының Прокуратурасы туралы» 21.12.95 жылғы Қазақстан Республикасының Заңы.

2. Семинар сабағына дайын болу.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Әдебиет:

1, 2, 3, 4, 5, 15, 30, 43, 38, 56-66, 70-75, 78-83, 84, 85, 96

3.10 Пәнді оқыту бойынша әдістемелік ұсыным

Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы «Құқық қорғау қызметінің» мамандығы бойынша жоғары заң оқу орындары мен факультеттерінің курсанттары зерделеу үшін мемлекеттік жалпыміндетті білім стандартымен қарастырылған оқу пәні болып табылады.

Құқық қорғау органдары жүйесіндегі жоғары оқу орындарындағы «Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы» оқу курсының басқа жоғары заң оқу орындарына қарағанда бірқатар өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл мемлекеттік органдардың заңдылықты сақтау, қоғамдық тәртіпті нығайту, азаматтардың заңды мүдделері мен құқықтарын қорғау бойынша қызметімен, ішкі істер органдарының қос бағыныштылығымен байланысты және Қазақстан Республикасы ІІМ-нің жоғары оқу орындарын бітірушілердің тәжірибелік жұмысында зор маңызы бар арнайы мәселелерді оқып білу қажеттілігінен туындаған.

Берілген оқу пәнінің басты міндеттері: курсанттардың конституциялық құқық ғылымының ұғымы мен дәрежесін меңгеруі; курсанттарды әрекеттегі мемлекеттік құқықтық заңдар мен саяси процестерді дұрыс түсінуге, конституциялық құқық нормаларын түсіну және түсінік бере алуда дағдылар мен ептіліктерге, егеменді, тәуелсіз Қазақстанның құрылу заңдылықтары мен себептерін, мәнін, Қазақстан Республикасының өтпелі кезеңдегі мемлекеттік-құқықтық даму ерекшеліктерін білуге үйрету.

«Қазақстан Республикасы конституциялық құқығы» пәнінің зерттеу объектісі – конституциялық-құқықтық реттеуге жататын қоғамдық қатынастардың аясы, конституциялық нормалар, институттар және қатынастар. Қазақстан Республикасының конституциялық даму тарихы, мемлекеттік конституциялық құрылыс негіздері, жеке адамның құқықтық жағдайы, мемлекеттік органдар және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құқықтық мәртебесі, сонымен қатар Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы саласының және ғылымының негізгі даму тенденциялары болып табылады.

Пәнді зерттеу әдістері: конституциялық құқықтық нормаларды және институттарды, конституциялық-құқықтық қатынастарды, Қазақстан Республикасының конституциялық даму тарихын, демократиялық, құқықтық мемлекетті қалыптастыру жағдайындағы конституциялық заңнаманы жетілдірудің негізгі тенденцияларын зерттейтін диалектикалық, формальды-логикалық, тарихи және салыстырмалы зерттеу әдістері. Диалектикалық әдіс тыңдаушыларға конституциялық-құқықтық құбылыстарды және категорияларды қозғалыста, саяси, әлеуметтік және қоғамдағы өзге процестермен байланыста қарастыруға жәрдемдеседі. Формальды-логикалық әдістің негізінде конституциялық-құқықтық шындық жекеден жалпыға, жалпыдан жекеге жолымен танылады. Тарихи әдістің көмегімен Қазақстан Республикасының конституциялық-құқықтық институттарының тарихи дамуы зерттеледі. Конституциялық құқықтың маңызды әдісі салыстырмалы әдіс болып табылады, ол арқылы Қазақстан Республикасының және шет ел мемлекеттерінің конституциялық-құқықтық институттарына салыстырмалы зерттеу жүргізіледі.

Қазақстан Республикасының конституциялық құқығын оқыту келесі мақсаттармен байланыстырылады:

- курсанттардың Қазақстан Республикасы конституциялық құқығының негізгі ережелері мен категорияларын меңгеруі;

- курсанттарда конституциялық-құқықтық түсінікті қалыптастыру;

- курсанттарды құқық қорғау органдары үшін тәжірибелік мүдделі конституциялық-құқықтық мәселелерді реттеумен таныстыру;

- курсанттардың құқықтық мемлекет туралы, Қазақстан Республикасындағы қоғам құрылысының негіздері туралы, конституциялық заңдылық талаптары туралы, адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етудегі, конституциялық құрылысты сақтау мен қорғаудағы ішкі істер қызметкерлерінің рөлі туралы ғылыми көзқарастарын қалыптастыру.

Берілген оқу пәнінің басты міндеттері: курсанттардың конституциялық құқық ғылымының ұғымы мен дәрежесін меңгеруі; тындаушыларды әрекеттегі мемлекеттік құқықтық заңдар мен саяси процестерді дұрыс түсінуге, конституциялық құқық нормаларын түсіну және түсінік бере алуда дағдылар мен ептіліктерге, егеменді, тәуелсіз Қазақстанның құрылу заңдылықтары мен себептерін, мәнін, Қазақстан Республикасының өтпелі кезеңдегі мемлекеттік-құқықтық даму ерекшеліктерін білуге үйрету.

3.11 Реферат жазуға арналған әдістемелік ұсыным.

Реферат бұл – белгілі бір тақырып бойынша курсанттың жазбаша жұмысы. Курсант рефератты жазу кезінде берілген тақырып бойынша барлық әдебиеттерді жинақтап, талдау жасап ғылыми материалдарды жүйеге келтіру керек.

Рефераттың құрылымы:

1. Рефераттың құрылымы:

титулдық бет;

мазмұны;

кіріспе;

негізгі бөлім;

қорытынды;

қолданылған әдебиеттер тізімі.

2. Рефераттың көлемі шамамен басылған 10-15 бет болуы керек.

Рефераттың мазмұнына қойылатын талаптар:

1. Кіріспеде тақырыптың өзектілік жағы, тарихнамалық шолу, зерттеудің міндеті мен мақсаты, тәжірибелік мәні көрсетілуі керек (кіріспенің көлемі 1-2 бет болуы керек).

2. Негізгі бөлім зерттеліп отырған тақырып бойынша ғылыми әдебиеттерді талдаудан тұрады. Негізгі бөлімнің материалдары тарауларға бөлінуі керек. Әр тараудың атауы болады және ол негізгі бөлімнің тарауының мазмұнын ашуы керек. (негізгі бөлімнің көлемі 8-10 бет болуы керек).

3. Қорытынды қысқа түрде зерттеудің нәтижесі мен нақты қорытындылардан

тұруы керек.

4. Әдебиеттер тізімі келесі критерийлер бойынша ресімделеді:

- алфавиттік тәртіп бойынша;
- тақырыптық-хронологиялық;
- деректемелердің түрі бойынша.

Қосымшаға зерттеу кезінде қолданылған көмекші материалдар кіреді: құжаттардың көшірмесі, суреттер, схемалар, кестелер, статистикалық есептер.

Рәсімдеу тәртібі:

Рефераты қолмен жазуға және 1,5 интервал арқылы компьютерде басуға болады. Қатаң түрде келесі қашықтықтар сақталуы керек: сол жағынан -30 мм, астынан - 20 мм, үстінен - 20мм, оң жағынан -15 мм.

3.12 Өзіндік бақылауға арналған тест тапсырмалары

1.ҚР-сы конституциялық құқығының пәні:

- А) мемлекеттік басқару саласында пайда болатын қоғамдық қатынастар;
- Б) мемлекеттің қаржылық қызметі барысында пайда болатын қоғамдық қатынастар;
- В) қоғамның мемлекеттің құрылыс негіздерін, адам және азаматтың құқықтық жағдайын реттейтін нормалар;
- Г) мүліктік қатынастарды реттейтін нормалар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

2.Берілген әдіс ҚР-сы конституциялық құқығының әдісі болып табылмайды:

- А) міндеттеу;
- Б) тиым салу;
- В) мәжбүр ету;
- Г) мойындау;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

3.Құқықтық реттеу әдістері, бұл:

- А) конституциялық-құқықтық қатынастар;
- Б) қоғамдық қатынастарға құқықтық әсер ету әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы;
- В) конституциялық құқық жүйесі;
- Г) қоғамдық қатынастар негізінде пайда болатын конституциялық-құқықтық қатынастар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

4.Конституциялық құқық принциптері:

- А) құқықтық нормалар жүйесі;
- Б) конституциялық-құқықтық қатынастар жүйесі;
- В) құқық саласының негізінде жатқан негізгі бастаулар;
- Г) Конституция негізінде пайда болатын қоғамдық қатынастар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

5. Құқық саласы ретіндегі конституциялық құқық бұл:

- А) аса маңызды қоғамдық қатынастарды реттеуші конституциялық-құқықтық нормалар жиынтығы;
- Б) конституциялық құқық мәселелері бойынша әр алуан теориялар, ілімдер, көз қарастардың жиынтығы;
- В) қатынастарды реттейтін әдістер мен тәсілдер;
- Г) әр түрлі құқық салалары нормаларының жиынтығы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

6. Көрсетілген элементтердің қайсысы конституциялық-құқықтық қатынастардың бөлігі болып табылады:

- А) гипотеза;
- Б) диспозиция;
- В) объект;
- Г) объективтік жағы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

7. Қазақстан Республикасы конституциялық құқығының қайнар көздері:

- А) Республика Президентінің нормативтік емес жарлықтары;
- Б) Конституциялық әдет-ғұрыптар;
- В) сот үкімі;
- Г) Қазақстан Республикасы Президентінің нормативтік жарлықтары;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

8.ҚР-сы конституциялық құқығының реттеу объектісі:

- А) азаматтар мен заңды тұлғалардың қатынастары;
- Б) мемлекеттің негізгі органдары және олардың өзара қарым-қатынастары;
- В) мемлекеттік органдардағы жемқорлықпен және лауазымды тұлғалар жемқорлығымен күрес;
- Г) экономикалық, әлеуметтік, саяси жүйе негіздері, қоғамның рухани өмірі және жеке адамның құқықтық жағдайы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

9. Конституциялық-құқықтық қатынастарды реттеудегі басым әдістер:

- А) императивтік;
- Б) диспозитивтік;
- В) субординациялық;
- Г) үйлестіруші;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

10. Қазақстан Республикасы конституциялық құқығының негізгі қайнар көзі:

- А) заңдар жинағы;
- Б) конституциялық құқық пәніне қатысты нормативтік актілер;
- В) қоғам өмірінің материалдық жағдайлары;
- Г) Конституция;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

11. Көрсетілген элементтердің қайсысы конституциялық-құқықтық нормалардың құрамдас бөлігі болып табылады:

- А) субъект;
- Б) субъективтік жағы;
- В) объект;
- Г) диспозиция;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

12. Қазақстандағы қос палаталы парламентаризм институты құрылды:

- А) 1990 ж.;
- Б) 1991 ж.;
- В) 1993 ж.;
- Г) 1995 ж.;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

13. Азаматтардың құқықтары, бостандықтары және міндеттерін конституциялық тұжырымдаудың қандай тәсілдері бор?

- А) формалдық;
- Б) материалдық;
- В) негативтік және позитивтік;
- Г) диспозитивтік;
- Д) императивтік.

Тақырып: Қазақстан Республикасының Конституциясы және оны қорғау механизмі

14. 1993 ж. ҚР-ның Конституциясында бекітілген келесі құқықтардың қайсысы 1995 ж. ҚР-ның Конституциясында қайталанбайды?

- А) қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдау құқығы;
- Б) тұрғын үй құқығы;
- В) ар-ождан бостандығы;
- Г) біліктілік заң көмегін алуға құқығы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

15. ҚР-ның Конституциясына сәйкес

Конституциялық заңдар қанша уақытта

қабылдануға тиіс:

- А) Конституция күшіне енген күннен бастап 6 ай ішінде;
- Б) Конституция күшіне енген күннен бастап 1 жыл ішінде;
- В) Конституция күшіне енген күннен бастап 2 жыл ішінде;
- Г) Конституция қабылданған күннен бастап 1 жыл ішінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

16. 1995 ж. ҚР-ның Конституциясы:

- А) Преамбула және негізгі бөлімнен тұрады;
- Б) Преамбула, негізгі бөлім, қорытынды және өтпелі ережелерден тұрады;
- В) Преамбула және өтпелі ережелерден тұрады;
- Г) 9 тараудан тұрады;
- Д) 10 тараудан, қорытынды және өтпелі ережелерден тұрады.

17. Конституцияға өзгертулер мен толықтырулар енгізілуі мүмкін:

- А) Палаталардың бірлескен отырысында әр Палата депутаттары жалпы санының 3/4 көпшілік даусымен қабылданады;
- Б) Палаталардың бірлескен отырысында әр Палата депутаттары жалпы санының 2/3 көпшілік даусымен қабылданады;
- В) Конституциялық заңдарды қабылдауға ұқсас қабылданады;
- Г) Палаталардың бірлескен отырысында әр Палата депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен қабылданады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

18. 1995 ж. ҚР-ның Конституциясы қабылданды:

- А) ҚР-ның Парламентімен;
- Б) ҚР-ның Жоғарғы Кеңесімен;
- В) Референдум жолымен;
- Г) Референдумда бекітілу арқылы ҚР-ның Парламентімен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

19. Конституцияға өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы ҚР-ның Парламентіне ұсыныс енгізіледі:

- А) ҚР-ның Үкіметімен;
- Б) ҚР-ның Конституциялық Кеңесімен;
- В) ҚР-ның Президентімен;
- Г) РК-сы Парламентінің депутаттарымен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

20. ҚР-ның Конституциясында қанша бөлім бар?

- А) 6;
- Б) 7;
- В) 8;
- Г) 9;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

21. ҚР-ның Конституциясында қанша тарау бар?

- А) 10;
- Б) 12;
- В) 15;
- Г) Конституция тарауларға бөлінбейді;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

22.ҚР-ның әрекеттегі Конституциясы

қабылданды:

- А) 1978 ж.;
- Б) 28.01.1993 ж.;
- В) 30.08.1995 ж.;
- Г) 07.10.1995 ж.;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

23.ҚР-сы Конституциясының ең жоғары заңдық күшін білдіреді:

- А) конституциялық заңдардың да, ағымды заңдардың да Конституцияға қайшы келмеуі;
- Б) Конституцияның мемлекеттің негізгі заңы болып табылуы;
- В) Конституцияның құқықтың негізгі қайнар көзі болып табылуы;
- Г) Конституция түзетулерінің тек референдумда енгізілуі;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

24. ҚР-ның Конституциясы:

- А) бейімделгіш, жазылған, тұрақты;
- Б) қатал, жазылмаған, тұрақты;
- В) қатал, жазылған, тұрақты;
- Г) қатал, жазылмаған, тұрақсыз;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

25.Конституцияны дайындау мен қабылдау тәртібі келесі терминмен белгіленеді:

- А) заң шығарушы билік;
- Б) құрылтайлық билік;
- В) сот билігі;
- Г) атқарушы билік;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

26.Қазақстан Конституциясына өзгертулер мен толық-тырулар енгізу бойынша республикалық референдум өткізіледі:

- А) Президент шешімі бойынша;
- Б) Парламент ұсынысы бойынша;
- В) Парламент пен Үкімет ұсынысы бойынша;
- Г) Президент шешімі және Парламент пен Үкімет ұсынысы бойынша;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

27. ҚР-ның Конституциясында “саяси режим” деген ұғым бар ма?

- А) жоқ, бірақ саяси режимге қатысты мәселелерді реттеуші нормалар бар;
- Б) жоқ;
- В) бар, тек ҚР-ның заң актілерінде;
- Г) бар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

28. Көрсетілген актілердің қайсысы басым:

- А) конституциялық заң;
- Б) конституциялық заң күші бар жарлық;
- В) заңдар;
- Г) бекітілген халықаралық шарттар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

29.Қазақстан Республикасының Конституциясына ресми түсіндірме беруші орган:

- А) Президент;
- Б) Парламент;
- В) Конституциялық Кеңес;
- Г) Конституциялық Сот;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

30.Қазақстандағы конституциялық бақылау органы:

- А) Парламент;
- Б) Президент;
- В) Жоғарғы Сот;
- Г) Конституциялық Кеңес;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

31.Конституциялық Кеңеске өтініш жасау құқығы жоқ субъектілер:

- А) Президент;
- Б) Парламент депутаты;
- В) Мәжіліс Төрағасы;
- Г) Сенат Төрағасы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

32.ҚР-сы Парламентімен қабылданған заңның Конституцияға сәйкестігін Республика Президенті қол қойғанға дейін қандай орган қарайды?

- А) Бас Прокурор;
- Б) Жоғарғы Сот;
- В) Конституциялық Кеңес;
- Г) Конституциялық Сот;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

33.Өтініш түскен күннен бастап қанша мерзім ішінде Конституциялық Кеңес өзінің қорытынды шешімін шығарады?

- А) бір ай ішінде;
- Б) он күн ішінде;
- В) екі ай ішінде;
- Г) он төрт күн ішінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

34.Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің құрамына неше адам кіреді?

- А) 10 адам;
- Б) 7 адам;
- В) 8 адам;
- Г) 4 адам;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

35.Конституциялық Кеңестің іс жүргізуге қабылданған өтініштерді қарау мерзімі Республика Президентімен қысқартылуы мүмкін:

- А) бір айға дейін;
- Б) он күнге дейін;
- В) он бес күнге дейін;
- Г) жиырма күнге дейін;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

36.Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгер-тулер мен толықтырулар енгізілді:

- А) 7 қараша 1998 ж.;
- Б) 7 қазан 1998 ж.;
- В) 10 шілде 1998 ж.;
- Г) 11 шілде 1998 ж.;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

37.Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің мүшелері өз міндеттерін орындау барысында бағынады:

- А) тек Президентке;
- Б) Президентке және Парламентке;
- В) тек Конституцияға;
- Г) тек Парламентке;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

38.Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің шешімдеріне жатпайтын шешімдердің нысанын атаңыз:

- А) қаулылар;
- Б) қорытындылар;
- В) жолдаулар;
- Г) Жарлық;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

39.Конституциялық Кеңес Төрағасы:

- А) ҚР-ның Парламентімен тағайындалады;
- Б) ҚР-сы Парламенті Сенатының Төрағасымен тағайындалады;
- В) ҚР-ның Президентімен тағайындалады;
- Г) Конституциялық Кеңес мүшелерінің ішінен сайланады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

40.Конституциялық Кеңес мүшесінің өкілеттігі тоқтатылады:

- А) Жоғарғы Сотпен;
- Б) Парламентпен, оның Палаталарының бірлескен отырысында;
- В) Мәжіліс отырысында;
- Г) Сенат отырысында;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

41.Республиканың халықаралық шарттары бекітілгенге дейін олардың Конституцияға сәйкестігін қандай орган қарайды?

- А) ҚР-ның Президенті;
- Б) ҚР-ның Парламенті;
- В) ҚР-ның Әділет министрлігі;
- Г) ҚР-ның Конституциялық Кеңесі;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

42.Конституциялық Кеңес төрағасының өкілеттігі тоқтатылады:

- А) Жоғарғы Сотпен;
- Б) Бас Прокурормен;
- В) ҚР-ның Президентімен;
- Г) Сенат Төрағасымен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

43.Конституциялық Кеңеске кім жүгіне алады?

- А) Сенат Төрағасы;

- Б) ҰҚК-нің төрағасы;
- В) Бас прокурор;
- Г) ҚР-ның азаматы;
- Д) Жоғарғы Сот төрағасы.

44.Конституциялық Кеңестің қорытынды шешімі:

- А) қабылданған күннен бастап күшіне енеді;
- Б) қабылданғаннан кейін он күн өткен соң;
- В) ҚР-ның Президенті қол қойғаннан кейін;
- Г) Конституциялық Кеңестің барлық мүшелері қол қойғаннан кейін;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

45.Конституциялық Кеңестің конституциялық-құқықтық мәртебесі:

- А) “ҚР-ның Конституциялық Кеңесі туралы” ҚР-ның Заңымен реттеледі;
- Б) “ҚР-ның Конституциялық Кеңесі туралы” ҚР-сы Президентінің Конституциялық заң күші бар Жарлығымен реттеледі;
- В) “ҚР-ның Конституциялық Кеңесі туралы” ҚР-ның Конституциялық заңымен реттеледі;
- Г) “Конституциялық Кеңес және оның мүшелерінің мәртебесі туралы” ҚР-ның Заңымен реттеледі;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

46.Көрсетілген тармақтардың қайсысы Конституцияның ерекше заңдық қасиеттеріне жатпайды?

- А) Конституцияның ең жоғары заңдық күші;
- Б) Конституцияны қорғаудың ерекше механизмі;
- В) Конституцияның уақыттағы, кеңістіктегі және тұлғалар бойынша әрекеті;
- Г) Конституцияның тікелей әрекеті;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

47.Конституцияларды қабылдау, өзгертулер мен толық-тырулар енгізу тәсілі бойынша:

- А) жазылған, жазылмаған Конституциялар;
- Б) жалған, шынайы Конституциялар;
- В) қатал, жұмсақ Конституциялар;
- Г) тұрақты, уақытша Конституциялар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Қазақстан Республикасының конституциялық құрылыс негіздері

48.Қазақстандағы мемлекеттік биліктің бастауы кім?

- А) халық;
- Б) Президент;
- В) Парламент;
- Г) Президент және Парламент;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

49.Қазақстандағы орыс тілінің мәртебесі:

- А) ұлт аралық қарым-қатынас тілі;
- Б) жергілікті органдардың шешімі бойынша ресми қолданылатын тіл;
- В) ресми түрде қазақ тілімен тең қолданылатын тіл;

- Г) мәртебе анықталмаған;
Д) дұрыс жауап жоқ.

50. Қазақстандағы басқару нысаны:

- А) біртұтас мемлекет;
Б) президенттік республика;
В) зайырлы мемлекет;
Г) демократиялық мемлекет;
Д) дұрыс жауап жоқ.

51. Қазақстанда қандай да болмасын автономия құрылуы мүмкін бе?

- А) иә, егер Парламент осындай шешім қабылдаса;
Б) иә, егер Президент және Парламент осындай шешім қабылдаса;
В) жоқ, Қазақстанның аумақтық тұтастығын бұзу ретінде Конституциямен тыйым салынады;
Г) жоқ, Қазақстан егеменді мемлекет болып табылады;
Д) дұрыс жауап жоқ.

52. Көрсетілген институттардың қайсысы Қазақстанның мемлекеттік құрылысын сипаттайды:

- А) біртұтас мемлекет;
Б) президенттік республика;
В) зайырлы мемлекет;
Г) демократиялық мемлекет;
Д) дұрыс жауап жоқ.

53. Көрсетілген институттардың қайсысы Қазақстанның саяси режимін сипаттайды:

- А) біртұтас мемлекет;
Б) президенттік республика;
В) зайырлы мемлекет;
Г) демократиялық мемлекет;
Д) дұрыс жауап жоқ.

54. Конституциялық құрылыс сипатталады:

- А) мемлекетті ұйымдастыру тәсілімен;
Б) қоғамды ұйымдастыру тәсілімен;
В) басқару нысанымен;
Г) мемлекеттік құрылыс түрімен;
Д) дұрыс жауап жоқ.

55. Қоғамдағы саяси, сонымен бірге мемлекеттік билікті жүзеге асыру әдістері, нысандары және тәсілдерінің жүйесі:

- А) мемлекет нысаны;
Б) басқару нысаны;
В) конституциялық құрылыс;
Г) саяси режим;
Д) дұрыс жауап жоқ.

56. Қандай тармақтың мемлекеттік егемендік белгілеріне қатысы жоқ:

- А) аумақтың автономияларға бөлінуі;
Б) мемлекеттік билік бірлігінің үстемдігі;
В) мемлекет тәуелсіздігі, Конституция мен ұлттық заңнаманың болуы;
Г) өзінің дербес азаматтығы және аумағының болуы;

- Д) дұрыс жауап жоқ.

57. Біртұтас мемлекет болып табылады:

- А) аумақтық құрылымында басқа мемлекеттік құрылыстары жоқ мемлекет;
Б) дін және мемлекет бір-бірінен бөлінген мемлекет;
В) негізгі мақсаты қоғамға қызмет ету болып табылатын мемлекет;
Г) құқық үстемдігі, заң үстемдігі жүзеге асырылатын мемлекет;
Д) дұрыс жауап жоқ.

58. Әлеуметтік мемлекет бұл:

- А) билікті ұйымдастыру негізінде мемлекеттік билікті заң шығарушы, атқарушы, сот билігіне бөлу принципі жатқан мемлекет;
Б) ең қымбат қазынасы адамның құқықтары мен бостандықтары болып табылатын, өз азаматтарының әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз ететін мемлекет;
В) ешқандай дін мемлекеттік немесе міндетті болып белгіленуі мүмкін емес мемлекет;
Г) аумақтық құрылымында басқа мемлекеттік құрылыстары жоқ мемлекет;
Д) дұрыс жауап жоқ.

59. Конституцияға сәйкес Қазақстан Республикасында:

- А) неке мен отбасы үкімет қорғауында болады;
Б) әке мен бала мемлекет қорғауында болады;
В) неке мен отбасы мемлекет қорғауында болады;
Г) неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекет қорғауында болады;
Д) отбасы, ана, әке және бала мемлекет қорғауында болады.

60. Конституцияға сәйкес Қазақстан Республикасы:

- А) құқықтық мемлекет құру мақсатын қояды;
Б) демократиялық және құқықтық мемлекет құру мақсатын қояды;
В) демократиялық, құқықтық мемлекет болып табылады;
Г) өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады;
Д) дұрыс жауап жоқ.

61. Республика қызметінің түбегейлі принциптері:

- А) ҚР-сы Конституциясының қорытынды және өтпелі ережелерінде бекітілген;
Б) ҚР-сы Конституциясының бірінші бабында бекітілген;
В) ҚР-сы Конституциясының Преамбуласында бекітілген;
Г) ҚР-сы Конституциясының төртінші бабында бекітілген;
Д) дұрыс жауап жоқ.

62. Қоғамдық бірлестіктерді көрсетілген органдардың қайсысы тіркейді:

- А) ішкі істер органдары;
Б) әкім;

- В) әділет органдары;
- Г) ұлттық қауіпсіздік органдары;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

63. Қоғамдық бірлестіктің заңды тұлға ретіндегі құқық қабілеттілігінің басталуы мерзімі:

- А) құрылтай съезін өткізген кезден бастап;
- Б) тіркелген кезден бастап;
- В) құрылтай съездінің өткізілгендігі туралы мәліметтердің бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған кезден бастап;
- Г) Жарғы қабылдаған кезден бастап;
- Д) Бағдарлама қабылдаған кезден бастап.

64. Республикалық қоғамдық бірлестіктерге:

- А) ҚР-ның барлық облыстарында өздерінің құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен өкілдіктері) бар бірлестіктер жатады;
- Б) ҚР-сы облыстарының жартысынан астамының аумағында өздерінің құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен өкілдіктері) бар бірлестіктер жатады;
- В) ҚР-сы облыстарының жартысынан кемінің аумағында өздерінің құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен өкілдіктері) бар бірлестіктер жатады;
- Г) республикалық маңызы бар қалалардың аумағында өздерінің құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен өкілдіктері) бар бірлестіктер жатады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

65. ҚР-ның азаматы саяси партияның мүшесі бола алады:

- А) 20 жаста;
- Б) 18 жаста;
- В) 17 жаста;
- Г) 16 жаста;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

66. Конституцияға сәйкес Қазақстан Республикасында:

- А) басқа мемлекеттердің саяси партиялары мен кәсіптік одақтарының, діни негіздегі партиялардың қызметіне жол берілмейді;
- Б) заңда көзделген жағдайларда басқа мемлекеттердің саяси партияларының қызметіне жол беріледі;
- В) Конституцияда көзделген жағдайларда басқа мемлекеттердің діни негіздегі партияларының қызметіне жол беріледі;
- Г) басқа мемлекеттердің ұлттық негіздегі партияларының қызметіне жол берілмейді;
- Д) заңда көзделген жағдайларда басқа мемлекеттердің кәсіптік одақтарының қызметіне жол беріледі.

67. Қазақстан Республикасының аумағында басқа мемлекеттердің саяси партияларының қызметіне жол беріле ме?

- А) жол берілмейді;
- Б) жол беріледі;
- В) жол беріледі, егер саяси партияның жарғысы ҚР-ның заңнамасына қайшы келмесе;

- Г) жол беріледі, егер бұл ҚР-ның халықаралық шарттарында көзделген болса;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

68. Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің саяси партияларда болуға құқығы бар ма?

- А) бар;
- Б) жоқ;
- В) белгілі бар партияны қолдап сөйлей алады;
- Г) бар, егер бұл олардың қызметтік өкілеттіктеріне кері әсерін тигізбесе;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

69. 1999 жылы партиялық тізімдер негізінде Парламент Мәжілісіне:

- А) жеті депутат сайланды;
- Б) он депутат сайланды;
- В) он бес депутат сайланды;
- Г) алпыс жеті депутат сайланды;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

70. ҚР-сы азаматтарының, әрі түрлі әлеуметтік топтарының мүдделерін мемлекеттік биліктің өкілді және атқарушы, жергі-лікті өзін-өзі басқару органдарында көрсету және осы органдарды құруға қатысу мақсатында олардың саяси еркін білді-ретін Қазақстан Республикасы азаматтарының еркін бірле-стігі:

- А) діни бірлестік деп танылады;
- Б) саяси партия деп танылады;
- В) кәсіптік одақ деп танылады;
- Г) қоғамдық ұйым деп танылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

71. Қоғамдық бірлестіктер ісіне мемлекеттің араласуына жол беріле ме?

- А) жол беріледі;
- Б) заңсыз араласуына жол берілмейді;
- В) жол беріледі, егер партияға мемлекеттік органдардың қызметі жүктелсе;
- Г) жол берілмейді;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

72. Саяси партия құрылады:

- А) саңы бір мың адамнан артық емес Республика азаматтары тобының бастамасы бойынша;
- Б) саны үш мың адамнан артық емес Республика азаматтары тобының бастамасы бойынша;
- В) саны мың адамнан кем емес Республика азаматтары тобының бастамасы бойынша;
- Г) саны үш мың адамнан кем емес Республика азаматтары тобының бастамасы бойынша;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

73. Ауызша өтініш негізінде саяси партияға қабылдауға бола ма?

- А) болады, егер артынан жазбаша өтініш берілсе;
- Б) болады, тек ерекше жағдайларда;
- В) болады;
- Г) болмайды;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

74.Қазақстан Республикасында қандай қоғамдық бірлестіктер құрылуы мүмкін?

- А) республикалық аймақтық, жергілікті;
- Б) аймақтық, қалалық;
- В) республикалық, аймақтық, облыстық;
- Г) облыстық, қалалық;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

75.Қазақстан Республикасының аумағында шетелдік және халықаралық коммерциялық емес үкіметтік емес бірлестіктердің құрылымдық бөлімшелерінің (филиалдары мен өкілдіктерінің) құрылуы және әрекет етуі мүмкін бе?

- А) мүмкін;
- Б) мүмкін емес;
- В) мүмкін, тек шет ел мемлекеттерінің саяси партиялары ғана;
- Г) мүмкін, тек шет ел мемлекеттерінің діни бірлестіктері ғана;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

76.Қоғамдық бірлестік Республика азаматтарының кемінде:

- А) жүз адамнан тұратын тобының бастамасы бойынша құрылады;
- Б) жүз елу адамнан тұратын тобының бастамасы бойынша құрылады;
- В) жиырма адамның тұратын тобының бастамасы бойынша құрылады;
- Г) он адамнан тұратын тобының бастамасы бойынша құрылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

77.Жастардың қоғамдық бірлестіктерінің мүшелері болуы мүмкін:

- А) 17 жасқа толған азаматтар;
- Б) 18 жасқа толған азаматтар;
- В) 16 жасқа толған азаматтар;
- Г) 14 жасқа толған азаматтар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

78.Қоғамдық бірлестіктердің бұқаралық ақпарат құрал-дарын құруға құқығы бар ма?

- А) бар, тек ұлттық қауіпсіздік органдарының рұқсаты берілсе ғана;
- Б) бар;
- В) жоқ;
- Г) тек саяси партияларда ғана бар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

79.Саяси партияны мемлекеттік тіркеу жүзеге асырылады:

- А) егер құрамында кем дегенде 20 мың партия мүшесі болса;
- Б) егер құрамында кем дегенде 40 мың партия мүшесі болса;
- В) егер құрамында кем дегенде 50 мың партия мүшесі болса;
- Г) егер құрамында кем дегенде 60 мың партия мүшесі болса;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

80.Саяси партияны мемлекеттік тіркеу жүзеге асыры-лады:

- А) егер партияның филиалдары Қазақстан облыстарының жартысынан астамында болса;
- Б) егер партияның филиалдары Қазақстан облыстарының үштен екі бөлігінде, республикалық маңызы бар қала мен астанада болса;
- В) егер партияның филиалдары Қазақстан облыстарының төрттен үш бөлігінде, республикалық маңызы бар қала мен астанада болса;
- Г) егер партияның филиалдары Қазақстанның барлық облыстарында, республикалық маңызы бар қала мен астанада болса;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Қазақстан Республикасының Азаматтығы.

81.ҚР-ның азаматтығына қабылдау үшін оның аумағында тұрақты тұру мерзімі:

- А) 1 жыл;
- Б) 3 жыл;
- В) 5 жыл;
- Г) 10 жыл;
- Д) 4 жыл.

82.Оптация, бұл -

- А) азаматтықты таңдау;
- Б) азаматтықты қалпына келтіру;
- В) азаматтыққа таңдау құқығынсыз қабылдау;
- Г) азаматтыққа ерекше сіңірген еңбегі үшін қабылдау;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

83.Қазақстан заңнамасында қандай жағдайларда қос азаматтық танылады:

- А) Қазақстан аумағынан кетуге мәжбүр болған қазақтар үшін;
- Б) тек ерекше жағдайларда Қазақстан алдында ерекше еңбек сіңірген шетелдіктер үшін;
- В) халықаралық келісімдерде қарастырылған жағдайларда;
- Г) ешқандай жағдайда танылмайды;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

84.Республика азаматын қандай жағдайда Қазақстаннан тыс жерлерге аластауға болады:

- А) екінші азаматтық алған жағдайда;
- Б) мемлекетке опасыздық жасаған жағдайда;
- В) ұлт аралық келісімді бұзушы әрекеттер жасаған жағдайда;
- Г) ешқандай жағдайда;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

85.Қазақстан Республикасында азаматтықты тууы бойынша қабылдау барысында басым қолданылатын принцип:

- А) топырақ құқығы принципі;
- Б) қан құқығы принципі;
- В) аралас принцип;
- Г) таңдау принципі;

Д) дұрыс жауап жоқ.

86.ҚР-ның азаматтығынан айырылу негіздері:

- А) саяси қылмыс жасау;
- Б) шет мемлекеттің азаматтығын қабылдау;
- В) шет елге кету;
- Г) шет ел азаматымен некеде тұру;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

87.Филиация – бұл:

- А) азаматтықты тууы бойынша алу;
- Б) азаматтықты қалпына келтіру;
- В) азаматтықты жоғалту;
- Г) азаматтықтан айырылу;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

88.Натуралдық – бұл:

- А) азаматтықты “қан құқығы” бойынша алу;
- Б) азаматтықты “топырақ құқығы” бойынша алу;
- В) азаматтыққа қабылдау;
- Г) азаматтықтан шығу;
- Д) азаматтықты жоғалту.

89.ҚР-ның заңнамасы бойынша азаматтықтан айыруға бола ма?

- А) болады, егер адам сотталған болса;
- Б) ешқандай жағдайда азаматтығынын айыруға болмайды;
- В) болады, егер адам басқа елге кетсе;
- Г) болады, сот шешімі бойынша;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

90.Адамның белгілі бір мемлекетпен саяси-құқықтық байланысы қалай аталады:

- А) мәртебе;
- Б) құзырет;
- В) кепілдік;
- Г) азаматтық;
- Д) легалдық.

91.Шетелдікті өтініші бойынша азаматтыққа қабылдау:

- А) филиация;
- Б) оптация;
- В) тіркеу;
- Г) натуралдық;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

92.Конституцияға сәйкес ҚР-да:

- А) қос азаматтық танылады;
- Б)ҚР-ның мемлекетаралық шарттарында көзделген жағдайларда қос азаматтық танылады;
- В) қандай негізде алынғанына қарамастан бірыңғай және тең азаматтық танылады;
- Г) ҚР-сы азаматтарының басқа мемлекеттің азаматтығында болуы танылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

93.Қазақстан азаматтығына шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар қабылдануы мүмкін, егер олар ҚР-ның аумағында кемінде:

- А) 2 жыл тұрса;
- Б) 10 жыл тұрса;

В) 3 жыл тұрса;

Г) 5 жыл тұрса;

Д) дұрыс жауап жоқ.

94.Апатридтер – бұл:

- А) азаматтығы жоқ адамдар;
- Б) қос азаматтығы бар адамдар;
- В) көп азаматтығы бар адамдар;
- Г) натуралданған азаматтар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

95.Азаматтықты алу жағдайында қабылданатын акті:

- А) өкім;
- Б) Жарлық;
- В) қаулы;
- Г) шешім;
- Д) бұйрық.

96.Азаматтық, бұл -

- А) адамның мемлекетпен тұрақты саяси-құқықтық байланысы;
- Б) адамның мемлекетпен саяси байланысы;
- В) азаматтық-құқықтық институт;
- Г) әкімшілік құқық институты;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

97.Заңнама азаматтықты -

- А) жеке адам арқылы анықтайды;
- Б) азаматтар тобы арқылы анықтайды;
- В) конституциялық-құқықтық институттар жиынтығы арқылы анықтайды;
- Г) белгілі бір адам арқылы анықтайды;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

98.Ата-анасының біреуі Республика азаматы болып екіншісі шет ел азаматы болса, бала Қазақстан Республикасының азаматы болып табылады:

- А) егер Қазақстан Республикасының аумағында туса;
- Б) қай жерде туса да;
- В) 14 пен 16 жас аралығындағы баланың келісімімен;
- Г) 14 жасқа дейінгі баланың келісімімен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

99.Тууы бойынша азаматтықты алу негізіндегі “қан құқығы” принципі:

- А) баланың қай жерде туғанына қарамастан өз ата-анасының азаматтығында болуын білдіреді;
- Б) баланың өзі туған аумағының азаматтығында болуын білдіреді;
- В) баланың, егер ол белгілі мемлекет аумағында туса, сол мемлекеттің азаматтары болып табылатын өз ата-анасының азаматтығында болуын білдіреді;
- Г) баланың өз ата-анасының азаматтығында болуын білдіреді, егер олар белгілі мемлекет аумағында тұрақты тұрса;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

100.Тууы бойынша азаматтықты алу негізіндегі “топырақ құқығы” принципі:

- А) баланың қай жерде туғанына қарамастан өз ата-анасының азаматтығында болуын білдіреді;
- Б) баланың өзі туған аумақтың азаматтығында болуын білдіреді;
- В) баланың, егер ол белгілі мемлекет аумағында туса, сол мемлекеттің азаматтары болып табылатын өз ата-анасының азаматтығында болуын білдіреді;
- Г) баланың өз ата-анасының азаматтығында болуын білдіреді, егер олар белгілі мемлекет аумағында тұрақты тұрса;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

101.Қазақстан Республикасында тууы бойынша азаматтықты алу:

- А) “қан құқығы” принципі бойынша жүзеге асырылады;
- Б) “топырақ құқығы” принципі бойынша жүзеге асырылады;
- В) аралас принцип бойынша жүзеге асырылады;
- Г) таңдау принципі бойынша жүзеге асырылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

102.ҚР-ның азаматтығына шет ел азаматтарын, азаматтығы жоқ адамдарды қабылдау шарттарының бірі:

- А) ҚР-ның аумағында кемінде үш жыл тұрақты тұру;
- Б) ҚР-ның азаматымен кемінде бес жыл некеде тұру;
- В) ҚР-ның аумағында кемінде он жыл тұрақты тұру;
- Г) ҚР-ның азаматымен кемінде үш жыл некеде тұру;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

103.ҚР-ның азаматтығынан шығарудан бас тартылуы мүмкін:

- А) егер ҚР-ның азаматтығынан шығу туралы өтініш жасаушы адам ерекше қауіпті бауқеспе болса;
- Б) егер ҚР-ның азаматтығынан шығу туралы өтініш жасаушы адамның Қазақстан Республикасының алдында орындалмаған міндеттемелері болса;
- В) егер ҚР-ның азаматтығынан шығу туралы өтініш жасаушы адам мемлекеттік қызметкер болса;
- Г) егер ҚР-ның азаматтығынан шығу туралы өтініш жасаушы адам сотпен әрекетке қабілетсіз деп танылса;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

104.Қазақстан Республикасының азаматтығын тоқтату негіздері:

- А) азаматтықтан шығу және азаматтықтан айырылу;
- Б) азаматтықтан шығу, азаматтықтан айырылу, азаматтықты жоғалту;
- В) азаматтықтан шығу, сонымен бірге мемлекетке опасыздық жасағаны үшін азаматтықтан айырылу;
- Г) ҚР-ның халықаралық шарттары негізінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Қазақстан Республикасындағы адам және азамат құқықтық мәртебесінің негіздері

105.Көрсетілген бостандықтардың қайсысы азаматтық құқықтарға жатады:

- А) ар-ождан бостандығы;
- Б) еңбек ету бостандығы;
- В) еркін жүріп-тұру бостандығы;
- Г) қоғамдық ұйымдарға бірлесу бостандығы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

106.Экономикалық құқықтар -

- А) петиция құқығы;
- Б) ақпарат алу құқығы;
- В) жеке меншік құқығы;
- Г) сайлау құқығы;
- Д) дұрыс жауап жоқ

107.Жеке құқықтар:

- А) еркін жүріп-тұру құқығы;
- Б) білім алу құқығы;
- В) сайлау құқығы;
- Г) жеке меншік құқығы;
- Д) дұрыс жауап жоқ

108.Көрсетілген құқықтардың қайсысы саяси құқық-тарға жатады:

- А) тұрғын үйге қол сұғылмау;
- Б) қай ұлтқа жататынын өзі анықтау құқығы;
- В) сайлау құқығы;
- Г) еңбек ету бостандығы;
- Д) дұрыс жауап жоқ

109.Қазақстан Республикасында:

- А) тек азаматтар құқығы танылады;
- Б) адам құқығы танылады;
- В) Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі;
- Г) барлық азаматтар құқықтарына кепілдік беріледі;
- Д) халықаралық құқық нормаларына сәйкес адам және азамат құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беріледі.

110.ҚР-ның Конституциясы бойынша қандай білім түрі тегін болып табылады:

- А) жоғары;
- Б) арнайы;
- В) кәсіби;
- Г) орта;
- Д) дұрыс жауап жоқ

111.Қазақстанда шет ел азаматтары үшін:

- А) ұлттық режим белгіленген;
- Б) арнайы режим белгіленген;
- В) аралас режим белгіленген;
- Г) катал режим белгіленген;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

112.Конституциялық бостандық – бұл:

- А) адамның заңды түрде мүмкін және рұқсат етілген мінез-құлқын білдіруші құқықтардың әр алуандылығы;
Б) адамның өз мінез-құлқын заңға сәйкес дербес жүзеге асыруының кепілді мүмкіндігі;
В) мінез-құлықтың белгілі шамасы мен түрін ұйғарушы заңды түрде бекітілген қажеттілік;
Г) өзара құқықтар мен бостандықтар жиынтығын білдіретін адамның мемлекетпен байланысы;
Д) дұрыс жауап жоқ.

113. Шет ел азаматтары үшін белгіленген ұлттық режим нені білдіреді?

- А) ҚР-сы азаматтарымен тең құқықтық жағдайды;
Б) Қазақстанның Қарулы күштерінде қызмет атқару міндетін;
В) белгілі лауазымдарға ие болу құқығын;
Г) сайлау және сайлану құқығын;
Д) дұрыс жауап жоқ.

114. Конституцияның нешінші бабы өмір сүру құқығын бекітеді?

- А) 13-бабы;
Б) 14-бабы;
В) 15-бабы;
Г) 16-бабы;
Д) Конституцияда өмір сүру құқығы анықталмаған.

115. Конституцияға сәйкес тұтқындауға болады:

- А) тек прокурордың санкциясымен ғана;
Б) тек соттың санкциясымен ғана;
В) тек соттың және прокурордың санкциясымен;
Г) прокурордың санкциясыз 72 сағаттан аспайтын мерзімге ғана ұстауға болады;
Д) дұрыс жауап жоқ.

116. Конституция бойынша тұрғын үйден айыруға жол беріле ме?

- А) жол беріледі;
Б) соттың шешімі бойынша жол беріледі;
В) жол берілмейді;
Г) прокурордың шешімі бойынша жол беріледі;
Д) дұрыс жауап жоқ.

117. Прокурордың санкциясыз ұстауға болады:

- А) екі күннен аспайтын мерзімге;
Б) 48 сағаттан аспайтын мерзімге;
В) 72 сағаттан аспайтын мерзімге;
Г) 75 сағаттан аспайтын мерзімге;
Д) дұрыс жауап жоқ.

118. Қазақстан Республикасында қандай білім түрі міндетті болып табылады?

- А) жоғары;
Б) арнайы орта;
В) кәсіби;
Г) орта;
Д) дұрыс жауап жоқ.

119. Сайлауға және сайлануға, республикалық референдумға қатысуға құқығы жоқ:

- А) сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімімен бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтар;
Б) сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, қылмыстық жауаптылыққа тартылған азаматтар;
В) жасы жиырмаға жетпеген азаматтар;
Г) 18 жасқа толған, іс-әрекетке қабілетсіз азаматтар;
Д) дұрыс жауап жоқ.

120. Жиналыстар, митингілер, шерулер, демонстрациялар өткізу туралы өтініш жергілікті атқарушы органға:

- А) өткізудің белгіленген уақытынан кемінде 10 күн бұрын беріледі;
Б) өткізудің белгіленген уақытынан кемінде 5 күн бұрын беріледі;
В) өткізудің белгіленген уақытынан кемінде 15 күн бұрын беріледі;
Г) өткізудің белгіленген уақытынан кемінде бір ай бұрын беріледі;
Д) дұрыс жауап жоқ.

121. Жергілікті атқарушы орган бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикеттер, демонстрацияларды өткізуге рұқсат беру не тыйым салу туралы шешімді ұйымдастырушыларға хабарлайды:

- А) өткізудің белгіленген уақытынан кемінде 5 күн бұрын;
Б) өткізудің белгіленген уақытынан кемінде 3 күн бұрын;
В) өткізудің белгіленген уақытынан кемінде 10 күн бұрын;
Г) өткізудің белгіленген уақытынан кемінде 15 күн бұрын;
Д) дұрыс жауап жоқ.

122. Темір жол, су және әуе көлігінің объектілерінде бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, демонстрациялар өткізуге жол беріле ме?

- А) жол беріледі;
Б) жол берілмейді;
В) жол беріледі, егер бұқаралық шара көлік қозғалысының қауіпсіздігіне кедергі жасамаса;
Г) кез келген уақытта жол беріледі;
Д) дұрыс жауап жоқ.

123. Қазақстан Республикасында азаматтардың құқық-тары мен бостандықтарын саяси себептер бойынша шек-теуге жол берілі ме?

- А) тек әскери жағдай кезінде ғана жол беріледі;
Б) тек әскери және төтенше жағдайлар кезінде ғана жол беріледі;
В) тек сот шешімінің негізінде ғана жол беріледі;
Г) қандай да бір түрде шектеуге жол берілмейді;
Д) дұрыс жауап жоқ.

124. ҚР-ның Конституциясына сәйкес:

- А) әркім өзінің қай ұлтқа, қай партияға, қай дінге жататынын көрсету-көрсетпеуге хақылы;
Б) әркім өзінің қай партияға жататынын өзі анықтауға және оны көрсету-көрсетпеуге хақылы;

В) әркім өзінің қай ұлтқа, қай партияға, қай дінге жататынын өзі анықтауға және оны көрсету-көрсетпеуге хақылы;

Г) азамат өзінің қай партияға жататынын өзі анықтауға және оны көрсету-көрсетпеуге хақылы;

Д) дұрыс жауап жоқ.

125.ҚР-ның Конституциясына сәйкес:

А) адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды;

Б) азаматтың құқықтары мен бостандықтары абсолютті деп танылады;

В) адам өзінің азаматтығына сәйкес құқықтарға ие болады және міндеттер атқарады;

Г) ҚР-ның аумағында заңды түрде тұратындардың барлығы тең құқықтар мен міндеттерге ие;

Д) дұрыс жауап жоқ.

126.Республикада ҚР-ның Конституциясына сәйкес:

А) заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу Республика азаматының борышы әрі міндеті болып табылады;

Б) заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу әркімнің құқығы болып табылады;

В) заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу Республика азаматының құқығы болып табылады;

Г) заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу әркімнің борышы әрі міндеті болып табылады;

Д) дұрыс жауап жоқ.

127.Адам және азаматтың конституциялық-құқықтық мәртебесі:

А) ҚР-сы Конституциясының бірінші бөлімінде бекітілген;

Б) ҚР-сы Конституциясының екінші бөлімінде бекітілген;

В) ҚР-сы Конституциясының үшінші бөлімінде бекітілген;

Г) ҚР-сы Конституциясының қорытынды және өтпелі ережелерінде бекітілген;

Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Қазақстан Республикасының сайлау құқығы.

128.Көрсетілген тәсілдердің қайсысы тікелей халық билігі болып табылады:

А) сайлау;

Б) саяси партияларға бірлесу;

В) шерулер, демонстрациялар;

Г) заңдар жобаларын бүкілхалықтық талқылау;

Д) дұрыс жауап жоқ

129.Аумақтық сайлау комиссиясының өкілеттік мерзімі:

А) 4 жыл;

Б) 5 жыл;

В) 6 жыл;

Г) 7 жыл;

Д) дұрыс жауап жоқ

130.Субъективтік сайлау құқығы – бұл:

А) мемлекеттік билік органдары мен жергілікті басқару органдарына азаматтар үшін мемлекетпен кепілдік берілген сайлау және сайлану мүмкіндігі;

Б) сайлау құқығы;

В) сайлану құқығы;

Г) депутаттыққа кандидаттардың құқықтары, бостандықтары және міндеттерінің жиынтығы;

Д) дұрыс жауап жоқ.

131.Белсенді сайлау құқығы басталады:

А) 16 жастан;

Б) 18 жастан;

В) 20 жастан;

Г) 25 жастан;

Д) 30 жастан.

132.Сайлау кампаниясын өткізу ережелерінің, принциптерінің жиынтығы:

А) сайлау құқығы;

Б) сайлау жүйесі;

В) сайлау;

Г) үгіт;

Д) дұрыс жауап жоқ.

133.ҚР-да қабылданған сайлау жүйесі:

А) тепе-теңдік (пропорционалды) жүйе;

Б) мажоритарлық басым көпшілік жүйе;

В) мажоритарлық салыстырмалы көпшілік жүйе;

Г) мажоритарлық білікті көпшілік жүйе;

Д) дұрыс жауап жоқ

134.Белсенді сайлау құқығы – бұл:

А) сайлау құқығы;

Б) дауыс беру құқығы;

В) сайлану құқығы;

Г) өз өкілдерін тікелей сайлау;

Д) дұрыс жауап жоқ

135.Бәсең сайлау құқығы – бұл:

А) сайлау құқығы;

Б) дауыс беру құқығы;

В) сайлану құқығы;

Г) сайлауға тікелей қатысу;

Д) дұрыс жауап жоқ.

136.Сайлау жолымен құрылады:

А) мемлекеттің өкілді органдары;

Б) мемлекеттің атқарушы органдары;

В) мемлекеттің өкілді және атқарушы органдары;

Г) мемлекеттің жоғары органдары;

Д) дұрыс жауап жоқ.

137.ҚР-ның Конституциясы бойынша сайлауға кім қатыса алмайды?

А) тұрақты тұрғылықта жері жоқ азаматтар;

Б) тұрақты жұмыс орны жоқ азаматтар;

В) Қазақстаннан тыс жерлерге уақытша кеткен азаматтар;

- Г) іс-әрекетке қабілетсіз және бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтар;
Д) дұрыс жауап жоқ.

138. Сайлау алдындағы үгіт жүргізу құқығы беріледі:

- А) тек ҚР-ның азаматтарына;
Б) белсенді сайлау құқығы бар азаматтарға және қоғамдық бірлестіктерге;
В) саяси партиялар мен бірлестіктерге;
Г) шет ел азаматтарына;
Д) дұрыс жауап жоқ

139. Сайлау алдындағы үгіт аяқталады:

- А) сайлау күні;
Б) жергілікті уақыт бойынша сайлау күні нөл сағатта;
В) сайлау басталуына 24 сағат қалғанда;
Г) жергілікті уақыт бойынша сайлау қарсаңындағы күні нөл сағатта;
Д) дұрыс жауап жоқ

140. Сайлау күні дауыс беру:

- А) жергілікті уақытпен сағат 6-дан 22-ге дейін өткізіледі;
Б) жергілікті уақытпен сағат 6-дан 20-ға дейін өткізіледі;
В) жергілікті уақытпен сағат 7-дан 20-ге дейін өткізіледі;
Г) жергілікті уақытпен сағат 7-дан 22-ге дейін өткізіледі;
Д) дұрыс жауап жоқ.

141. Учаскелік сайлау комиссиясы сайлау учаскесін ашады:

- А) дауыс беру басталғанға дейін бір сағат бұрын;
Б) дауыс беру басталғанға дейін екі сағат бұрын;
В) дауыс беру басталғанға дейін жарты сағат бұрын;
Г) дауыс беру басталған уақытта;
Д) дұрыс жауап жоқ.

142. ҚР-ның Президентін сайлау қорытындылары туралы хабар бұқаралық ақпарат құралдарында келесі мерзімде жарияланады:

- А) сайлау өткізілген күннен бастап он бес күннен кешіктірмей;
Б) сайлау өткізілген күннен бастап он күннен кешіктірмей;
В) сайлау өткізілген күннен бастап жеті күннен кешіктірмей;
Г) сайлау өткізілген күннен бастап бес күннен кешіктірмей;
Д) дұрыс жауап жоқ.

143. Республика Президентігіне кандидаттарды тіркеу:

- А) Орталық сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
Б) аумақтық сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;

- В) округтік сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
Г) учаскелік сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
Д) дұрыс жауап жоқ.

144. Мәслихат депутаттығына кандидаттарды тіркеу:

- А) Орталық сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
Б) аумақтық сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
В) округтік сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
Г) учаскелік сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
Д) дұрыс жауап жоқ.

145. Парламент Мәжілісі депутаттығына кандидаттарды тіркеу:

- А) Орталық сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
Б) аумақтық сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
В) округтік сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
Г) учаскелік сайлау комиссиясымен жүзеге асырылады;
Д) дұрыс жауап жоқ.

146. Объективтік сайлау құқығы:

- А) мемлекеттік билік органдарын сайлауға азамат үшін кепілдік берілген мүмкіндік;
Б) жоғары мемлекеттік билік органдарына сайлану мүмкіндігі;
В) сайлаудың өткізілуі барысында пайда болған қоғамдық қатынастарды реттейтін конституциялық-құқықтық нормалар жиынтығы;
Г) сайлау барысында кандидаттар арасында пайда болған қатынастар;
Д) дұрыс жауап жоқ.

147. ҚР-сы Парламенті Мәжілісінің депутаттарын сайлау:

- А) жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы жүзеге асырылады;
Б) жалпыға бірдей тең және жанама сайлау құқығы негізінде жүзеге асырылады;
В) жалпыға бірдей сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы жүзеге асырылады;
Г) жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы негізінде ашық дауыс беру арқылы жүзеге асырылады;
Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Республикалық референдум.

148. ҚР-ның мемлекеттік өмірінің неғұрлым маңызды мәселелері бойынша бүкілхалықтық дауыс беру-бұл:

- А) плебисцит;
- Б) сайлау;
- В) құрылтай;
- Г) референдум;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

149. Петициялық референдум өткізіледі:

- А) мемлекет басшысының бастамасымен;
- Б) сайлаушылар тобының бастамасымен;
- В) парламент бастамасымен;
- Г) үкімет бастамасымен;
- Д) жергілікті билік органдарының бастамасымен.

150. Республикалық референдумның талқысы бола алмайтын мәселелер:

- А) Конституция жобасы;
- Б) Президент сайлауы;
- В) Республиканың әкімшілік-аумақтық құрылысы мен шекараларының мәселелері;
- Г) әрекеттегі Конституцияға өзгертулер мен толықтырулар енгізу;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

151. Республикалық референдумның талқысы бола алмайтын мәселелер:

- А) Конституция жобасы;
- Б) Республиканың халықаралық шарттарынан туындайтын міндеттемелерін орындау;
- В) Конституциялық заңдарды қабылдау;
- Г) әрекеттегі Конституцияға өзгертулер мен толықтырулар енгізу;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

152. ҚР-ның Конституциясына сәйкес референдумға кім қатыса алмайды?

- А) тұрақты тұрғылықты жері жоқ азаматтар;
- Б) тұрақты жұмысы жоқ азаматтар;
- В) Қазақстаннан тыс жерлерге уақытша кеткен азаматтар;
- Г) Сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімі бойынша бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

153. Республикалық референдумды тағайындау бастамашылығын жасайтын:

- А) ҚР-ның жүз мың азаматы;
- Б) ҚР-ның екі жүз мың азаматы;
- В) ҚР-ның үш жүз мың азаматы;
- Г) ҚР-ның төрт жүз мың азаматы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

154. Республикалық референдум тағайындау құқығына кім ие?

- А) Қазақстан Республикасының Үкіметі;
- Б) Қазақстан Республикасының Президенті;
- В) Қазақстан Республикасының екі жүз мың азаматы;
- Г) Қазақстан Республикасының Парламенті;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

155. Республикалық референдум өткізу мерзімі:

- А) Референдум өткізу туралы шешім қабылданған күннен бастап бір айдан ерте емес және үш айдан кеш емес мерзімде өткізіледі;
- Б) Референдум тағайындалған күннен бастап бір ай мерзімде өткізіледі;
- В) Референдум тағайындалған күннен бастап үш ай мерзімде өткізіледі;
- Г) Референдум тағайындалған күннен бастап екі айдан ерте емес және үш айдан кеш емес мерзімде өткізіледі;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

156. Республикалық референдумды тағайындау, әзірлеу және өткізу тәртібі келесі актіде белгіленген ережелерге сәйкес анықталады:

- А) Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы “ҚР-ның Конституциялық заңымен”;
- Б) ҚР-ның Конституциясымен;
- В) Орталық сайлау комиссиясының регламентімен;
- Г) “Республикалық референдум туралы” ҚР-ның Конституциялық заңымен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

157. Көрсетілген мәселелердің қайсысы республикалық референдум талқысы бола алады?

- А) ҚР-ның шекарасын өзгертуге қатысты мәселелер;
- Б) адамның және азаматтың конституциялық құқығы мен бостандығының бұзылуына әкеліп соқтыратын мәселелер;
- В) рақымшылық пен кешірім жасау мәселелері;
- Г) бюджет пен салық саясатына қатысты мәселелер;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

158. Республикалық референдум принциптері:

- А) өз иктиярымен және өз еркін ашық білдіру;
- Б) жасырын дауыс беру арқылы жалпыға бірдей, тең және төте қатысу құқығы;
- В) жариялылық;
- Г) жоғарыда аталған принциптердің барлығы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

159. Республикалық референдум комиссиялары:

- А) Орталық сайлау комиссиясы, аумақтық сайлау комиссиялары, учаскелік сайлау комиссиялары;
- Б) Орталық сайлау комиссиясы, аумақтық сайлау комиссиялары, округтік сайлау комиссиялары, учаскелік сайлау комиссиялары;
- В) Орталық сайлау комиссиясы, округтік сайлау комиссиялары, учаскелік сайлау комиссиялары;
- Г) Орталық сайлау комиссиясы, учаскелік сайлау комиссиялары;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Қазақстан Республикасы Президентінің конституциялық-құқықтық мәртебесі

160. Қазақстан Республикасы Президентінің қандай өкілеттігі мемлекеттің қорғаныс қабілетін және қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы өкілеттікке жатады?

- А) Қазақстан Республикасының әскери доктринасын бекітеді;
- Б) Республикамен бекітілген бекітілуге жатпайтын халықаралық шарттардың әрекетін тоқтату туралы шешім қабылдайды;
- В) Республикамен бекітілген халықаралық шарттардың күшін жою туралы Парламентке ұсыныс енгізеді;
- Г) соғыс жариялайды;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

161.Мобилизация жариялау туралы құқық қай органға берілген?

- А) Парламентке;
- Б) Үкіметке;
- В) Президентке;
- Г) Қорғаныс министрлігіне;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

162.Республика Президенті қызметіне кіріседі:

- А) халыққа ант берген сәттен бастап;
- Б) бұрынғы президенттің өкілеттік мерзімі аяқталған сәттен бастап;
- В) сайланған сәттен бастап;
- Г) сайлау қорытындылары ресми жарияланған сәттен бастап;
- Д) сайлау нәтижелері жарияланған күннен кейінгі күні.

163.Сенаттың тағайындалған мүшелері өкілеттігінен айырылған немесе олардың өкілеттігі тоқтатылған жағдайда Республика-ка Президенті қанша мерзім ішінде шығып қалғандардың орнына Сенат депутаттарын тағайындайды?

- А) он күн мерзім ішінде;
- Б) бес күн мерзім ішінде;
- В) жеті күн мерзім ішінде;
- Г) бір ай мерзім ішінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

164.Республика Президенті Парламенттің бірінші сессиясын қай мерзімде шақырады?

- А) он күннен кешіктірмей;
- Б) жиырма күннен кешіктірмей;
- В) сайлау нәтижелері жарияланған күннен бастап отыз күннен кешіктірмей;
- Г) сайлау нәтижелері жарияланған күннен бастап алпыс күннен кешіктірмей;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

165.Көрсетілген қай органға кешірім жасау құқығы беріледі?

- А) Жоғарғы Сотқа;
- Б) Парламентке;
- В) Президентке;
- Г) Үкіметке;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

166.Қазақстан Республикасының Президенті Парламент Палаталарының кезектен тыс бірлескен отырысын шақыра ала ма?

- А) шақыра алады;
- Б) шақыра алмайды;

- В) Үкіметтің келісімімен шақыра алады;
- Г) Конституциялық Кеңестің келісімімен шақыра алады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

167.Республика Президенті Парламент Сенаты ұсынған заңға қандай мерзімде қол қояды?

- А) он бес жұмыс күні ішінде;
- Б) он жұмыс күні ішінде;
- В) жиырма жұмыс күні ішінде;
- Г) жеті күн ішінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

168.Егер Парламент әр Палата депутаттары жалпы санының үштен екісінің көпшілік даусымен бұрын қабылдаған шешімді растайтын болса Республика Президенті заңға қандай мерзім ішінде қол қояды?

- А) он күн ішінде;
- Б) бес күн ішінде;
- В) жеті күн ішінде;
- Г) үш күн ішінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

169.Қазақстан Республикасы Президентінің Парламент Палаталарының бірлескен отырыстарына қатысуға және сөз сәйлеуге құқығы бар ма?

- А) бар;
- Б) жоқ;
- В) бар, тек ерекше жағдайларда;
- Г) бар, депутаттардың көпшілігі келіскен жағдайда;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

170.Республика Президенті Үкімет немесе оның кез келген мүшесі мәлімдеген орнынан түсуді қандай мерзім ішінде қабылдайды немесе қабылдамай тастайды?

- А) бес күн мерзім ішінде;
- Б) он күн мерзім ішінде;
- В) он бес күн мерзім ішінде;
- Г) жеті күн мерзім ішінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

171.Қазақстан Республикасы Президентіне кандидатты тіркеу үшін қажетті ең кіші жас мөлшері:

- А) 30 жас;
- Б) 35 жас;
- В) 40 жас;
- Г) 45 жас;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

172.Қазақстан Республикасының Президенті көрсетілген актілердің қайсысын шығарады?

- А) қаулылар;
- Б) нұсқаулар;
- В) шешімдер;
- Г) өкімдер;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

173.Қазақстан Республикасының Президенті қызметі бойынша:

- А) “Алтын Қыран” орденінің иесі болып табылады;
- Б) “Парасат” орденінің иесі болып табылады;
- В) “Халық қаһарманы” орденінің иесі болып табылады;
- Г) “Құрмет” орденінің иесі болып табылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

174.Қазақстан Республикасының елшілерін кім тағайын-дайды?

- А) Президент;
- Б) Сыртқы істер Министрі;
- В) Сенат;
- Г) Үкімет;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

175.Қазақстан Республикасы Президенттігіне кандидаттың Қазақстан аумағында тұрақты тұру мерзімі:

- А) ондай мерзім белгіленбеген;
- Б) бес жыл;
- В) он жыл;
- Г) он бес жыл;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

176.Қазақстан халқының атынан билік жүргізуге кімнің құқығы бар?

- А) Президенттің;
- Б) Парламенттің;
- В) Президенттің және өзінің конституциялық өкілеттігі шегінде Парламенттің;
- Г) Үкіметтің;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

177.Облыстарды құру және тарату туралы соңғы шешімді кім қабылдайды?

- А) Президент;
- Б) Парламент;
- В) Сенат;
- Г) Үкімет;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

178.Қазақстан Республикасының Президенті қызметінен мерзімінен бұрын босаған немесе кетірілген, сондай-ақ қайтыс болған жағдайда Республика Президентінің өкілеттігі кімге көшеді?

- А) Мәжіліс Төрағасына;
- Б) Сенат Төрағасына;
- В) Вице-Президентке;
- Г) Премьер-Министрге;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

179.Қазақстан Республикасының мемлекеттік бағдарламала-рын кім бекітеді?

- А) Президент;
- Б) Парламент;
- В) Үкімет;
- Г) Президент ұсынысы бойынша Парламент;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

180.Қазақстан Республикасының Президенттігіне кандидат-тың жас мөлшерінің шегі:

- А) 60 жас;
- Б) 65 жас;
- В) 70 жас;
- Г) жас мөлшерінің шегі белгіленбеген;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

181.Қазақстан Республикасының Президенттігіне кандидат дауыс беру нәтижелері бойынша сайланды деп есептеледі, егер:

- А) дауыстардың білікті көпшілігін алса;
- Б) дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың елу процентінен астамының дауысын алса;
- В) дауыстардың салыстырмалы көпшілігін алса;
- Г) барлық сайлаушылардың елу проценттен астамының дауысын алса;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

182.Республика Қарулы Күштерінің Жоғарғы Бас Қолбасшысы:

- А) Премьер-Министр;
- Б) Қорғаныс Министрі;
- В) Конституциялық Кеңес Төрағасы;
- Г) Президент;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

183.Республиканың саяси баспана беру мәселесін шешеді:

- А) Президент;
- Б) Парламент;
- В) Сенат;
- Г) Мәжіліс;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

184.ҚР-ның заңдары қай уақыттан бастап күшіне енеді?

- А) Конституциялық Кеңеспен бекітілгеннен кейін;
- Б) Парламентпен бекітілгеннен кейін;
- В) Республика Президенті қол қойғаннан кейін;
- Г) Премьер-Министр қол қойғаннан кейін;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

185.Қазақстан Республикасының Президенті қатарынан қанша рет сайлануы мүмкін?

- А) екі реттен артық сайлана алмайды;
- Б) бір реттен артық сайлана алмайды;
- В) үш рет сайлана алады;
- Г) шек қойылмаған;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

186.Республика Президентінің өкілеттіктері тоқтатылады:

- А) жаңадан сайланған Республика Президенті қызметіне кіріскен кезден бастап;
- Б) қызметінен мерзімінен бұрын босатылған жағдайда;
- В) қызметінен кетірілген жағдайда;
- Г) кез-келген көрсетілген жағдайлардың бірінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

187.ҚР-сы Президентінің конституциялық-құқықтық мәртебесі анықталады:

- А) “ҚР-ның Президенті туралы” ҚР-ның Заңымен;

- Б) “ҚР-ның Президенті туралы” ҚР-ның Конституциялық заңымен;
- В) “ҚР-ның Президентінің құқықтық мәртебесі туралы” ҚР-ның Конституциялық заңымен;
- Г) “ҚР-ның Президентінің конституциялық-құқықтық мәртебесі туралы” ҚР-ның Заңымен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

188.ҚР-ның экс-Президенттері құқығы бойынша:

- А) Сенат депутаттары болып табылады;
- Б) Конституциялық Кеңестің мүшелері болып табылады;
- В) Жоғары Сот Кеңесінің мүшелері болып табылады;
- Г) Қауіпсіздік Кеңесінің мүшелері болып табылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

189.Көрсетілген өкілеттіктердің қайсысы ҚР-сы Президентінің өкілеттіктері болып табылмайды?

- А) Республика дипломатиялық өкілдіктерінің басшыларын тағайындайды және кері шақырып алады;
- Б) келіссөздер жүргізеді;
- В) Республиканың халықаралық шарттарына қол қояды;
- Г) мемлекеттік заемдар мен Республиканың экономикалық көмек көрсетуі туралы мәселелерді шешеді;
- Д) азаматтық мәселелерін шешеді.

190.ҚР-ның Президенті қандай мемлекеттік органның келісі-мімен Премьер-министрді қызметіне тағайындайды?

- А) ҚР-сы Парламентінің;
- Б) Конституциялық Кеңестің;
- В) прокуратураның;
- Г) Парламент Мәжілісінің;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

191.ҚР-ның Президенті:

- А) мемлекет басшысы болып табылады;
- Б) мемлекет басшысы болып табылады және ҚР-сы атқарушы билігінің біртұтас жүйесін басқарды;
- В) мемлекет басшысы, оның ең жоғары лауазымды тұлғасы болып табылады;
- Г) атқарушы билік тармағының басшысы болып табылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

192.ҚР-сы Президентін қызметінен кетіру мәселесінің шешілуі барысында айып тағудың негізділігі туралы қорытындыны қандай мемлекеттік орган береді?

- А) Бас прокурор;
- Б) Конституциялық Сот;
- В) Жоғарғы Сот;
- Г) Сенат;
- Д) ҚР-ның Парламенті.

193.ҚР-ның Президенті қызметінен кетірілуі мүмкін:

- А) Жоғарғы Сотпен;
- Б) Конституциялық Сотпен;
- В) Парламент Палаталарының бірлескен отырысында әр Палата депутаттары жалпы санының кемінде төрттен үшіннің көпшілік даусымен;
- Г) Парламент Сенатының депутаттары жалпы санының кемінде төрттен үшіннің көпшілік даусымен;
- Д) Парламент Мәжілісінің депутаттары жалпы санының кемінде төрттен үшіннің көпшілік даусымен.

194.Қазақстан Республикасы Президентінің нормативтік сипаты бар актілері, егер Президентпен өзгеше белгіленбесе, олардың ресми жарияланған күнінен бастап қанша мерзім өткеннен кейін Республиканың бүкіл аумағында бір мезгілде күшіне енгізіледі?

- А) 10 күн;
- Б) 14 күн;
- В) бір ай;
- Г) екі ай;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

195.Республика Президенті актілерінің нысандары:

- А) қаулылар;
- Б) жарлықтар мен өкімдер;
- В) заңдар мен өкімдер;
- Г) декреттер мен жарлықтар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

196.Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттік мерзімі:

- А) 7 жыл;
- Б) 5 жыл;
- В) 6 жыл;
- Г) 4 жыл;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

197.Контрасигнатура – бұл:

- А) ҚР-ның Президенті шығаратын аткілердің заңдылығы үшін Конституциялық Кеңес төрағасының жауаптылығы;
- Б) Үкімет бастамасы бойынша шығарылған, ҚР-сы Президентімен қол қойылған Парламент актілерінің заңдылығы үшін Парламент Палаталары Төрағаларының және Премьер-министрдің жауаптылығы;
- В) шығарылған актілердің заңдылығы үшін Президенттің жауаптылығы;
- Г) ҚР-ның Президентімен шығарылған актілер үшін Жоғарғы Сот Төрағасының жауаптылығы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

198.Қазақстан Республикасының Президенті қандай жағдайларда қызметінен кетірілуі мүмкін?

- А) Қазақстан Республикасы Парламентімен қарама-қайшы жағдайда;
- Б) ерекше ауыр қылмыс жасағаны үшін;
- В) мемлекетке опасыздық жасағаны үшін;

- Г) адам өлтіргені үшін;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

199.Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентіне оның тарихи миссиясына бойланысты өмір бойы:

- А) Қауіпсіздік Кеңесін басқару құқығы тиесілі;
- Б) Жоғарғы Сот құрамында болу құқығы тиесілі;
- В) Конституциялық Кеңесті басқару құқығы тиесілі;
- Г) Қазақстан халықтары Ассамблеясын басқару құқығы тиесілі;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Қазақстан Республикасы Парламентінің конституциялық-құқықтық мәртебесі

200.Халықаралық шарттарды бекітуші:

- А) Үкімет;
- Б) Президент;
- В) Парламент;
- Г) Сенат;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

201.Халықаралық шарттарды бекіту немесе олардың күшін жою туралы мәселені Республика Парламентіне кім енгізеді?

- А) Сыртқы істер министрлігі;
- Б) Қазақстан Республикасының Үкіметі;
- В) Қазақстан Республикасының Президенті;
- Г) Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

202.Парламент Мәжілісі депутаттарының өкілеттік мерзімі:

- А) 6 жыл;
- Б) 7 жыл;
- В) 5 жыл;
- Г) 4 жыл;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

203.Заң шығару бастамасы құқығы жүзеге асырылады тек қана:

- А) ҚР-ның Үкіметінде;
- Б) ҚР-сы Парламентінің Сенатында;
- В) ҚР-сы Парламентінің Мәжілісінде;
- Г) ҚР-ның Парламентінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

204.Парламент Мәжілісі қанша депутаттан тұрады?

- А) 67;
- Б) 47;
- В) 77;
- Г) 57;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

205.Парламент және оның Палаталары отырыстарының кворумы:

- А) депутаттар жалпы санының кемінде 1/2;

- Б) депутаттар жалпы санының кемінде 2/3;
- В) депутаттар жалпы санының кемінде 3/4;
- Г) депутаттар жалпы санының кемінде 1/3;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

206.Парламент Палаталарының бірлескен отырысында төрағалық етуші:

- А) Парламент Сенатының Төрағасы;
- Б) Парламент Мәжілісінің Төрағасы;
- В) ҚР-ның Президенті;
- Г) Премьер-министр;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

207.ҚР-ның Парламентіндегі заңдар жобаларын қараудың басымдылығын белгілейді:

- А) Парламент Сенатының Төрағасы;
- Б) Парламент Мәжілісінің Төрағасы;
- В) ҚР-ның Президенті;
- Г) Парламент Палаталарының бірлескен отырысы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

208.Республика Президенті заң жобасын жедел қаралады деп жарияласа Парламент аталмыш жобаны қанша мерзімде қарауға міндетті?

- А) енгізілген күннен бастап бір ай ішінде;
- Б) енгізілген күннен бастап екі ай ішінде;
- В) енгізілген күннен бастап он бес күн ішінде;
- Г) енгізілген күннен бастап жиырма күн ішінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

209.ҚР-сы Парламентінің заңдарын өзгертулер мен толықтырулар тәртібі қандай?

- А) өзгертулер ҚР-ның Президентімен енгізіледі;
- Б) оларды қабылдау тәртібіне ұқсас енгізіледі;
- В) қоғамдық пікірді сұрау негізінде;
- Г) референдум нәтижелері негізінде;
- Д) Парламент Палаталарында дауысқа салынбай-ақ жұмыс тәртібінде енгізіледі.

210.Көрсетілген органдардың қайсысы мемлекеттік салықтарды белгілеу құқығына ие?

- А) Президент;
- Б) Парламент;
- В) Үкімет;
- Г) Қаржы министрлігі;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

211.Соғыс және бітім мәселелерін қандай орган шешеді?

- А) Қорғаныс министрлігі;
- Б) Үкімет;
- В) Парламент;
- Г) Президент;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

212.Республика Президентіне қарсы мемлекетке опасыздық жасады деп айып тағу қандай мемлекеттік органның құзыретіне жатады?

- А) Сенаттың;
- Б) Мәжілістің;
- В) Жоғарғы Соттың;
- Г) Парламенттің;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

213.Бас Прокурор және Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Төрағасын тағайындауға келісім береді:

- А) Сенат;
- Б) Мәжіліс;
- В) Парламент;
- Г) Президент;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

214.Қазақстандағы мемлекеттік биліктің алқалы өкілді органы:

- А) Конституциялық Кеңес;
- Б) Үкімет;
- В) Жоғарғы Сот;
- Г) Парламент;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

215.Қазақстан Республикасы Парламентінің үйлестіруші органдары:

- А) комитеттер;
- Б) фракциялар мен топтар;
- В) палаталардың бюролары;
- Г) уақытша комиссиялар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

216.Республикалық бюджетті кім бекітеді?

- А) Сенат;
- Б) Парламент;
- В) Президент;
- Г) Үкімет;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

217.Көрсетілген органдардың қайсысы рақымшылық жасау туралы актілер шығарады?

- А) Жоғарғы Сот;
- Б) Үкімет;
- В) Президент;
- Г) Парламент;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

218.Парламент Палаталарының бірлескен тұрақты органы қалай аталады?

- А) келісім комиссиясы;
- Б) есеп комитеті;
- В) депутаттық топ;
- Г) палаталар бюролары;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

219.Парламент Палаталарының тұрақты комитеттері не үшін құрылады?

- А) сайлау округтерінде бірлескен жұмыстарды жүзеге асыру үшін;
- Б) заң жобаларымен жұмыс жүргізу үшін;
- В) дауыс беру барысында дауыстарды есептеу үшін;
- Г) қаржыны бақылау үшін;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

220.Заң шығару процесі нені білдіреді?

- А) Президенттің заң жобасына қол қоюын;
- Б) заң жобасының Мәжілістің тұрақты комитетімен қаралуын;

- В) заң жобасының Парламентпен қаралуын;
- Г) заң жобасының Сенатпен қаралуын;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

221.Республика Парламенті мемлекет басшысына заң шығару өкілеттігін қанша мерзімге беруге хақылы?

- А) 6 айға;
- Б) 1,5 жылға;
- В) 1 жылға;
- Г) 3 айға;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

222.Тұрақты комитеттер және комиссиялар өз құзырындағы мәселелер бойынша қабылдайды:

- А) шешімдер;
- Б) жарлықтар;
- В) декреттер;
- Г) заңдар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

223.Парламент заң актілерін қандай нысанда қабылдайды?

- А) шешімдер;
- Б) жарлықтар;
- В) декреттер;
- Г) заңдар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

224.Сенат депутаттарының жартысы қанша уақытта қайта сайланып отырады?

- А) 2 жыл сайын;
- Б) 3 жыл сайын;
- В) 4 жыл сайын;
- Г) 5 жыл сайын;
- Д) 6 жыл сайын.

225.Парламент Палаталары тұрақты комитеттерінің саны:

- А) алтыдан аспауы қажет;
- Б) жетіден аспауы қажет;
- В) сегізден аспауы қажет;
- Г) тоғыздан аспауы қажет;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

226. Республика Парламентінің жұмыс органдары

- А) Парламент аппараты;
- Б) Сенат Бюросы;
- В) Мәжіліс Бюросы;
- Г) Сенат пен Мәжілістің тұрақты комиттері, Палаталардың бірлескен комиссиялары ;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

227.ҚР-ның Президентін қызметінен кетіру туралы шешім:

- А) Парламент депутаттарының көпшілік даусымен қабылданады;
- Б) Сенат депутаттарының 2/3 даусымен қабылданады;
- В) Мәжіліс депутаттары жалпы санының 3/4 даусымен қабылданады;

- Г) Сенат депутаттары жалпы санының 3/4 даусымен қабылданады;
Д) дұрыс жауап жоқ.

228. Палаталардың бірлескен отырысында Парламент:

- А) Президенттің ұсынысы бойынша Конституцияға өзгертулер мен толықтырулар енгізеді;
Б) республикалық бюджетті талқылайды;
В) рақымшылық жасау туралы актілер шығарады;
Г) өз құзыретіндегі мәселелер бойынша парламенттік тыңдаулар өткізеді;
Д) әділет биліктілік алқасының құрамына екі депутатты жібереді.

229. Парламенттің кезекті сессиясы өткізіледі:

- А) қыркүйектің бірінде басталып және 30 маусымда аяқталады;
Б) қыркүйектің бірінші жұмыс күнінен бастап, маусымның соңғы жұмыс күні біткенше өткізіледі;
В) сессияның 1-жұмыс күні басталып, шілденің соңғы жұмыс күнімен аяқталады;
Г) қыркүйектің бірінде басталып, шілденің отыз бірінде аяқталады;
Д) дұрыс жауап жоқ.

230. Үкімет енгізген заң жобасының қабылданбауына байланысты Премьер-министр Парламент Палаталарының бірлескен отырысында Үкіметке сенім білдіру туралы мәселе қоюға хақылы. Осы мәселе бойынша дауыс беру жүргізіледі:

- А) сенім білдіру туралы мәселе қойыған сәттен бастап 48 сағаттан кешіктірілмей;
Б) сенім білдіру туралы мәселе қойыған сәттен бастап 36 сағаттан ерте емес;
В) сенім білдіру туралы мәселе қойыған сәттен бастап 48 сағаттан ерте емес;
Г) сенім білдіру туралы мәселе қойыған сәттен бастап 24 сағаттан ерте емес;
Д) дұрыс жауап жоқ.

231. Мәжіліс депутаттары қараған және жалпы санының көпшілік даусымен мақұлданған заң жобасы Сенатта қаралады:

- А) 3 ай мерзім ішінде;
Б) 2 ай мерзім ішінде;
В) әрі кеткенде 60 күннің ішінде;
Г) әрі кеткенде 50 күннің ішінде;
Д) дұрыс жауап жоқ.

232. Республика Президенті қандай жағдайларда Парламентті тарата алмайды?

- А) төтенше немесе соғыс жағдайы кезеңінде;
Б) Парламент Үкіметке сенімсіздік білдіргенде;
В) Парламент Премьер-министрді тағайындауға екі мәрте келісім бермегенде;
Г) Парламенттің Палаталары арасындағы немесе Парламент пен мемлекеттік биліктің басқа тармақтары арасындағы еңсерілмейтін келіспеушілік салдарынан саяси дағдарыс болғанда;
Д) дұрыс жауап жоқ.

233. Мемлекеттік кірісті қысқартуды немесе мемлекеттік шығысты көбейтуді көздейтін заңдардың жобалары Парламентке енгізілуі мүмкін:

- А) ҚР-сы Ұлттық Банкінің оң қорытындысы болғанда;
Б) ҚР-сы Президентінің оң қорытындысы болғанда;
В) ҚР-сы Үкіметінің оң қорытындысы болғанда;
Г) ҚР-сы Премьер-Министрінің оң қорытындысы болғанда;
Д) дұрыс жауап жоқ.

234. Парламенттің отырыстарына Ұлттық Банк Төрағасының қатысуға құқығы бар ма?

- А) кез келген отырыстарына қатысуға құқығы бар;
Б) құқы жоқ;
В) тек қана ашық отырыстарына қатысуға құқығы бар;
Г) тек қана бірлескен отырыстарына қатысуға құқығы бар;
Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Депутаттардың конституциялық-құқықтық мәртебесі.

235. Сенат депутаттарының өкілеттік мерзімі:

- А) 4 жыл;
Б) 5 жыл;
В) 6 жыл;
Г) 7 жыл;
Д) дұрыс жауап жоқ.

236. Депутаттық иммунитет – бұл:

- А) депутаттық қызмет кепілдіктері (ешкімнің тиіспеуі);
Б) депутатты марапаттау;
В) депутаттың құқықтары мен міндеттері;
Г) Парламенттегі өзінің сөйлеген сөздеріне жауапты болмау;
Д) дұрыс жауап жоқ.

237. Парламент депутаты көрсетілген лауазымды тұлғалардың қайсысына депутаттық сұрау сала алады?

- А) ҚР-ның Президентіне;
Б) Бас Прокурорға;
В) Конституциялық Кеңес Төрағасына;
Г) Президент әкімшілігінің басшысына;
Д) дұрыс жауап жоқ.

238. Депутаттық фракция құрамында қанша депутат болуы тиіс?

- А) кемінде 5 депутат;
Б) кемінде 10 депутат;
В) кемінде 15 депутат;
Г) кемінде 20 депутат;
Д) кемінде 25 депутат.

239. Парламент депутаты көрсетілген лауазымды тұлғалардың қайсысына депутаттық сұрау сала алады?

- А) облыс әкіміне;

- Б) облыстық мәслихат төрағасына;
- В) ОСК-ның төрағасы мен мүшелеріне;
- Г) Республика Президентінің Кеңесшісіне;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

240. Мәслихаттың партиялық тобының құрамында:

- А) 7 адамнан кем болмауы керек;
- Б) 15 адамнан кем болмауы керек;
- В) 5 адамнан кем болмауы керек;
- Г) 10 адамнан кем болмауы керек;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

241. Депутаттық әдеп ережелері белгіленеді:

- А) Конституциямен;
- Б) Палаталардың регламенттерімен;
- В) заңмен;
- Г) конституциялық заңмен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

242. Мәжілістің ерекше қарауына жатады:

- А) Президенттің Премьер-Министрді тағайындауына келісім бері;
- Б) Президенттің кезекті сайлаудың хабарлау;
- В) Жоғарғы Сот судьяларын қызметіне сайлау және қызметінен босату;
- Г) Конституциялық Кеңесті құру;
- Д) Үкімет мүшелерін тағайындауға келісім беру.

243. Тиісті облыстың, республикалық маңызы бар қаланың не Республика астанасының аумағында қанша уақыт тұрақты тұрған Республика азаматы Сенат депутаты бола алады?

- А) кемінде екі жыл тұрған;
- Б) кемінде үш жыл тұрған;
- В) кемінде алты жыл тұрған;
- Г) кемінде жеті жыл тұрған;
- Д) кемінде он бес жыл тұрған.

244. Депутаттардың өз өкілеттігін жүзеге асыру сайлау округтеріндегі бірлескен жұмыс үшін құрылатын депутаттар бірлестігі қалай аталады?

- А) депутаттық фракция;
- Б) депутаттық топ;
- В) депутаттық қоғам;
- Г) депутаттық партия;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

245. ҚР-ның Президенті Парламент Сенатының:

- А) сегіз депутатын және төрағасын тағайындайды;
- Б) жеті депутатын Сенат өкілеттігі мерзіміне тағайындайды;
- В) Сенат төрағасын тағайындайды;
- Г) жеті депутатын және Сенат Төрағасын тағайындайды;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

246. ҚР-сы Парламентінің депутаты:

- А) аманатты мандатпен байланысты;
- Б) қандай да болсын аманатты мандатпен байланысты емес;

- В) аманатты мандатпен тек Сенат депутаттары ғана байланысты;
- Г) аманатты не еркін мандатқа ие болуы мүмкін;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Қазақстан Республикасы Үкіметінің конституциялық-құқықтық мәртебесі.

247. Қазақстан Республикасы Үкіметі мүшелерінің антын кім қабылдайды?

- А) Қазақстан Республикасының Парламенті;
- Б) Қазақстан Республикасының Президенті;
- В) Конституциялық Кеңес;
- Г) Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжілісі;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

248. Көрсетілген органдардың қайсысы заң шығару бастамасы құқығына ие?

- А) Президент;
- Б) Үкімет;
- В) Бас Прокурор және Үкімет;
- Г) Жоғарғы Сот Төрағасы және Үкімет;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

249. Үкімет құрылады -

- А) Парламент Сенатымен;
- Б) Парламент Мәжілісімен;
- В) Конституцияда көзделген тәртіпте ҚР-ның Президентімен;
- Г) Республика Парламентімен;
- Д) Премьер-Министрмен.

250. Үкімет өзінің бүкіл қызметінде кімнің алдында жауап береді?

- А) Парламент Сенатының;
- Б) Парламент Мәжілісінің;
- В) Республика Президентінің;
- Г) Республика Жоғарғы Сотының;
- Д) Республика Парламентінің.

251. Қазақстан Республикасындағы атқарушы органдар жүйесін қандай орган басқарады?

- А) ҚР-ның Парламенті;
- Б) ҚР-ның Президенті;
- В) ҚР-ның Жоғарғы Соты;
- Г) ҚР-ның Үкіметі;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

252. "ҚР-ның Үкіметі туралы" Конституциялық заң қашан қабылданды?

- А) 01.01.1995 ж.;
- Б) 18.12.1995 ж.;
- В) 20.12.1995 ж.;
- Г) 10.01.1996 ж.;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

253. Үкімет – бұл:

- А) мемлекеттік биліктің өкілді органы;
- Б) мемлекеттің жоғары атқарушы органы;
- В) мемлекеттік биліктің заң шығарушы органы;
- Г) мемлекеттік биліктің жоғары органы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

254.Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрамын кім бекітеді?

- А) Сенат;
- Б) Парламент;
- В) Премьер-Министр;
- Г) Президент;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

255.Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі тағайындалады:

- А) Сенатпен;
- Б) Мәжіліспен;
- В) Парламентпен;
- Г) Президентпен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

256.Министрліктің мемлекеттік комитеттен айырмашы-лығы:

- А) құрылымында;
- Б) аталуында;
- В) өкілеттік мерзімінде;
- Г) басқару объектісінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

257.Мемлекеттік меншікті басқаруды ұйымдастыру бойынша өкілеттікке иелік етуші:

- А) Президент;
- Б) Министрліктер;
- В) Сенат;
- Г) Үкімет;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

258.Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрамындағы орталық атқарушы органдар:

- А) министрліктер;
- Б) басқармалар;
- В) ведомстволар;
- Г) комитеттер;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

259.Премьер-Министр Үкіметтің құрылымы мен құрамы туралы Республика Президентіне ұсыныс енгізеді:

- А) Республика Премьер-Министрі тағайындалғаннан кейінгі бір ай мерзім ішінде;
- Б) Республика Премьер-Министрі тағайындалғаннан кейінгі он күн мерзім ішінде;
- В) Республика Премьер-Министрі тағайындалғаннан кейінгі он бес күн мерзім ішінде;
- Г) Республика Премьер-Министрі тағайындалғаннан кейінгі жиырма күн мерзім ішінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

260.Қазақстан Республикасы Үкіметінің өкілеттік мерзімі:

- А) Үкімет жаңадан сайланған Қазақстан Республикасы Президентінің алдында өз өкілеттігін доғарады;
- Б) 5 жыл;
- В) жаңадан сайланған Парламент алдында өз өкілеттігін доғарады;
- Г) 7 жыл;

Д) дұрыс жауап жоқ.

261.Премьер-министр Парламентке Үкімет бағдарламасы туралы баяндаманы қандай мерзімде ұсынады?

- А) өзі тағайындалғаннан кейінгі бір ай ішінде;
- Б) өзі тағайындалғаннан кейінгі жиырма күн ішінде;
- В) өзі тағайындалғаннан кейінгі екі ай ішінде;
- Г) өзі тағайындалғаннан кейінгі он күн ішінде;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

262.Үкімет өкілеттігін тоқтату туралы шешімді:

- А) ҚР-ның Конституциялық Кеңесі қабылдайды;
- Б) ҚР-ның Премьер-министрі қабылдайды;
- В) ҚР-ның Парламенті қабылдайды;
- Г) ҚР-ның Президенті қабылдайды;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

263.Қазақстан Республикасының Үкіметі өз құзыретінің мәселелері бойынша Республиканың бүкіл аумағында міндетті күші бар:

- А) бұйрықтар шығарады;
- Б) өкімдер шығарады;
- В) қаулылар шығарады;
- Г) жарлықтар шығарады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

264.Үкімет отырысы құқылы:

- А) егер оған Үкімет мүшелерінің жартысынан астамы қатысса;
- Б) егер оған Үкімет мүшелерінің 2/3 қатысса;
- В) егер оған Үкімет мүшелерінің 3/4 қатысса;
- Г) егер оған Үкімет мүшелерінің 1/2 қатысса;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

265.Үкімет отырысы өктізіледі:

- А) айына кемінде 3 рет;
- Б) айына кемінде 4 рет;
- В) айына кемінде 1 рет;
- Г) айына көп дегенде 3 рет;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

Тақырып: Қазақстан Республикасындағы сот билігінің конституциялық негіздері.

266.Күшіне енген заңды конституциялық емес деп тану туралы ұсыныспен Конституциялық Кеңеске жүгінуге міндетті:

- А) Парламент Палаталарының Төрағалары;
- Б) Президент;
- В) Бас Прокурор;
- Г) соттар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

267.Қазақстандағы сот төрелігін:

- А) Бас Прокурор жүзеге асырады;
- Б) тек сот қана жүзеге асырады;
- В) Конституциялық Кеңес жүзеге асырады;
- Г) Жоғары Сот Кеңесі жүзеге асырады;

Д) Әділет министрлігі жүзеге асырады.

268. Аудандық соттың судьясы болып тағайындалуы мүмкін:

- А) 30 жасқа толған Республика азаматы;
- Б) 20 жасқа толған Республика азаматы;
- В) 25 жасқа толған Республика азаматы;
- Г) 22 жасқа толған Республика азаматы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

269. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының органдары:

- А) қадағалау алқасы, азаматтық істер жөніндегі алқа, қылмыстық істер жөніндегі алқа, соттың жалпы отырысы;
- Б) қадағалау алқасы, соттың жалпы отырысы;
- В) қадағалау алқасы, қылмыстық, азаматтық, шаруашылық істер жөніндегі алқа;
- Г) азаматтық, қылмыстық істер жөніндегі алқа және шаруашылық дауларды шешу жөніндегі алқа;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

270. Қазақстан Республикасындағы сот билігі тиесілі:

- А) тұрақты судьялар арқылы соттарға;
- Б) алқа заседательдеріне;
- В) тұрақты судьялар, сондай-ақ алқа заседательдері арқылы соттарға;
- Г) Жоғарғы Сотқа;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

271. Жоғарғы Сот судьяларының жалпы саны:

- А) Жоғарғы Сот Төрағасымен белгіленеді;
- Б) Жоғарғы Сот органдарымен белгіленеді;
- В) Парламентпен белгіленеді;
- Г) Жоғарғы Сот Төрағасының ұсынысы бойынша Президентпен белгіленеді;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

272. Жоғары Сот Кеңесінің құрамына:

- А) Бас Прокурор кіреді;
- Б) Сенат Төрағасы кіреді;
- В) Мәжіліс Төрағасы кіреді;
- Г) Премьер-Министр кіреді;
- Д) Президент кіреді.

273. Әділет биліктілік алқасының құрамына:

- А) Әділет министрі кіреді;
- Б) Бас Прокурор кіреді;
- В) Парламент Мәжілісінің депутаттары кіреді;
- Г) Конституциялық Кеңестің мүшесі кіреді;
- Д) Ішкі істер Министрі кіреді.

274. Қазақстан Республикасының сот жүйесін:

- А) облыстық, аудандық және арнайы соттар құрады;
- Б) Республиканың Жоғарғы Соты және Республиканың жергілікті соттары құрады;
- В) Жоғарғы Сот алқалары және жергілікті соттар құрады;
- Г) облыстық және жергілікті соттар құрады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

275. ҚР-сы Бас Прокурорының өкілеттік мерзімі:

- А) 7 жыл;
- Б) 6 жыл;
- В) 5 жыл;
- Г) 4 жыл;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

276. Зандалықты жоғары қадағалауды жүзеге асырушы орталық орган:

- А) Әділет министрлігі;
- Б) Жоғарғы Сот;
- В) Үкімет;
- Г) Прокуратура;
- Д) Парламент.

277. Судья болуы мүмкін:

- А) 20 жасқа толған Республика азаматтары;
- Б) 21 жасқа толған Республика азаматтары;
- В) 25 жасқа толған Республика азаматтары;
- Г) 30 жасқа толған Республика азаматтары;
- Д) 35 жасқа толған Республика азаматтары.

Тақырып: Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқарудың конституциялық-құқықтық негіздері.

278. Бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикеттер және демонстрациялар өткізуге кім рұқсат береді?

- А) облыс әкімі;
- Б) аудан не қала әкімі;
- В) әділет органдары;
- Г) ішкі істер органдары;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

279. Мәслихат өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтататын мемлекеттік орган:

- А) Парламент Сенаты;
- Б) Парламент Мәжілісі;
- В) Парламент;
- Г) Президент;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

280. ҚР-сы азаматының Мәслихат депутаты болуы мүмкін:

- А) 25 жаста;
- Б) 30 жаста;
- В) 35 жаста;
- Г) 20 жаста;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

281. Мәслихаттар халықпен сайланады:

- А) 5 жыл мерзімге;
- Б) 4 жыл мерзімге;
- В) 6 жыл мерзімге;
- Г) 3 жыл мерзімге;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

282. Мемлекеттік биліктің жергілікті атқарушы органдары:

- А) Мәслихат төрағасы;
- Б) әкімияттар;
- В) атқарушы комитет;

- Г) мэр;
- Д) атқарушы комитет төрағасы.

283.Облыс әкімін қызметіне тағайындайды:

- А) ҚР-ның Президенті;
- Б) Премьер-Министр;
- В) Облыс мәслихатының төрағасы;
- Г) Премьер-Министрдің ұсынысы бойынша ҚР-ның Президенті;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

284.Мәслихат депутаттығына кандидаттарға қойылатын талаптар:

- А) Қазақстан азаматтығында болу, 20 жасқа толу;
- Б) 25 жасқа толу, белсенді сайлау құқығына иелік ету, тиісті аумақта тұрақты тұру;
- В) Қазақстан азаматтығында болу, 20 жасқа толу, бәсең сайлау құқығына иелік ету, тиісті аумақта тұрақты тұру;
- Г) Қазақстан азаматтығында болу, 18 жасқа толу;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

285.Облыстың, республикалық маңызы бар қала мен аста-наның әкімдері қызметіне тағайындалады:

- А) ҚР-ның Премьер-Министрімен;
- Б)Премьер-Министрдің ұсынысы бойынша Республика Президентімен;
- В) ҚР-ның Парламентімен;
- Г) Республиканың Бас Прокурорымен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

286.Мәслихат қызметінің негізгі нысаны:

- А) депутаттардың округтердегі қызметі;
- Б) бұқаралық ақпарат құралдарында сөз сөйлеу;
- В) сессиялар;
- Г) отырыстар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

287.Мәслихат депутаты:

- А) Қазақстан Республикасы барлық халықтарының өкілі болып табылады;
- Б) өз сайлау округі халқының өкілі болып табылады;
- В) жергілікті өкілді органның өкілі болып табылады;
- Г) жоғарғы өкілді органның өкілі болып табылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

288.Жергілікті қауымдастықтың Типтік Жарғысы кіммен бекітіледі?

- А) Президентпен;
- Б) Парламентпен;
- В) Үкіметпен;
- Г) жергілікті қауымдастық кеңесімен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

289.Жергілікті өкілді органдар:

- А) мәслихаттар, әкіматтар;
- Б) облыстарда, республикалық маңызы бар және облыстық маңызы бар қалаларда, аудандарда құрылатын мәслихаттар;
- В) қалалар мен аудандарда құрылатын мәслихаттар;

- Г) тек әкімияттар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

290.Мәслихаттың кезекті сессиясы кемінде:

- А) жылына үш рет шақырылады;
- Б) жылына төрт рет шақырылады;
- В) жылына бір рет шақырылады;
- Г) жылына бес рет шақырылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

291.Мәслихаттың кезекті сессиясының төрағасы:

- А) бірінші сессияда сайланады;
- Б) мәслихаттың өкілеттік мерзіміне сайланады;
- В) мәслихаттың алдыңғы сессиясында сайланады;
- Г) мәслихаттың кезекті сессиясы ашылысымен сайланады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

292.Мәслихат актілері:

- А) қаулылар;
- Б) өкімдер;
- В) шешімдер;
- Г) жарлықтар;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

293.Мәслихаттардың шешімдері жойылуы мүмкін:

- А) ҚР-ның Президентімен;
- Б) ҚР-ның Премьер-Министрімен;
- В) сот тәртібімен;
- Г) жоғары тұрған Мәслихатпен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

294.Мәслихат өкілеттігі мерзімінен бұрын тоқтатылады:

- А) Бас Прокурордың ұсынысы бойынша ҚР-сы Парламенті Мәжілісімен;
- Б) әкімнің ұсынысы бойынша Республика Президентімен;
- В) Республика Парламенті Сенатының ұсынысы бойынша Парламентпен;
- Г) Бас Прокурордың ұсынысы бойынша Парламент Сенатымен;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

295.Мәслихат депутатының депутатқа ешкімнің тиіспеуі (иммунитет) құқығы бар ма?

- А) жоқ;
- Б) бар;
- В) бар, мәслихат сессиясы кезінде;
- Г) бар, егер ол мәслихатта тұрақты қызмет атқарса;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

296.Республикалық маңызы бар қаладағы (астанадағы) аудандық, аудандық маңызы бар қалалық кенттік, ауылдық, округтік әкімияттар қандай тәртіппен құрылады?

- А) құрылмайды;
- Б) Қазақстан Республикасының Үкіметімен құрылады;
- В) тиісті мәслихатпен құрылады;
- Г) жоғары тұрған әкіммен құрылады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

297.Әкімият ҚР-ның Конституциясы, заңдары, ҚР-ның Президенті мен Үкіметінің актілері, өзге де нормативтік құқықтық актілер негізінде және оларды орындау орайында:

- А) шешімдер шығарады;
- Б) бұйрықтар шығарады;
- В) қаулылар шығарады;
- Г) жарлықтар шығарады;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

298.Өз өкілеттігі мерзіміне мәслихат құратын тұрақты комиссиялар саны:

- А) бесеуден аспауға тиіс;
- Б) жетеуден аспауға тиіс;
- В) бесеуден кем болмауға тиіс;
- Г) жетеуден кем болмауға тиіс;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

299.Мәслихат өз депутаттары жалпы санының 2/3 даусымен әкімге сенімсіздік білдіруге және оны қызметінен босату туралы мәселені:

- А) ҚР-ның Президенті не Үкіметінің алдына қоюға құқылы;

- Б) ҚР-ның Үкіметі не жоғары тұрған әкімнің алдына қоюға құқылы;
- В) тиісті прокурордың алдына қоюға құқылы;
- Г) Республика Президентінің не жоғары тұрған әкімнің алдына қоюға құқылы;
- Д) дұрыс жауап жоқ.

300.Кәрсетілген органдардың қайсысы әкілді органдарға жатады:

- А) Үкімет;
- Б) Әділет министрлігі;
- В) Мәслихаттар;
- Г) әкімшілік;
- Д) адвокатура.

3.13 Пән бойынша емтихан сұрақтары

1.Мемлекеттік құрылыстағы конституциялық құқық рөлі.

2.Қазақстан Республикасының құқық жүйесіндегі конституциялық құқық орны.

3.Конституциялық іс жүргізу.

4.Конституциялық Кеңестің құрылу тәртібі, құрамы және құзыреті.

5.Конституциялық Кеңес актілері және олардың заңдық күші.

6.Азаматтық ұғымы және принциптері

7.Азаматтықты алу және тоқтату негіздері мен тәртібі.

8. Балалардың азаматтығын өзгерту тәртібі.

9. Қазақстан Республикасындағы қоныс аудару процесі.

10.Референдум ұғымы. Республикалық референдум талқысына қойылатын мәселелер.

11. Референдум ұғымы. Республикалық референдум талқысына бола алмайтын мәселелер.

12. Қазақстан Республикасындағы сайлауда қолданылатын сайлау жүйелері.

13.Қазақстан Республикасы Парламентінің құрылымы. Парламенттің үйлестіруші және жұмыс органдары.

14.Қазақстан Республикасы Парламентінің құзыреті.

15.Парламент комитеттері: құрылу тәртібі, міндеттері және түрлері.

16.Парламент актілері: олардың түрлері, жариялау, күшіне ену тәртібі.

17.Қазақстан Республикасы Президентінің құқықтық мәртебесі.

18.Сайланбалы лауазымдарға кандидаттарға қойылатын талаптар.

19.Қазақстан Республикасы Президентінің құзыреті.

20. Заңдылық және құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудегі Республика Президентінің өкілеттіктері.

21. Қазақстан Республикасы Президентінің актілері және олардың заңдық күші.

22. Заң шығару процесі.

23. Қазақстан Республикасындағы сайлау жүйесінің принциптері.

24. Қазақстан Үкіметі: құрылу тәртібі, құрамы, құзыреті және жауаптылығы.

25. Парламентті тарату негіздері.

26. Конституциялық-құқықтық нормалар: құрылымы, түрлері және ерекшеліктері.

27. Конституциялық-құқықтық қатынастар: құрылымы, түрлері және ерекшеліктері.

28. Қазақстан Республикасы конституциялық құқығының қайнар көздері, олардың түрлері.

29. Қазақстан Республикасының заңдары конституциялық құқықтың қайнар көзі ретінде, олардың түрлері, жариялану және күшіне ену тәртібі.

30. Халықаралық шарт конституциялық құқықтың қайнар көзі ретінде.

31. 1995-1998 жж. Қазақстан Республикасының конституциялық-құқықтық заңнамасының дамуы.

32. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы ғылым және оқу пәні ретінде.

33. Қазақстан Республикасы Конституциясының түсінігі, маңызы және мәні.

34. Қазақстан Республикасы Конституциясының заңдық қасиеттері.

35. Қазақстан Республикасының Конституциясын қабылдау, өзгерту, әрекет ету және қорғау тәртібі.

36. Сенат және Мәжілістің ерекше өкілеттіктері.

37. Қазақстан Республикасының Конституциясы және оның ерекшеліктері.

38. Қазақстан Республикасы Конституциясының өтпелі ережелері және олардың мазмұны.

39. Сайлау нәтижелерін анықтау тәртібі. Қайта сайлау және қайта дауыс беру.

40. Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» Жолдауындағы конституциялық-құқықтық мәселелер.

41. Парламент депутаттарының құқықтық мәртебесі.

42. Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының депутаттарын сайлау ерекшеліктері.

43. Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаттарын сайлау ерекшеліктері.

44. Қазақстан Республикасының Президентін сайлау ерекшеліктері.

45. Мәслихат депутаттарын сайлау ерекшеліктері.

46. Қазақстан Республикасы конституциялық құқығының пәні.

47. Жергілікті өкілді органдардың жүйесі, құзыреті, жауаптылығы, актілері.

48. Қазақстан Республикасы – президенттік басқару нысанындағы демократиялық, зайырлы, құқықтық, әлеуметтік, біртұтас егеменді мемлекет.

49. Жергілікті атқарушы органдар; құрылу тәртібі, жүйесі, құзыреті, жауаптылығы, актілері.

50. Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі.

51. Қазақстан Республикасындағы прокуратура.

52. Мемлекеттік органдар жүйесіндегі ішкі істер органдары.

53. Конституциялық Кеңестің құрылу тәртібі, құрамы және құзыреті.

54. Сайлау нәтижелерін анықтау тәртібі. Қайта сайлау және қайта дауыс беру.

55. Республикалық референдумды ұйымдастыру және өткізу тәртібі.

56. Қазақстан Республикасында адам және азаматтың конституциялық құқықтары, бостандықтары, міндеттері.

57. Қазақстан Республикасының конституциялық негіздері.

58. Балалардың азаматтығын өзгерту тәртібі.

59. Мәслихат депутаттарын сайлау ерекшеліктері

60. Қазақстан Республикасы Президентінің конституциялық-құқықтық мәртебесі.

3.13. Құрастырған:

Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы
полиция майоры

Ермекова З.Д.